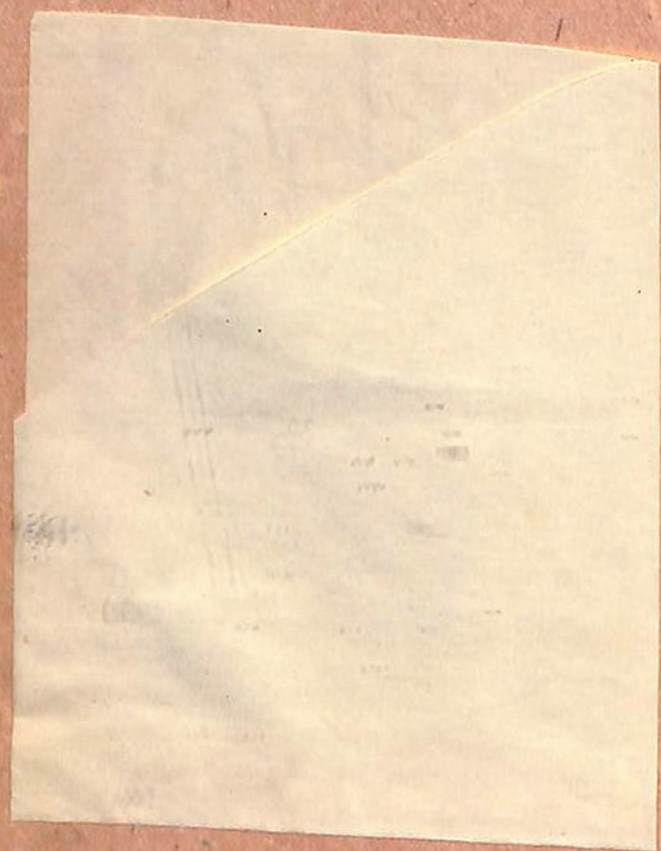
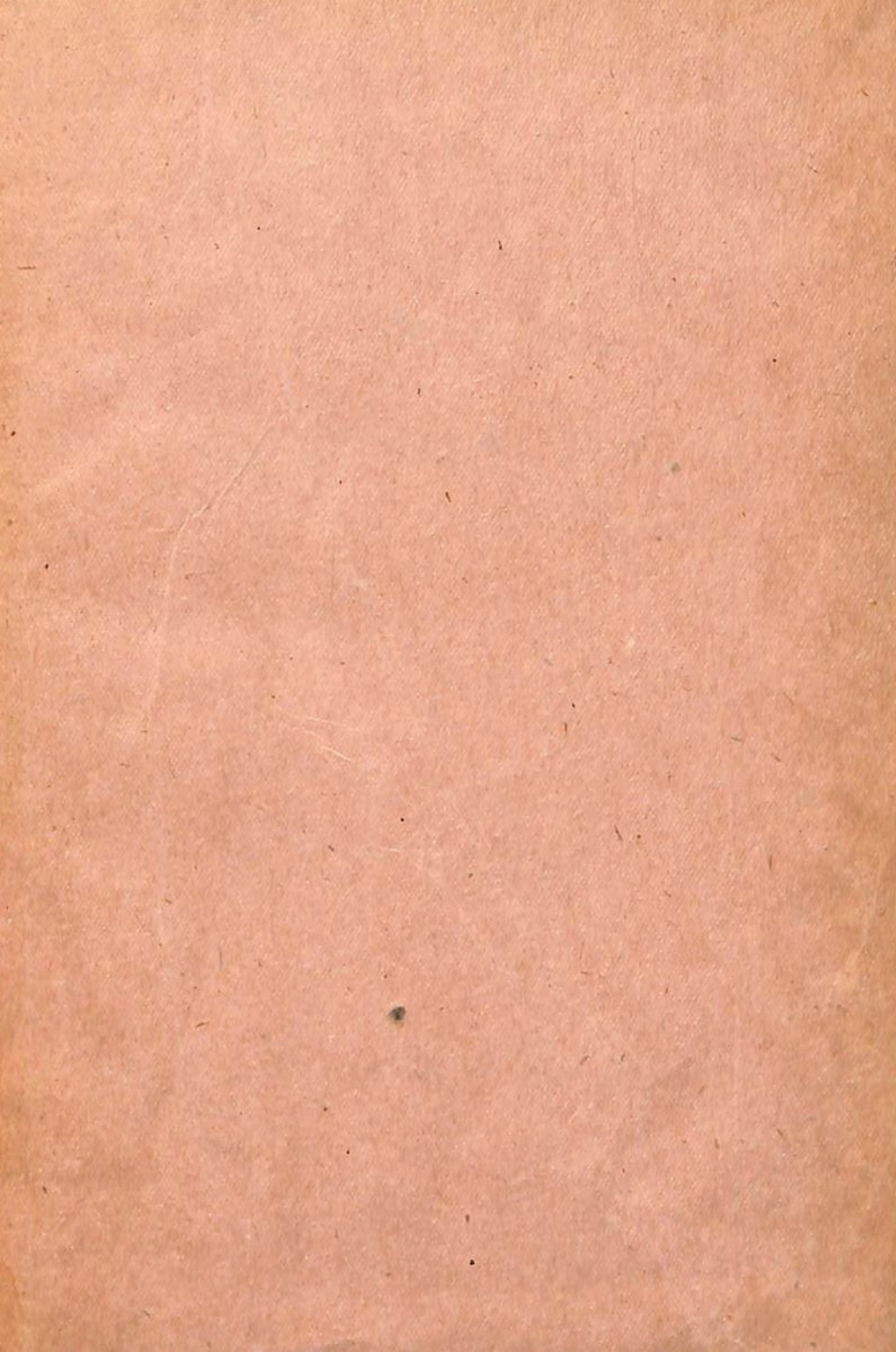
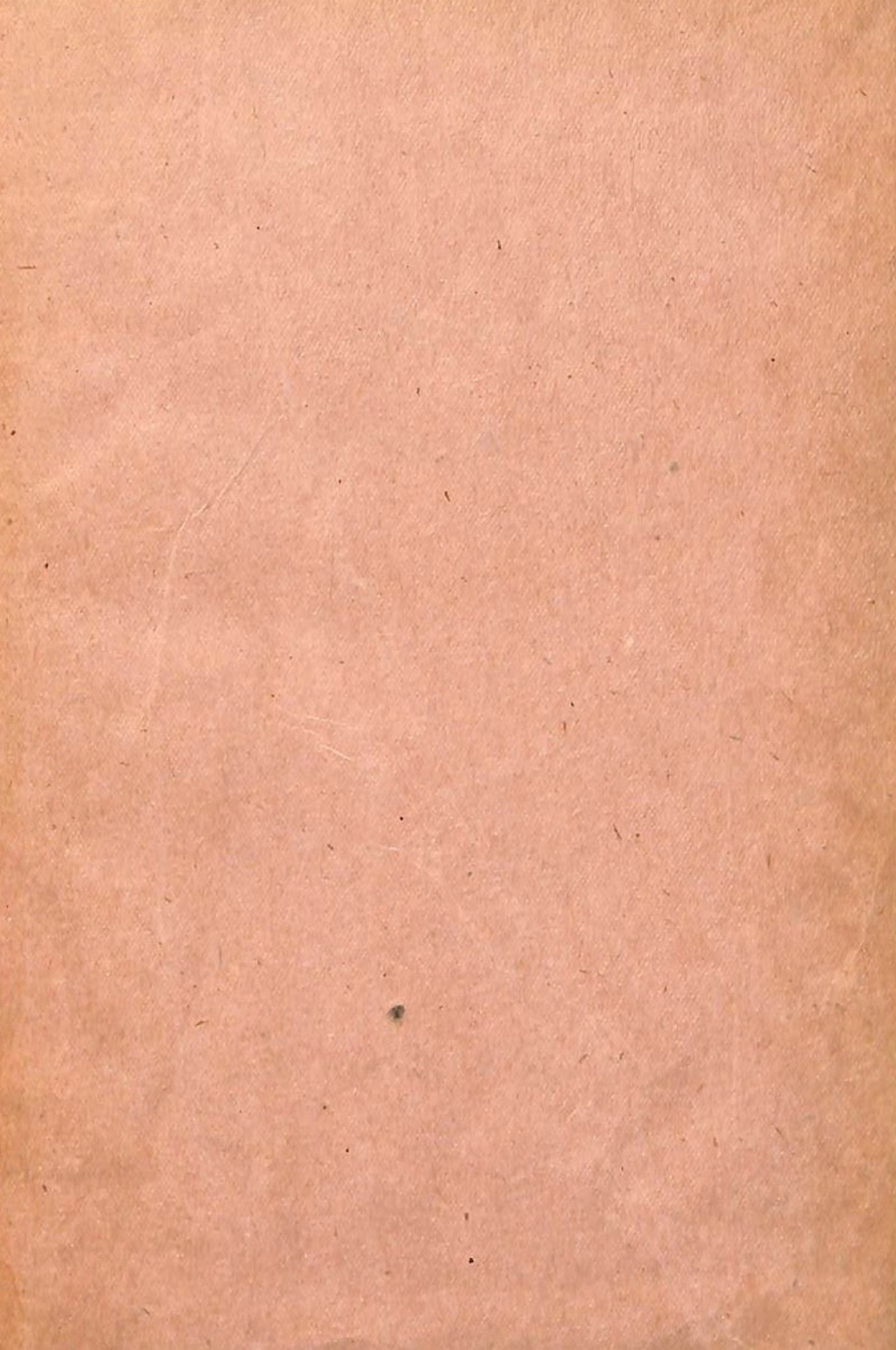

Բ. ՌՈՌԻԱՆ

397.8

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1981 թ.

ՀԵՏԱԽՈՒՋՈՒԹՅՈՒՆ

Յ Ե Վ

ՀԱԿԱՀԵՏԱԽՈՒՋՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԵՏՏՐԱՏ • 1937

A $\frac{\text{II}}{9950}$

Р. РОУАН
РАЗВЕДКА И КОНТРРАЗВЕДКА

Госиздат, Ереван, 1937

+356.256.2

ԶԱՐԱԳՈՒՇԱԿ ՃԱԿԱՏ

Մի անգամ, 1913 թվականին, վաղ դարնանը, Վիեննայում շտաբի չորս սպա կանգնած էին նախասենյակի դռան մոտ՝ տրագիկ լարվածությամբ ահանջ դնելով և սպասելով: Նրանք սպասում էին ատրճանակի կրակոցին, և յերբ կրակոցը լավեց, նրանցից առաջը, վոր զնդապետ եր, բաց արեց դուռը, և նրանք բոլորը, մեկը մյուսի հետևից, մտան սենյակ: Լուսամուտի մոտ, բաղկաթուռի վրա սպառված եր կրակոցը: Համադրեցողից դատելով՝ նա գլխավոր շտաբի սպա յեր: Նրա վտռքերի մոտ ընկած եր պետական տիպի ատրճանակը: Սպան մեռած եր: Իր ինքնասպանությամբ նա մեկ տարով հետաձգեց Ռուսաստանի դեմ պատերազմ հայտարարելը, վոր չափազանց կարևոր եր ավստրո-հունգարական հրամանատարության համար:

Ինքնասպանության վտառը կենտրոնական Յելլոպայի սպատոնական չրջաններում մի ամբողջ սեզոն դադարի կերպով քրննարկվում եր: Ինքնասպանությամբ իր կյանքին վերջ դրած սպան զնդապետ Ռեդլն եր, վոր կցված եր Ավստրո-Հունգարական կայսրության դադարի ծառայության բաժնին: Նա հակահետախուզության գլուխ եր կանգնած և վաճառել եր իր հայրենիքը: Ռուսաստանի զինվորական կցորդ զնդապետ Զուբովը վեց ժամվա ընթացքում պետք և հեռանար Ավստրո-Հունգարիայի սահմաններից: Շտաբի սպաներն արին այն ամենը, ինչ կարող էին, վորպետքի Ռեդլը հասկանար, թե նա իր զավաճանությամբ ինչպիսի դրության մեջ և գցել հայրենիքը: Նրանցից մեկը, վոր հայտնի յեր վորպետ ատրճանակից լավ կրակող, նշված եր հրապարակից վերացնելու զնդապետին, յեթե նրան զավաճաներ արիությունը:

Առնվազն չորս տարվա ընթացքում Ռեդլը սխառմատրիկաբար Ռուսաստանին հաղորդում եր մի շարք ռազմական տեղեկություններ: Նա վաճառել եր գորահափառի նոր պլանը և այնպիսի ամբողջների, պաշտպանական կառուցումների դժադրերը, ինչպիսիք

էյին Պերեմիշլին ու Կրակովը: Նա ջանասիրութեամբ ցարական գաղտնի վոստրիկանութեան ձեռքն էր մատնում ամստրո-հունդա-րական նույնիսկ այն դործակալներին, վորոնց ինքն անձամբ Ռուսաստան էր ուղարկում: Բայց նկատի ունենալով, վոր Ռեդլն ինքն ի կատար ածեց իր մահվան դատաւճիռը, նրա հասցեյին շուտով գտան բաղմամբով արդարացումներ: Կառավարութեանն իր ամբողջ ազդեցութեանը դործադրեց, վորպեսզի կոծկի այդ եպիգրոլը:

Կխառեղյակ անձեր դանում էյին, վոր Ռեդլը զոհվել է իր հայրենիքը պարտութեանից փրկելու համար, և անկախ նրա դավաճանութեանից, այդ կատարյալ ճշմարտութեան և, քանի վոր Ալստրո-Հունդարիան միանգամայն անպատրաստ էր, — նրան անհրաժեշտ էր միլիոններ ծախսել՝ Ռուսաստանին հայտնի դարձած պլանները փոփոխելու համար: Ռեդլի կողմնակիցները պնդում էյին, թե վոչ վոր պատերազմ չէր սպասում, և վոր նա Ռուսաստանին վաճառել է միայն այն, ինչ պատերազմն սկսելու մոմենտին կկորցնէր ամեն մի նշանակութեան: 1914 թվականի օգոստոսին Ռեդլի բարեկամներին համարյա հաջողեց ստեղծել նրա համար անկաշառ մարդու հիշատակ:

Ռուսական բանակը շրջապատեց Պերեմիշլը, բայց այդ ամբողջը դրավել նա կարողացավ միայն յերկարատե պաշարումից հետո: Ինչպէս տեսնում ենք, ավստրիական գլխավոր շտաբը մեկ տարվա ընթացքում արեց այն ամենը, ինչ նա կարող էր՝ կայարութեանը Ռեդլի դավաճանութեան հանդեպ անսխալ դարձնելու համար:

Յեթն Ռուսաստանի զինվորական կցորդին չհաջողվեւր կաշառել ամստրիական սպային, ապա անհրաժեշտ տեղեկութեաններն ստանալու դործը կհանձնարարվեւր հետախույզներին: Վերջիններս մեծ ճարպկութեան ու հաստատակամութեան պետք և գործադրեյին՝ իմանալու համար այն ամենը, ինչ վոր Ռեդլը կարող էր վաճառել:

Խաղաղ ժամանակ լրտեսութեանը փոխարինում է ռազմական գործողութեաններին, բայց այն ամէլի քիչ ծախսեր և պահանջում: Պատերազմի ժամանակ հետախույզն ամենամահացու զենքն է հանդիսանում՝ միակ հնադարյան զենքը, վոր չի կորցրել իր նշանակութեանը:

Մենք սովոր ենք պատերազմի ժամանակակից միջոցների կատարելագործման այնպիսի տեմպի, յերբ նորմուդութեանները, վորոնք կարող են ապահովել հաղթանակը մեկ ճակատամար-

տում, հաջորդ ճակատամարտերի ժամանակ դիտվում են վերջինս
վոչ-բախարար և հնացած: Սակայն ռազմական արվեստի մեջ կա-
տարվող բոլոր փոփոխությունների պայմաններում ել հետախույզ-
դը մնում էր չհատարելագործված: Թեև այն հիմնարկը, վորն
այժմ կոչվում է բանակի հետախուզական բաժին, ռազմական
ինֆորմացիա չէ հավաքում մի շարք աղբյուրներից, բայց հիմ-
նականում նա իր աշխատանքը կառուցում է հետախույզների և
գաղտնի գործակալների խնդախույթյան ու հնարամտության վրա:
Վորքան ել կարևոր է լավ կազմակերպությունը հակառակորդի
թիկունքում, դիտվոր դերն այնուամենայնիվ ընկնում է հետա-
խույզի հենց իրեն վրա: Ճարպիկ գաղտնի գործակալի ձեռք բե-
րած տեղեկությունները նրա հայրենիքի կառավարության կող-
մից կարող են դնահատվել տասը հազար անգամ ավելի թանկ,
քան նրա քաշով վոսկին:

Յրանասական տվյալների համաձայն, մի ճարպիկ կին-հետա-
խույզ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ վոչնչացրել է 16
տրանսպորտ ու առևտրական նավ: Այդպիսի արդյունքը, վոր
չատ ավելի կործանիչ է, քան յուրաքանչյուր մի զմանավի գոր-
ծողությունները, հասցնում է այն մտքին, վոր հետախուզու-
թյունը վոչ միայն հզոր մի զենք է, վորն անփոփոխ է մնում
պատմության ամբողջ ընթացքում, այլև համեմատաբար վոչ
թանկ զենք է: Գծանալ կառուցելն ու սպառալիները և միջանի
տարվա ընթացքում պահպանելը՝ քանի զեռ չի հնացել, արժե
առնվաղն 100 միլիոն դոլար, մինչդեռ ամենալավագույն գաղտ-
նի գործակալ-հայրենասերներն, անհամեմատ ավելի էժան են
նստում: Հետախույզների մեծ մասը, անկախ նրանց աշխատանքի
վտանգավորությունից, սղանում են համեմատաբար վոչ մեծ
վարձատրություն: Ամեն մի կառավարություն իր տրամադրու-
թյան տակ ունի բազմաթիվ գործակալներ:

Խաղաղ ժամանակ հետախույզներն ու գաղտնի գործակալ-
ներն իրենց պահում են բոլորովին այնպես, ինչպես պատերազմի
ժամանակ, բայց ավելի մեծ վտահալությամբ են ներշնչված և
մեկ վայրից մյուսը փոխադրվելու ազատություն են վայելում:

Այդ ժամանակ հետախույզը խաղաթղթի վրա չի դնում իր
կյանքը, քանի վոր հակառակորդները դառնում են հարևաններ,
բնակչության կասկածամտությունն զգալիորեն թուլանում է:
Հետախույզի դիմակավորումը և նրա խորամանկությունները չատ
ավելի դժվար է լինում մերկացնել: Ամենայն հավանականու-
թյամբ հետախույզն այդ առաջադրանքների կատարմանը զուգըն-

Թաց ստանում ե միջանի միանգամայն լեզալ, դործնական հանձնարարություններ: Պատերազմի ժամանակ անխուսափելի լարվածության ու վտանգի համեմատությամբ, այդպիսի աշխատանքը մի կատարյալ տոն ե յուրաքանչյուր պրոֆեսիոնալ գաղտնի դործակալի համար:

Պատերազմի ժամանակ աշխարհը պարսպված ե լինում անոցանելի պատնեշներով: Մեկ վայրէջ մյուսն անցնելը վերահսկման ե յենթարկվում, փոստն անցնում ե ռազմական գրաքննչությամբ, հետախույզի աշխատանքը հակադրվում ե հակահետախուզության աշխատանքին, այն ե՝ կազմակերպված հսկողություն հետախույզներին նկատմամբ, քաղաքացիական բնակչության ղգաստություն, վորն ընդհանուր առմամբ կարող ե խոչընդոտ հանդիսանալ նույնիսկ ամենափոքրված հետախույզի աշխատանքի համար:

Հետաքրքիր ե նշել, վոր պատերազմական դործողությունները զաղարելուց հետո հետախուզության աշխատանքը չի դադարում: Պետությունները միմյանց հսկում են վոխերիմ թշնամիների ամբողջ կրքոտությամբ: Գաղանի ծառայության գնդերը յերբեմն կրճատվում են, բայց յերբեք չեն զորացրվում: Խաղաղության վոչ մի տեսակ պայմանագրով նրանք չեն արձակվում իրենց տները: Վերսայի պայմանագրերը նոր եր միայն կազմվում, հետադաշում Գերմանիային կաշկանդող կապերը նոր եյին միայն քննարկվում, բայց հաղթանակը տարած դաշնակիցներն արդեն սկսել եյին ուշադիր հսկել միմյանց, կարծես թե այդ միակ միջոցն եր հաղթանակողի դերն ամբապնդելու համար:

Իր եյությամբ լրտեսությունն ուրիշի յերկիրը ներխուժելու անորինական մի ակտ ե հանդիսանում: Սակայն այն պետություններն ել, վորոնք իրենց նվիրել են խաղաղության ե կարգ ու կանոնի պահպանմանը, աջակցում են լրտեսությանը: Չարագուշակ ճակատում զինադադար չկա: Այդ նշանակում ե, վոր թեև մարդկանց մեծ մասն ապրում ե աշխատում ե՝ ձգտելով իր բարեկեցությանը, պահպանելով անհատական աղնվության հայտնի կանոններ, — ընդհատակում մղվում ե անընդհատ պայքար, ինտրիգներ, վորոնք բոլորի կողմից ճանաչվում են վորպես բնական ե միևնույն ժամանակ անորինական յերևույթ:

Չորս ամսվա ընթացքում, մինչև 1928 թվականի մարտի 1-ը, Մեծ Բրիտանիայում, Ֆրանսիայում, Լեհաստանում ե Չեխոսլովակիայում լրտեսության մեղադրանքով դատապարտված են յեղել 17 հոգի: Այնուամենայնիվ, այժմ ել, յերբ նախկին

Հետախուզողը կամ պահեստի սպան մեկնում է արտասահման,
յեթե նա վաղելում և այն սպասարկութեան Հետախուզական բաժ-
նի վստահութեանը, վորին նա մի ժամանակ պատկանելիս և յե-
ղել, նրան անմիջապես տալիս են մի շարք հրահանգներ: Մեկնե-
լու ժամանակ նա ստանում է հասուկ հարցացուցակ այն ոտա-
բերկրյա պետութեան բանակի կամ նախաորմի վերաբերմամբ
(նայած նրա մասնազիտութեանը) «վոր նա ալցելում և ալդ հար-
ցերի պատասխանները Հետախուզական բաժնին պետք և տան ան-
հրաժեշտ լրացուցիչ տեղեկութեանները: Հետախուզական բաժնին
այնուհետև կարող է հավաստիացնել, վոր ինքը յերբեք ալդպիսի
վորեւե բան չի լսել, վոր հրահանգները արված են յեղել վոչ-
պաշտոնական կարգով: այնուամենայնիւ, առաջնակարգ ու յերկ-
րորդ կարգի բոլոր պետութեաններում ալդ բանը մտել և առորյա
պրակտիկայի մեջ: Ճանապարհորդող պահեստի սպան ամեն դեպ-
քում պարտավոր չի դադանի գործել: Ամեն դեպքում չե, վոր
նրա կատարածը կարող է բնութագրվիլ վորպես դատապարտելի
գործողութեան: Նրա աշխատանքը կարող է հիմնականում գիտ-
վել վորպես լրացում դիմադրական ու ծովային կցորդների կատա-
րած գիտողութեանների, կցորդների, վորոնք կոչվում են «հա-
վատարմադրված լրտեսներ»:

Վոչ այնքան հեռու անցալում յեմբողական մի պետութեան
առաջադրվիլ եր չափազանց կարևոր մի ծովային գյուտ: Այդ
գյուտի բացառիկ ոգտադործման իրավունքի համար գյուտա-
րարը պահանջում եր խոշոր գումար՝ մեկ միլիոն Փունտ ստեր-
լինգ: Այն պետական գործիչը, վորը պետք և ալդ միլիոն Փունտ
ստերլինգն ավելացներ բյուջեյին, իսկ այնուհետև գտներ ալդ
գումարը, դեմ է արտահայտվում գյուտի համար վորեւե վճար
տալուն: Նա ցինիկաբար հայտնել եր. «Թող գյուտը դնի վորեւե
այլ պետութեան: Մենք կարող ենք մի փոքր սպասել: Մեր գոր-
ծակալները շուտով կդողանան այն, և ալդ ժամանակ մենք կկա-
րողանանք գյուտն ոգտադործել համարյա ձրի»: Այդ լրջմիտ
ուեալիատը ներկայումս կանդնած և աշխարհի խոշորագույն բան-
կերից մեկի գլուխ: Նրա վերաբերմունքը պետական Հետախու-
զութեան հեռանկարների նկատմամբ՝ խաղաղ ժամանակ (այդ
բանը պատահել և մինչև 1914 թվականը) արժանի յե հիշատակ-
ման:

Ժամանակակից պատերազմը պահանջում և կազմակերպված
Հետախուզական ծառայութեան և վորպես դրա հետևանք մի ալլ
ծառայութեան՝ հակահետախուզութեան: Յուրաքանչյուր պետու-

թյուն, վորը կարող է պատերազմ վարել, պետք է հետախույզներ ունենա. հարևանների դադարնի նախաձեռնություններին հականերդործելու համար նա պետք է նաև ունենա լավ պատրաստված ու փորձված դործակալներ, վորոնք ընդունակ լինեն չեղորացնելու մյուս պետությունների հետախույզությունը: Հետախույզը, խախտելով մյուս պետությունների իրավունքը, պատերազմի ժամանակ ուխտի յե յենթարկում իր կյանքը, իսկ խաղաղ ժամանակ իրեն յենթարկում է արտաքսման, բանտարկության ու թշվառության, վորովհետև նա չունի վոչ մի պաշտպանություն: Կառավարությունները չեն կարող մասնակցել անորինական ձեռնարկումներին: Նրանք խտրեն հետապնդում են ոտարերկրյա լրտեսներին: Ուստի նրանք պատժում են նաև իրենց դործակալներին, հրաժարվելով նրանցից, յերբ վերջիններս ընկնում են ծանր դրության մեջ:

Մյուս կողմից պարզ է, վոր բանակի կամ ծովային շտաբն ինչպես խողաղ, այնպես էլ պատերազմի ժամանակ պետք է իմանա այն ամենը, ինչ հնարավոր է իմանալ բոլոր հավանական հակառակորդների մասին: Փորձագետները պնդում են, վոր վատ հետախույզությունը պատերազմ է առաջացնում. համենայն դեպս այն նպաստեց վերջին պատերազմի առաջացմանը: Հայտնի է, վոր մարտական տրամադրությունն Ավստրո-Հունգարիայի ու Գերմանիայի գլխավոր շտաբներում առաջ եր դալիս այն տեղեկությունների հիման վրա, վորոնք ստացվում էին 1914 թվականի ձմեռն ու վաղ դարնանը՝ Ռուսաստանի զինվորական մինիստրության մեջ գտնվող մատնիչներից ու լրտեսներից: Ըստ հաղորդագրությունների՝ ցարական բանակը կատարելապես կազմալուծված էր: Հապա ինչո՞ւ չպետք էր շտապել առանց վորորո՞մա՞ծության և դիմադրության ուլտիմատում ներկայացնելու Սերբիային:

Այդ ամենը վողրերդական սխալ էր: Ռուսաստանը կարողացավ Ռեննենկամպի և Սամսոնովի բանակները մոբելիզացիայի յենթարկել այնպիսի արագությամբ, վոր զարմացրեց իր դաշնակիցներին: Յեվ դերմանական հրամանատարությունն ուղղ ժամանակվանից յեկավ այն կարծիքին, վոր իր հետախույզական ծառայությունը չարաչար սխալվել էր բելգիացիների պոտենցիալ ուժերի գնահատման հարցում:

Հետախույզների հաղորդագրությունների համաձայն Մեծ Բրիտանիան անհուսալի կերպով խրվել էր բանվորական չարժման և իռլանդական ապստամբության կողմից նրա առջև դրված

դժվարին պրոբլեմներին լուծման մեջ: Բայց այս անգամ ել չար-
դարացյալ աշխարհում ամենից ավելի պատրաստված և ամենից
ավելի լայն հետախուզական ծառայության հայթաթած տվյալ-
ները:

Ձեռնարկելով հետախույզների դործունեությունը և նրանց
ունեցած ռազմական նշանակությունը մանրամասն չարադրմանը,
հարկավոր և հենց սկզբից մատնանշել, վոր այն ռիսկը, վորին
յենթարկվում և հետախույզը, չափազանց մեծ չե մահվան այն
վտանդին համեմատությամբ, վորին ժամանակակից պատերազ-
մում յենթարկվում են դործող զորքերը: Ռազմական որենքները
պահանջում են մահապատժի յենթարկել այն բոլոր անձերին, վո-
րոնք մեղադրվում են լրտեսություն մեջ, անկախ ետիկական նկա-
տառումներից: Յենթադրվում և, վոր մահապատժի սպառնալիքը
կդժվարացնի հարմար անձնակազմի ընտրությունը հետախու-
զական առաջադրանքներ կատարելու համար: Բայց իրականում
այդ սպառնալիքը հետ և պահել հետախույզի հատկություններով
ոժտված չափազանց փոքրաթիվ մարդկանց: Դրանք սովորաբար
գրավիչ արկածներ վորոնող մարդիկ են: Այդ տիպի սպաները,
իրբև կանոն, չափազանց տաղանդավոր են լինում ռազմական
գործերում: Ուստի, հրամանատարները չցանկանալով ռիսկի յեն-
թարկել իրենց արժեքավոր ստորադրյալներին հանուն վորեկ
ձեռնարկման, վորը դուրս և գտնվում գործառնի խնդիրների
չըջանակից և կրում և չափազանց վտանգավոր բնույթ, հրա-
ժարվում եյին նրանց թողնել հակառակորդի տերիտորիան:

Պատասխանելու համար այն հարցին, թե ո՞վ և յենթարկ-
վում ավելի մեծ վտանդի՝ մարտիկը, թե հետախույզը, անհրա-
ժեշտ և աչքի անցկացնել միջանի վիճակագրական տվյալներ,
վորոնք վերաբերում են 1914—18 թվականներին, թեև փոչ մի
տեղ չեն յեղել այնպիսի գրանցումներ, վորոնցից հնարավոր լի-
ներ ստույգ կերպով սահմանել հետախույզների թիվը: Շատ հե-
տախույզ-սպաների թույլատրվում եր գործակալներ հավաքա-
դրել և նրանց վերաբերյալ տեղեկություններ ներկայացնել ընդ-
հանուր առմամբ, հաշիվ տալով միայն նրանց վրա ծախսված
դրամարների մասին: Ինչպես բազմիցս հաղորդվել և, Ֆրիդրիխ
Մեծը հայտարարում եր, վոր նա պատերազմական դոտում իր
տրամադրության տակ ունեցել և մեկ խոհարար և 100 հետա-
խույզ: Ֆրիդրիխին հարկավոր եր միայն մեկ խոհարար, քանի
վոր նա ուտելու տեսակետից չափավոր եր և հաճախ քաղցած
եր մնում, բայց չըջապատված լինելով ուժեղ ու հաստատակամ

Հակառակորդներով, նա կարիք ուներ զգալիորեն ամօրին մեծ թվով հետախույզների, և այդպիսի հետախույզներ ուներ, անշուշտ, իր տրամադրության տակ: Պրուսական հետախույզության ղեկավար Շտրեբերը Հալմատիացնում էր Փոն Ռունին և Մուլտկեյին, վոր Ֆրանս-պրուսական պատերազմի սկզբում նա Մակ-Մահոնի և Բադենի բանակների թևերն ու թիկունքն է ուղարկել ՅՅ Հազար հետախույզ: Սուսաիելով այդ պնդումների ծայրահեղութունից, մայոր Շտենհաուերը յենթադրում էր, վոր Հյուսիսային Պրանսիայում և Բելգիայում այն մոմենտին, յերբ «Մեծ Բերան» առաջին արկն արձակեց Լիեժ քաղաքի ուղղությամբ, կար մոտ 8 հազար հետախույզ:

Տեղեկությունները գրավելիս խաղաղ բնակիչներին հաճախ գնդակահարում էին վորպես լրտեսների միայն այն բանի համար, վոր նրանք զայրույթով էին նայում իրենց տերիտորիան ներխուժած հակառակորդին: Յերբմն նրանց ամբողջ հանցագործութունը կայանում էր այն ստորացմանը բնաղդարար ընդդիմանալու մեջ, վորին յենթարկվում էր քաղաքացիական բնակչութունը: Սակայն Բելգիայի և Պրանսիայի՝ ոկուպացիայի յենթարկված զեպարտամենաների բաղմամբով բնակիչներ դատապարտվում էին լրտեսության համար, նրանց յենթարկում էին յերկաբ տարիների բանտարկության:

Հետախույզական ծառայության նվաճումները զլխավորապես կազմվում են միջանի հմուտ հետախույզների աշխատանքի արդյունքներից: Մյուս բոլոր հետախույզները ձեռք են բերում պատահական, կցկտուր տեղեկություններ, թեև այդ տեղեկությունները յերբմն մեծ արժեք են ունենում: Բացի զբանից, այդպիսի հետախույզները շեղում են հակառակորդի հակահետախույզության ուշադրությունը և դառնում են ծխածածկույթի նման մի բան, վորը ջողարկում է հետախույզության միջանի հանձարների գործունեյությունը:

Համաշխարհային պատերազմի վերջին ամիսներին հակահետախույզությունը հասնում է իր քարձր աստիճանին և փաստորեն հարձակման և անցնում: Բրիտանիայի զինվորական մինիստրության հատուկ հետախույզական բաժնի նախկին պետ՝ բրիգադի ղեկնարայ Գ. Ի. Կոկկերիլը պարձանքով թվարկում է իր աշխատակիցների հաղթանակները: Հակահետախույզությունը ձերբակալում էր հետախույզներին, բռնում էր ծովային ու ռազմական ինֆորմացիաներ, յերևան էր բերում դավադրությունները և ռազմագործարանների հրկիզման ու ամբիման նախապատրաստու-

թյունները, բռնում եր անդրիական նախահանդիստներից նախերի
դուրս գալու վերաբերյալ ինֆորմացիաներ և դրան զուգընթաց
դիպլի չափով նպատուում եր բլոկադին: Հանահետախուզությունը
հազորդում եր մաքսանկնդության բոլոր դեպքերի մասին. նա
թույլ-չտվեց, վորսկսողի հակառակորդի յերկիր փոխադրվեր 70
միլիոն ֆունտ ստերլինգ դումարը, և յիովին քայքայեց անդր-
ովկիանոսյան յերկիրները հետ հակառակորդի ունեցած հազոր-
դակցության բոլոր միջոցները:

Յեթե դեներալ Կոկկերիլը և նրա յեռանդուն աշխատակից-
ները փրկեցին Բրիտանիայի միլիոնավոր զոլլարները, ապա բոլոր
հիմքերը կան յենթադրելու, վոր ժամանակակից հետախուզական
ծառայությունն այսուհետե ել կարգարացնի իր դերը:

Գաղտնի ծառայության բոլոր արխիվները պահպանվում են
Վորպես խոր դաղտնիք, թանգարժեք նյութերը հաշվի չեն առնը-
վում և պետկադմի փոփոխման դեպքում դատապարտված են վո-
չընչացման: Գաղտնի ծառայության վերաբերյալ դրքերը պար-
ձենկոտ մեմուարներ են («միայն խիղախներից խիղախազույննե-
րին և թույլատրվում մեզ հետ միասին ծառայել այս վտանգա-
վոր պոստում»), տարակուսելի մերկացումներ կամ թե կխա-
բելեարխատիկ և մեղրդրամատիկական հայտարարություններ՝
դաղտնի, հուզիչ իրողությունների և դաղտնի ծառայության
վորեն գործակալի սխրագործությունների մասին:

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՅԵՎ ՇԵՏԱԽՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բանակի կամ նախատորմի հետախուզական բաժին՝ գոր-
ծուղված ուղայի գործունեյությունը թե՛ պատերազմի և թե՛ խա-
ղաղ ժամանակ բացառապես հարձակողական բնույթ և
կրում: Նրա նպատակն և մանրամասնորեն ուսումնասիրել մյուս
պետությունների նախատորմներն ու բանակները, վորովհետե հե-
տախուզությունն անխուսափելիորեն կապված և դրանց զարգաց-
ման հետ:

Հետախուզության այն սպաները, վորոնք խաղաղ ժամանակ
տվյալներ են ձեռք բերում այս կամ այն յերկրի զինված ուժերի
մասին, յերբեք չեն մոռանա Գերմանիայի որինակը: Գերմանա-
ցիք պատերազմից առաջ բազմակողմանի տեղեկություններ եյին
հավաքում աշխարհի բոլոր յերկիրների մասին: Մովսլին ու զին-
վորական կցորդների դեկավարությամբ նրանք հավաքում եյին
բոլոր տվյալները նախահանդիստների, զլխավոր քաղաքների մա-
սին, այն բլուրների մասին, վորոնցից նրանց վրա կրակելու յեր

Հրեաներին, կամուրջներին ու յերկութեաններին, ճանապարհների ու ձորերին, խրամների ու ջրանցքներին, բոլոր հարմարութիւններին ու խոչընդոտների մասին և, իհարկե, ամբողջութեաններին, ծովային բազաներին, ցամաքային նավաշինարանների, զինանոցների մասին: Ստանալով այդ տվյալները, անհրաժեշտ եր հետեւել նրանց հետագա եվրոպեացիին: Յեթե, որինակ, վորեւէ յերկրում հնարված եւ նոր, արագածիլ. թնդանութներ, ապա անհրաժեշտ եր վերանայել այդ գործիքների կատարելագործման վերաբերյալ ոտարեկերյա բոլոր տեղեկութեանները: Այդ կատարելագործման կապակցութեամբ վորեւէ զինանոց կարող եր հնացած դուրս գալ:

Մյուս պետութիւնների բանակների շտաբները հիանում եյին հետախուզութեան գերմանական սխտեմով և այդ համարում եյին վորպէս սպառնալիք իրենց հայրենիքին:

Պետութիւնների մեծ մասը պատերազմից առաջ սահմանափակ գումարներ եր բաց թողնում հետախուզութեան համար: Համաշխարհային պատերազմից հետո բոլոր խոչոր պետութիւնները շարունակում են պլաններ պատրաստել իրար վրա ծովային ու ցամաքային հարձակումներ դրծելու համար և տեղեկութեաններ հավաքել լրտեսութեան միջոցով:

Հետախուզութեան պետը պարտաւոր ե հակառակորդի վերաբերյալ բոլոր տվյալները պատրաստ ունենալ, նախքան դրանք կարող են պետք գալ, և վոր մի իշխանութիւն չի կարող խանգարել նրան ներկայացնելու դրանք ըստ պաշտոնի իր ավագին: Ինֆորմացիա կազմելու համար պետը կարգում և բազմաթիւ լրտեսների ու գաղտնի գործակալների գեկուլցները, համեմատում ե այդ գեկուլցները, վերլուծում ե առողջ դատողութեան և վործի տեսակետից և աշխատում ե պարզել ճշմարտութիւնը, դեն պցելով այն սխալներն ու սուտը, վորոնք կարող են լինել ամեն գեկուլցում:

Ներկայումս լավագույն հետախուզական բաժինները հրաժարւում են տեղեկութեաններ դնելուց: Այդ վկայում ե, վոր հետախուզական որդանները ձգտում են ամէլի ճշգրիտ տեղեկութեաններ ստանալ: Անգլիացիք, Ֆրանսացիք, իտալացիք և ամերիկացիք դառն փորձով սովորել են և գիտեն, վոր ինֆորմացիայի ճշտութեան նկատմամբ փստահ լինելու համար հարկավոր ե, վորպէսզի իրենք ձեռք բերեն այն: Ասում են, թե Շվեյցարիայում համաշխարհային պատերազմի ժամանակ գոյութիւն ե ունեցել բորսայի կամ շուկայի նման մի բան, վորտեղ պրոֆեսիոնալ լրտեսները տեղեկութեաններ են վաճառել այն յերկր-

ների մասին, վորոնց ծառայել են իրենք: Ամեն մի հետախույզ կարող եր դնել նրանցից այն ամենը, ինչ վոր հետաքրքում եր իրեն:

Տեղեկություններ ստանալու մեծ աղբյուր ելին հանդիսանում գերիների և քաղաքացիական բնակչության ցուցմունքները: Սակայն այդ բոլորը հիմնական ստուգում ե պահանջում: Պետք ե ուշի ուշով դնել պատերազմական գերիների ու սպանվածների բոլոր իրերը: Ամենափոքր մանրամասնությունը կարող ե ոգնել հակառակորդի դիտավորությունների բացահայտմանը: Սպանված հրետավորի մոտ գտնված հասարակ բացիկը կանխեց գերմանական մեծ առաջխաղացումը Շմեն դե-Դամի վրա՝ 1918 թ. մարտի վերջին շարժին, թեպետ այդ կանխումը բավականաչափ ժամանակին չեր, վորպեսզի Փրանսացիք կարողանային վճռական դիմադրություն նախապատրաստել: 1914 թվականի հոկտեմբերին Դիկսմյուզում վերցված յերկու պատերազմական գերիներ հաղորդեցին, թե գերմանական գլխավոր շտաբը կազմել ե պահեստի զնդեր, 201-ից մինչև 270 համարով, և նրանցից արեւմտյան ճակատում ստեղծել ե վեց նոր կորպուս, վորոնք ծրագրված ե նետել դաշնակիցների թույլ՝ ճախ թևի վրա:

Հետախույզությունն ոգնում ե մոլորության մեջ դցելու թշնամի կողմի դիտողներին: Լոռսի մոտ գերմանացիներն ուղտագործեցին դատարկ գնացքը, վորպեսզի հակառակորդի դիտողներին համոզեն, թե ոժանդակ ուժեր են բերում: Սակայն այդպիսի խորամանկությունը հաճախ կրկնել չի կարելի: Հակառակորդի հրետանին կվռնչացնի այդպիսի գնացքները:

Հետախույզության պետք պետք ե անընդհատ հետևի թշնամու հրետանուն, դիտենա նրա հրանոթների թիվը, նրանց դասավորությունը, կալիբրը և իրադեկ լինի ուղղամթերքի մատակարարմանը: Համաշխարհային պատերազմի շրջանում շարունակ հրանոթների նոր տիպեր մտցնելը (Ստոկսի զարմեայի մորտիրը, ձեռքի նոնակներ, հրանետներ, թունավորող նյութեր) հետախույզության սպաներին հարկադրում եր միշտ արթուն լինել ու վորոշել, թե արդյոք ստացվող ինֆորմացիան պետք ե ընդունել վորպես հետախույզի յերեակայություն, թե՞ հակառակորդի հնարագիտական հանճար: Կամբրեյի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտից առաջ գերմանական հետախույզությունը Փրանսիայի իր գործակալներից մի քանի գեկույցներ ստացավ կառուցվող տանկերի մասին, սակայն չտարին կից տեխնիկական խորհրդատուները գտան, վոր այդպիսի դանդաղաշարժ, մեխանիկական

կառուցվածքներն ողուտ չեն կարող բերել կռվում: Ասում են, թե այդ պահպանողականներից մեկին ինքնասպան յեղալ, յերբ տեղեկացալ տանկերի դործողության մասին: Պատերազմի ավելի ուշ շրջանում անդլիացիք շատ շփոթվեցին, տեղեկանալով իրենց հետախուզությունից, թե գերմանացիք ռազմաճակատ են բերել 300-ից ավելի նոր վեց դյուլմանոց հաուբիցաներ, վորոնք պատրաստվել եյին Անգլիայում և Ռուսաստան եյին ուղարկվել «Կերենակու առաջխաղացման» համար: Այդ հաուբիցաները վերցրել եյին ավստրո-գերմանական զորքերը, յերբ ռուսական 11-բդ բանակը 1917 թվականի աշնանը թողեց ճակատը և դործնականորեն դադարեց դոյություն ունենալուց:

Հետախուզությունը պետք է ընդունակ և նվիրված դործակալներ ունենա: 1918 թ. մարտի 24-ն եր, կիրակի օր, յերբ գերմանական գերհեռաձիգ մի թնդանոթ՝ բոլոր «Մեծ Բերտաներից» ամենախոշորը, սկսեց ռմբակոծել Փարիզը: Պաշարողական դրության մեջ չհայտարարված քաղաքի ռմբակոծումը հաջորդեց ռմբակոծիչների և ցեպելինների հարձակմանը: Քաղաքի բնակչությունն առաջին խուճապի պահին չհասկացալ Կրուպպի դործած հրաշքը և յենթադրում եր, թե գերմանացիները, վորոնք այդ ժամանակ ջախջախել եյին բրիտանական ճակատը Փարիզիսից մինչև Գուզդիուր, նոր ապշեցուցիչ առաջխաղացում են կատարել ճակատի կենտրոնով և մոտեցել են Փարիզին: Իրականում թնդանոթը գտնվում եր Կրեպ ան Լյաոննեյի մոտ, Սեն-Գորեն անտառի ծայրին, Փարիզից 112 կիլոմետր հեռու: Ինքնաթիռները յերամներով թռչում եյին այդ շրջանի վրա, բայց վորովհետեւ գերմանացիք լավ քողարկել եյին և հաճախ տեղից տեղ եյին փոխադրում իրենց հրեշը, ուստի միայն գիշերվա դեմ հաջողվեց վորոշել թնդանոթի տեղը: Ամբողջ շրջանը յենթաբիւռային ռմբակոծման և Ֆրանսական մարտկոցների կրակին: Սակայն հետախուզությունը չեր կարող հույս դնել պատահականության վրա. պետք յեղալ դիմելու տեղական բնակչությանը: Ժողովրդի հոծ բաղմություն ցանկություն հայտնեց կատարելու այդ առաջադրանքը: Նրանցից վիճակով ընտրեցին չորս հոգի, վորոնց գիշերն ուղարկեցին գերմանական ճակատի թիկունքը՝ լյա Ֆերի և Անիդի լյո Շատոյի միջև: Մի շաբաթից կամավորներից յերեքը բարեհաջող կերպով հետ բերվեցին ինքնաթիռով: Նրանք բերին տեղեկություններ, ներառյալ նաեւ կինո-ժապավեն՝ թնդանոթի նկարով: Նրանցից միայն մեկը չվերադարձաւ:

Կալիբրը, պտուտակի կտրվածքը, վառողը, արկի կշիռը, բարձրացման անկյունը, այսինքն հրետավորները համար հետաքրքրություն ներկայացնող բոլոր տվյալները համաժողովները ներկայացրին Շանտիլիի հետախուզիչ բաժնին: Այնուհետև այդ տեղեկություններն ուղարկվեցին հրետանու Փրանսական փորձագետներին: Ֆրանսական, բրիտանական և ամերիկյան ֆիրմաները կարող եյին վերատեղծել այդ հրեշը: Բայց ինչի՞ համար: Գերմանական թնդանոթը շատ ջլատեց Ֆրանսիայի քաղաքացիական ազդարնակության բարոյական վիճակը, և դա այն միակ արդյունքն էր, վորին հասան զերմանացիք «Մեծ Բերտայի» միջոցով: Այդ թնդանոթը Փրանսացիներին ապշեցրեց մի ուրով: Հետախուզությունը ձեռք բերելով այդ թնդանոթի վերաբերյալ բոլոր տվյալները, նորից ապացուցեց իր յեռանդն ու դործունեությունը:

Յերբ խոսում են համաշխարհային պատերազմի մասին, ապա միշտ հիշում են ռազմական հետախուզության բացառությունյան կամ տապալման յերկու որինակ:

Առաջին որինակ. անգլո-ֆրանսական, Միջերկրական ծովի հզոր նավատորմը բրիտանական ծովակալ դե-Ռոբեկի հրամանատարությամբ ռաբակոծում էր Դարդանելի ամրությունները: Գերբերդնուտ «Յելիզավետա թագուհին» կրակում էր թերակղզու ուղղությամբ, 15 դյույմանոց արկեր արձակելով ամրոցները և Մարմարա ծովում դորք փոխադրող նավերի վրա, նաև ցամաքային կոմունիկացիոն դժերի ուղղությամբ: Այդ արկերի ներդործությունն այն աստիճան ավերիչ էր, վոր զերմանացիների ամբողջ յեռանդը չէր կարողանում պահպանել թուրքերի արելությունը: Հնարավոր էր, վոր դարձյալ մեկ համադարկ, և թանդադին նեղուցը կրացվեր: Իսկ այդ ազատ մուտք կապահովեր դեպի Սև ծով և ապա չսառչող ծովերով դեպի Ռուսաստան, կապահովեր ռազմանյութերի, հանդերձանքի ու սանիտարական գույքի ազատ փոխադրումը և այնքան անհրաժեշտ հացահատիկի արտահանությունը Յելիզավայի շտեմարանից: Այդ կկանխեր նաև Գալլիպոլիի կոտորածը, կպահպաներ մի քանի հազար մարդկանց կյանքը յերկու կողմերի համար: Միջադեպում ու Պաղեստինում և առնվազն մեկ միլիոն մարդկանց կյանքը՝ ռուսական ու ռումինական ճակատներում, վորտեղ դենքի պակասություն հետևանքով ճապատամարտերը, 1915 թվականից հետո, կատարյալ կոտորածի էյին նման: Բայց դաշնակիցները հաշվի չառան դրությունը: Թուրքական կոռումպրությունը, ինչպես հետադայում դաշնա-

կիցներն խմացան ամերիկյան դեսպան Հենրի Մորգենտաուէից, համոզված լինելով, վոր դե-միքեկի եսկադրան կգրավի Կոնս-տանդնուպոլիսը, խուճապահար փախչում եր Փոքր Ասիա, պաշ-տոնական արխիւնները բռնած այն գնացքների վրա, վորոնք պետք ե ուղևորվեցին Անատոլիա: Յեւ այդպիսի բոպելին դաշ-նակիցները դադարեցրին ոմբակոծությունը: Հետախուզության բացակայությունը, վորը կկարողանար ժամանակին տեղյակ դարձնել համանական հաջողության մասին, հասցրեց այն բա-նին, վոր դաշնակիցների ծովային ուժերը ձեռքից բաց թողին իրենց բոլոր առավելությունները:

Մի այլ որինակ. 1917 թվականը պարտիողականության կա-տաղի պրոպագանդայի տարի յեր Ֆրանսիայում: Պատերազմից հոգնած յերկրի զորքի բարոյական վիճակը խիստ ճնշված եր: Այն բանակի մարտունակությունը, վորը մեկ տարի զբանից առաջ հակառակորդի տեղատարաի կրակի տակ պահպանում եր Վերդե-նը, ուժեղ կերպով խախտվել եր: Մի քանի զորամասեր խռովու-թյուն եյին բարձրացրել, չցանկանալով մեկնել վտանգավոր հառ-վածները: Նրանք հեռ դարձան ե ուղևորվեցին նույն այն ճանա-պարհով, վորով յեկել եյին, իսկ այն զորամասերը, վորոնց նը-րանք պետք ե փոխարինեյին, հնարավոր չեր յերկրորդ անգամ ուղղաճակատ ուղարկել: Յեւ այդպես, մի ամբողջ որվա ըն-թացքում ռազմաճակատի չափազանց կարեւոր հատվածը պաշտ-պանվում եր մի խումբ հրետավորների ու սապյորների միջո-ցով: Սակայն դերմանական հետախուզությունն այդ հատվածում չուներ հետախույզներ, վորոնք իրազեկ լինեյին ստեղծված ամ-բողջ զրությանը ե ժամանակին իրազեկ դարձնեյին դեր-մանական հրամանատարությանը: Այդ որվա վճռական դրոհը պատերազմի ամենահեշտ նվաճումը կհանդիսանար արեւմտյան ճակատում, մինչդեռ հակառակորդը վոչ մի դրոհի չձեռնարկեց: Ֆրանսացիներն շտապ կարգով դորք եյին փոխադրում ձեղք-վածքը ծածկելու համար, իսկ Կիլաստրում գտնվող դերմանա-ցիները կույր եյին ե չեյին կասկածում Ֆրանսացիների թուլու-թյունը:

Գիներալ Կոքսը՝ վորն աշխատում եր բրիտանական եքսպե-դիցիոն ուժերի հետախուզական բաժնում, չափազանց խորաթա-փանց ու լավատեղյակ մարդ եր: 1918 թվականի փետրվարին ե մարտի սկզբներին նա վոչ միայն ստույգ կերպով նախադուշա-կեց այն տեղամասը՝ Պիկարդիայում, վորտեղից Լյուդեհեդորֆը պատրաստվում եր հարձակման անցնել, այլ ե մատնանչեց այդ

Հարձակման ուրը (մարտի 20-ին կամ 21-ին): Կոքսը և նրա զինակիցները համարյա ստույգ կերպով հաշվել էին այն ուժերի թիվը, վոր Լյուդենդորֆը և Փոն Գուտյերը մտադիր էին ուղարկել Հաուֆի 17-րդ դիվիզիայի դեմ, ավելի քան 64 կիլոմետր յերկարութուն ունեցող ճակատով: Նրանք հաղորդեցին, վոր գերմանական այն 60 դիվիզիաներից, վորոնք հարձակվելու յն այդ ճակատում, 23-ը կհարձակեն անմիջորեն Սեն-Վանտենի վրա, վորտեղ Հաուֆն ուներ ընդամենը 4 դիվիզիա միայն: Սակայն չնայած այդ աստիճան վորոշակի նախազուգացմանը, լրացուցիչ ուժեր չուղարկվեցին: Մարտի 21-ի լուսադիմին մտախուզի հետևից յերեացին գրոհող գերմանական զորքերը, իսկ լրացուցիչ ուժերը յեկան միայն մարտի 24-ին, և այն ել աննշան թվով՝ ընդամենը 3 դիվիզիա միայն: Այս կոպիտ վրիպման համեմատությամբ հետախուզության փոքրաթիվ վրիպումները կորցնում են ամեն մի նշանակութուն:

Զորահավաքը Փրանսիայում պատերազմի առաջին յերեք շաբաթներին չափազանց վատ եր կազմակերպված: Գերմանական մի քանի հրամանատարների կարծիքով այդ հանդամանքը կարելի յեր ողտադործել և խուսափել Բելգիայի չեղոթութունը խառնելուց: Նրանք գտնում էին, վոր վերջին դեպքում Մեծ Բրիտանիան հենց անմիջապես չեր միանա պատերազմին և հնարավոր կլիներ գերմանական նախաորոմն ողտադործել վորպես հարձակողական դեմք Փրանսիայի ու Ռուսաստանի դեմ:

Լիեժի պաշտպանությունն առաջին խոչընդոտն եր, վոր չեր նախատեսված գերմանական շտաբի կողմից: Բնականաբար հետախուզությանը մեղադրեցին այն բանի համար, վոր նա ցույց ե տվել փակ դուռը, փոխանակ բաց լուսամուտը ցույց տալու:

Պատերազմի ժամանակաշրջաններից մեկում հետախուզության անդլիական սպաները հրահանգ ստացան չխնայել վոչ ծախս, վոչ աշխատանք՝ ձեռք բերելու Ֆոկկերի այն նոր ինքնաթիռի դժադրերն ու սպեցիֆիկացիան, վորը հենց նոր եր ընդունվել գերմանական ողային ուժերի սպառազինման համար: Գերմանական մի դժգոհ յենթասպայի, վոր դեռ անցյալում ել կապ էր ունեցել Բելգիայում գտնվող բրիտանական մի գործակալի հետ, հաջողվում ե համոզել, վորպեսզի նա իր Ֆոկկերով թռչի և վայրեջջ կատարի բրիտանական ճակատի թիկունքում: Յենթապաշտ ուրախությամբ ընդունեց 10 Փունտ ստերլինգ կանխավճարը և դարձյալ 50 Փունտ ստերլինգ ել ստացավ ինքնաթիռը հաջողությամբ ուղի հասցնելուց հետո: Անկասկած, այն ամենաու-

Ժեղ շարժառիթը, վորը բրիտանական դործակալն ուղտադործեց յենթասպային համոզելու ժամանակ, այն հայտարարութիւնն եր, թե անձնապէս դործակալի համար պատերազմը բարեհաջող կերպով կավարտվի:

Շատ դասալիքներ փորձում եյին լավ ընդունելութիւն ապահովել իրենց համար, քիչ թե շատ հետաքրքիր տեղեկութիւններ հաղորդելով իրենց հրամանատարներին պլանների մասին:

1917 թվականին մի քանի ելլասցիներ դասալքում են և անցնում Փրանսացիների կողմը, նախադուշացնելով պատրաստվող զրոհի մասին, վորին, դասալիքների կարծիքով, նրանք առիթ չեյին ունենա մասնակցելու: Հետախուզութեան սպաները զբաղվեցին այդ մարդկանցով, քանի վոր յեռամյա կռիւին ամենեւին չեր վկայում ելլասցիների աղնվութեան մասին: Արդէն՝ դերմանական հրամանատարութիւնը չի ցանկանում Փրանսացիներին նախապատրաստվող զրոհի միտք ներշնչել, — մտածեցին Փրանսացիները: Բայց այս անգամ հետախուզութիւնը չափազանց դանդաղ եր դործում: Նախադուշակված զրոհն սկսվեց ճիշտ մատնանշված ժամանակ, և Փրանսական ղինւորները, վորոնք ամենայն հավանականութեամբ հավատում եյին ելլասցիների հաղորդած տեղեկութիւններին, դաժանորեն ջախջախեցին, փոխանակ հետ մղելու զրոհը, յեթե նման նախադուշացումն ինչպէս հարկն և ուղտադործիք նախապատրաստման համար:

Համաշխարհային պատերազմն սկսվելուց մի քանի տարի առաջ «Բեռլինի Վիկտորիա ապահովադրական ընկերութիւնն» իր «հատուկ բաժանմունքն» ուներ Փարիզում, ըստվորում այդ բաժանմունքի բոլոր ծառայողներն ու դործակալները պրուսական պահեստի սպաներ եյին: Յուրաքանչյուր վեց ամիսը մեկ անգամ բոլոր ծառայողները փոխարինվում եյին նորերով և վերադառնում Բեռլին, բայց նախքան վերադառնալը նրանցից յուրաքանչյուրը պարտադիր կերպով եքսկուրսիա յեր կատարում հանրապետութեան արեւելեան դեպարտամենտներում: Ապահովադրական հետախուզութեան մեջ աշխատելու համար: Յերբ պատերազմն սկսվեց, նրանք արդեն պատրաստ եյին:

Գուցե այժմ ժամանակը յեկել և հետախուզութեանը մեղադրելու և ասելու, վոր դերմանական գններաւներն առաջ նետվեցին այն պատճառով, վոր շատ լավ գիտեյին ճանապարհը: Մի քանի տարի սրանից առաջ մի զնդապետ դասախոսութիւններ եր կարդում Փրանսական գլխավոր շտաբի ակադեմիայում: Դասախոսու-

թյունները դրավեցին մասնագետների ուշադրությունը, վերոհիշե-
տես դասախոսը չափազանց շնորհալի կերպով ծաղրում էր դեր-
մանացիներին 1870 թվականին կիրառած նրանց տակտիկայի հա-
մար: Հետագայում այդ դասախոսը—Ֆերդինանդ Փոշն—իրեն
ցույց տվեց վորպես մանկվրի վարպետ, ուստի մենք ե՛լ ավելի
մեծ վստահութամբ կարող ենք դատապարտել պատերազմը
վարելու պրուսական մեթոդները: Բայց ամենից արսուրդային և
անիմաստ յերևույթը դերմանական բանալում—այդ ուղմական
ու ծովային հետախուզական ծառայությունների կոնֆլիկտներն
էյին: Նրանցից յուրաքանչյուրն ստանում էր զգալի դոմար (վոչ
պակաս 12 միլիոն մարկից) և, այնուամենայնիվ, յուրաքանչյու-
րը նախանձում էր զաղտնի բյուջեյում դիմացինի դրաված
տեղին: Թե ինչպիսի ընդհարումներ էյին տեղի ունենում մինչև
1914 թվականի ողոստոսը, հայտնի է. բայց յերբ վրա հասավ
ճգնաժամը, հետախուզության յերկու բաժինները կարծես թե
դառնում էյին «քաղաքացիական պատերազմի» վիճակում, մըր-
ցում էյին միմյանց դեմ և միմյանց վերաբերվում էյին ավելի
մեծ թշնամութամբ, քան դեպի հակառակորդը: Ռազմական
հետախուզության գործակալների բոլոր տեղեկությունները հա-
մարվում էյին հակասական և զուրկ վորևե արժեքից: Այդպես
էյին պնդում ծովային հետախուզության սպաները, բայց յերբ
ծովային հետախուզության տեղեկություններն ընկնում էյին
ուղմական հետախույզների ձեռքը, վերջիններս ե՛լ ավելի դա-
զաղած էյին ցեխը կոխում այդ տեղեկությունները: Դաշնակից-
ների գործակալները և այլ աշխատակիցները, ինչպես նաև հե-
տախուզությունը, ողորդործում էյին այդ կոնֆլիկտն իրենց
չահերի ողորին, այն ե՛ տուաջինները կողոպտում էյին դանձա-
բանը, իսկ մյուսները ձեռք էյին բերում իրենց համար անհրա-
ժեշտ տեղեկությունները: Հակառակ դրան, պատերազմի չըջա-
նում դաշնակիցների հետախուզությունները համադործակցում
էյին համերաշխ կերպով, մի բան, վորը վոչ միշտ կարելի յե
նշել այդ պետությունների քաղաքացիական կամ ուղմական իշ-
խանությունների հարաբերություններում:

Դադտնի ծառայության պրոֆեսիոնալների կուլեկտիվի մեջ
ներծծվում էյին բազմաթիվ կամավորներ, մի հանդամանք, վո-
րը վկայում է, թե նորեկներին լավ ընդունելություն էր ցույց
արվում: Հրետանային հիանալի հետախուզության կազմակեր-
պումը չափազանց կարևոր մի ափանդ էր, վոր Ֆրանսացիները

մտցրին ընդհանուր դործի մեջ: Այդ կազմակերպության նպատակն էր ստանալ այն բոլոր տեղեկությունները, վորոնք վերաբերում են հակառակորդի հրետանուն, ըստվորում ուղտադործվում էր նույնիսկ քաղաքացիական բնակչությունը, ինչպես տղամարդիկ, նույնպես էլ կանայք, վորոնք յերկար ժամանակ ուղմաճակատին մոտիկ գտնվելու շնորհիվ սովորել էին ձայնից վորոշել զերմանական մարտիոցները: Խաղաղություն կնքելուց կարճ ժամանակ առաջ դաշնակից խոշոր պետություններից յուրաքանչյուրն արդեն ձեռնարկել էր հատուկ հրետանային հետախուզական ծառայության կազմակերպմանը՝ Փրանսական բանակի որինակով:

Գերմանիայում սովորաբար դանդաղում էին այն բանից, թե այլևս յերեք չի լինի այնպիսի հետախուզող, ինչպես Վիլհելմ Գտիբերը: Այդ նշանակում էր, վոր հետախուզության մեծ վարպետի ժառանգորդները, չնայած իրենց բոլոր տվյալներին, նրա պատահական ընդորինակողներն էին միայն: Պատերազմի ժամանակ Լոդոնում, մի մեկուսացված առանձնասենյակի մեջ, կարելի յեր հանդիպել (բայց վոչ ալ կերպ, քան նրա համաձայնությամբ) մի բարեհոգի փոքրիկ մարդու, վորը նավաստի յեր, փոխծովակալ ու դադտնի սպասարկության պետ և վորի մեթոդները դադտնի էին նույնիսկ Բիսմարկի խուզարկուների համար: Սբր Ռեյխնալդ Հոլլը արքայական նավատորմում հայտնի յեր վորպես հրետանու հարցերի փորձագետ և վորպես մասնագետ՝ պաթթուցիկ նյութերի բնագավառում: Բացառիկ հնարամտության տեր այդ սպան (հնարամտություն, վորը դրսևորվեց 1911 թվականին, մասնավորապես մի նավ հմտորեն փրկելու մեջ) հսկայական անձնական հմայք ուներ: Նա հիանալի տիրապետում էր ոտար լեզուների և դբաղվում էր համաշխարհային քաղաքականության հարցերի ուսումնասիրությամբ: 1914 թվականի հոկտեմբերին նա նշանակվեց ծովային հետախուզության պետ: Փայլուն դավադիր ու ջերմ հայրենասեր, վորեւ անձնական հաշիվներից հեռու Հոլլն իր ստորադրյալներին վորդեշնչում էր գիմելու քաղմաթիվ տարրինակ ու վտանգավոր ձեռնարկումների: Նրա նվաճումները շատ անաչառ դիտողների հարկադրում էին բրտանական դադտնի սպասարկության բաժինը ճանաչել վորպես ամենագործունը այն բոլոր բաժինների մեջ, վորոնք համաշխարհային պատերազմի շրջանում վորեւ տեղ գործում էին: Հոլլը միշտ ձգտում էր գտնել առաջիկ գործուն միջոցներ՝ պատերազմը

չահելու համար: Նրա հետ աշխատող ամերիկյան ծովային սպաները խոր հարգանքով եյին խոսում բրիտանական ծովային հետախուզության մեջ դոյություն ունեցող փոխադարձ համադրածակցության և ընկերության մասին:

Բրիտանական ծովային հետախուզական բաժինը մեծագույն նվաճումներ ձեռք բերեց այն մարդու ջրի տակ թափանցելու ընդունակության շնորհիվ, վորն արժանի յե ավելի բանի, քան թուրքիկ ճանաչման: Նավաշինարար Ե. Չ. Միլլերը չափազանց ընդունակ ջրասուզդ էր: 1914 թվականին ծովային դպրոցին կից ջրասուզային դործի հրահանգիչ նշանակվելուց մեկ տարի հետո, նա սուսլադրանք ստացավ իջնել ջրի տակ՝ դանկուղ դերմանական այն սուզանավը, վորը կարճ ժամանակ դրանից առաջ թնդանոթի կրակից խորտակվել էր Կենտի ծովափին: Խորտակված սուզանավի յենթադրական տեղը նշված էր խորսխանշանով: Միլլերին հանձնարարվում է ձեռք բերել սուզանավի և նրա վրա յեղած սարքերի կոնստրուկցիայի ու կառուցվածքի վերաբերյալ բոլոր հնարավոր տվյալները, վորոնց մասին ծովակալութունը չէր կարողանում բավականաչափ տեղեկություններ ստանալ դերմանական ծովային բաղաներին կից դործող իր դործակալներից: Ողատար խողովակները խճճելու վտանդի տակ, Միլլերը արկի բաց արած անցքի միջով սողոսկում է սուզանավի կորպուսի մեջ և ուշադիր հետազոտում սուզանավի ներքին կառուցվածքը: Միլլերը սոսկ նավաստի չէր, վորը կատարում է իր պարտքը, նա նաև մեծ նախաձեռնության տեր ջրասուզդ էր: Նա իր համար ճանապարհ է բաց անում դեպի սպայական խուցը, վոր դանում էր նալի հետին մասում, և սեյֆի մեջ դնում է չափազանց թանկագին մետաղյա մի արկղ, վորի միջից դուրս են գալիս ականային նոր սարքերի պլանները, դերմանական ծովային կողերի յերկու դիրք և մի դադտնի կող՝ կայսերական ծովային նավատորմի հետ կապ պահպանելու համար:

Այդպիսով սկսվում է Լոնդոնի ծովային հետախուզական բաժնի դադտնի աշխատանքը, վորի մեջ հռչակավոր «40-րդ սենյակը» կարևոր դեր խաղաց: Միլլերի սկզբնական հաջողությունն անսպասելի մի բան էր, իսկ այնուհետև նրա արտակարգ ճարպկությունը, համարձակությունը, մեծ խորություններում ճնշմանը դիմադրելու նրա ընդունակությունն ողտադորձվեցին այնքան, վորքան հնարավոր էր: Ստեղծվեց հատուկ մի կազմակերպություն, վորը նրան և ողային պոմպերն ու մնացած հանդերձանքը փոխադրում էր Բրիտանական ծովափի այն կետը, վորտեղ խոր-

տակվել եր մի վորեն գերմանական սուզանավ։ Սուզանավերն աղետի եյին յենթարկվում և ընդմիջտ անհետանում բոլորի համար, բացի Միլլերից։ Նա սլանում եր այնտեղ, վորտեղ հաղթող նավը թողնում եր խաբսխանչանը, և յեթե միայն յեղանակը թույլ եր տալիս, իջնում եր ծովի հատակը։ Նա հաճախ հարկադրված եր լինում ողտադործել պայթուցիկ արկեր՝ սուզանավի ներսը թափանցելու համար, բայց նա ամեն անգամ թափանցում եր սուզանավի մեջ, չնայած սպառնացող վտանդին, և ապա յերեւում ջրի յերեսը, ձեռքին բռնած մի նոր մետաղյա արկը, վորը պարունակում եր հակառակորդի նոր կողեր ու սլաններ։

Ժամանակի ընթացքում նա նույնքան լավ ծանոթացավ գերմանական սուզանավի ներքին կառուցվածքին ու բոլոր հարմարանքներին, ինչպես յուրաքանչյուր գերմանական ինժեներ։ Մինչև 1918 թվականի նոյեմբեր ամիսը ծովի հատակին պսոկել եյին ավելի քան 60 սուզանավ, և դրանք բոլորը, չնչին բացառությամբ հետադրուված եյին Միլլերի կողմից։ Գերմանական նավատորմի հրամանատարները մշտապես փոխում եյին ականադաշտերի դասավորությունը, գաղտնի կողերն ու հատուկ հրամանները, բայց բրիտանական հետախուզությունը չափազանց արագորեն իմանում եր այդ բոլոր փոփոխությունների մասին։

Մի քանի դեպքերում 24 ժամյա մեջ ծովակալությունն ստանում եր մինչև 2000 բռնված հաղորդագրություն։ Բոլոր գերմանական կողերն ու ծածկագրերն արագորեն կարգացվում եյին, թեև սկզբնական շրջանում այդ փաստաթղթերից յուրաքանչյուրը մի կատարյալ հանելուկ եր։ Անդլիացիները սնդում են, վոր նրանք Դոդգեր Բանկի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտից մեկ օր առաջ գիտեյին գերմանական ուժերի դուրս գալու մասին, տեղյակ եյին նրանց թվական կազմին ու չարժման ուղղությանը և գիտեյին նաև Յուտլանդական ճակատամարտի նախապատրաստման մասին, չնորհիվ բռնված ու վերծանված ռադիոհրամանների։ Սակայն մի չափազանց լավատեղյակ վորձադետ գտնում ե, վոր Յուտլանդական ճակատամարտի ժամանակ բրիտանական ծովային հետախուզությունը հանկարծակիի բերվեց, վորովհետև վո՛չ բռնված հաղորդագրությունները, վո՛չ Կուկահաֆենից գործակալների ուղարկած տեղեկությունները ժամանակին հաշվի չեյին առնվել։ Գուցե այդ ճիշտ ե. սակայն «40-րդ սեյակում» վերծանված հարյուրավոր այլ գրություններն ու հաղորդագրությունները՝ յերթեկող սուզանավերի, հարձակման պատրաստվող ցնդակներին մասին, ախուհետե, նավատորմին արվող

կողային հրամանները, արտաքին գործերի մինիստրութեան հրահանգները չեղոք յերկիրներում գտնվող դեսպաններին, — անվիճելիորեն ողտադործվում էին դաշնակիցների շահերի ոգտին: «40-րդ սենյակից» դուրս յեկալ Յիմմերմանի այն կործանիչ հեռագիրը Մեքսիկայի դերմանական դեսպան Ֆոն Եկզարդտին, վորի պատուութունը նկարագրված է դեսպան Ռուդեր Հարիս Պեշի հռչակավոր նամակներից մեկում:

Նախագահ Վիլսոնը դեռ չարձնակում էր չեղոքութուն պահպանել. նա հասկանում էր, վոր յերկիրը կանգնած է պատերազմի շեմին, բայց չէր ցանկանում ընթանալ իր բոլոր իդեալներին հակառոդ ուղիով: Յիմմերմանը ցանկանում էր շփոթութուն ստեղծել Նոր Ալիսարհում՝ խուսափելու համար յեկրոտական գործերի մեջ Ամերիկայի միջամտութունից: Նրա հեռագիրը Ֆոն Եկզարդտին առաջարկ էր պարունակում Մեքսիկայի հետ Միացյալ Նահանգների դեմ դաշինք կնքելու և Ճապոնիայի հետ համագործակցութուն ստեղծելու մասին: Մեքսիկային հրապուրելու առարկա պետք է ծառայեր ԱՄՆ-ի հարավ-արևմտյան մասում գտնվող տերիտորիայի հափշտակումն ու աննկատման: Այդ առաջարկն ամբողջովին ֆանտաստիկ էր, սակայն դա այն վճռական խթանը հանդիսացալ, վորն ամերիկյան կառավարութեանը հարկադրեց մտնել պատերազմի մեջ:

Լայն հասարակութեան համար անհայտ մնաց այն դերը, վոր խաղացել էր սըր Ռեջինալդ Հոլլը: Յիմմերմանի հեռագիրը բռնել էին բրիտանական ծովային հետախուզութեան դործակալները և վերծանել էին Հոլլի ստորագրեալները: Բայց հետագա բխտումները հեշտացնելու նպատակով ծովային հետախուզութեան պետը դերմանական դայրացած չինուինիկներին ուղղեց կեղծ հեռքով: Նա Լոնդոնի մի քանի ժուռնալիստների, վորոնց հոգվածները կարող էին Գերմանիա ընկնել Հոլլանդիայի, Դանիայի կամ Շվեյցարիայի վրայով, առաջարկեց իրեն մեղադրել այն բանի համար, վոր ծովային բաժինն անընդունակ յեղալ այդ կարեւոր հաղորդադրութունը բռնել Ֆոն Եկզարդտին դեռ չհասած, մինչդեռ Մեքսիկայում գտնվող ամերիկյան դադանի դործակալները կարողացան հեշտութեամբ դողանալ այդ փաստաթուղթը:

ՀԵՏԱՆՈՒԶՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՍԻՍՏԵՄԻ ԶԱՐԴԱՑՈՒՄԸ

Ռազմական լրտեսութունը հետախուզութեան հատկապես գտանդավոր տեսակն է: Հետախուզութունը պատվավոր դրադմունք էր մինչև այն ժամանակ, յերբ պատերազմն ընդունեց վիթ-

խորի թափ, վորը պահանջում եր ամբողջ ժողովուրդներէ մորի-
լիդացիա: Նույնիսկ մարշալները զգեստը փոխում և հետախու-
զության եյին գնում (որինակ՝ մարշալ Պեյուն): Ֆրանսական
մեծ մարշալ Կատինան հպարտանում եր այն բանով, վոր մի ան-
դամ ինքն ածխահատի կեղտոտ ցնցոտիներ և հաւել Արրաս թա-
փանցելու համար, վորը պաշարել եր իր բանակը: Անդլիական
թագավոր Ալֆրեդը վոչ պակաս «մեծ» եր, վորովհետեւ նա զգես-
տը փոխած դադանի այցելեց դանիացիներէ ճամբարը, դնահատե-
լու համար այն վտանգը, վորն սպառնում եր նրա արեւմտյան
սաքսոնական թագավորությանը:

Ասպետության դարաշրջանում հետախուզությունն ամօթալի
գրադմունք եր համարվում, և վորոշ ժամանակ բանակների հրա-
մանատարները հրաժարվում եյին ոչտվել հետախուզության ծա-
ռայությունից: Այդ ժամանակ դողերը սովորական դողության
համար կախաղան եյին բարձրացվում, իսկ պրոֆեսիոնալ լրտե-
սը վայելում եր վորոշ արտոնություններ: Ռազմական հետախույզ
Ռորինգոնը, վորը մերկացվեց Լոնդոնում 1757 թվականին, Տաու-
երի բանտում նստեց ընդամենը 6 ամիս, վորից հետո ազատ ար-
ձակվեց: Իրանից կարճ ժամանակ անց վոմն դոկտոր Հենսի,
վորը դատվում եր 1758 թվականի հունիսին, անսովորաբար կերպով
շատապարտվեց կախաղանի: Դատարանում նա հարց տվեց՝ կա-
րելի՞ յե, արդյոք, հետախուզի հետ այնպես վարվել, ինչպես
սովորական խարեբայի հետ են վարվում (կոլեն, «Սաքսոնական
մարշալի պատերազմը»):

Մենք տեղեկություններ չունենք այն մասին, թե ի կատար
ածվե՞ց արդյոք Հենսիի մահապատիժը, բայց այդ մահապատիժի
հնարավորությունը մեծ հուզմունք առաջացրեց զադանի դործա-
կալներէ շրջաններում: Մահապատիժն ահել նորմուժություն եր
և նա վախեցրեց Անդլիայում Լյուդովիկոս 15-րդի համար աշ-
խատող շատ դործակալների: Ֆրիդրիխ Մեծը մոտավորապես
նույն այդ ժամանակ վերջ դրեց հետախուզությանը՝ վորպես ու-
րախ ավանտյուրայի: Ֆրիդրիխն աչքի յեր ընկնում զորափարի
քնածին տաղանդով, և այդ ամենից ավելի պարզ արտահայտվեց
հետախույզների ուղտադործման մեջ: Նրան համարում են կաղ-
մակերպված ռազմական հետախուզության հայրը, իսկ հետա-
խուզության մայրը՝ անհրաժեշտությունն ինքն և:

Սկզբում Ֆրիդրիխը յերազում եր Վոլտերի դափնիների մա-
սին: Նրա պամֆլետները տարածվում եյին ամբողջ Յեֆրոպա-
յում: Ֆրիդրիխը, վորը բոլորին հայտնի յե վորպես «հողեր

Հախշտակող», իր «Հանցադորժությունները» ցուցակին ավելացրեց վատ մամեքներն ու ցինիզմը: Չափազանց աղքեցիկ բուդուարներում քննարկվում եր այն հարցը, թե ինչպես հետ պահեն նորելուկին: Շուտով Ֆրիդրիխը հասկացավ, վոր Ռուսաստանն ու Ֆրանսիան միանում են Ավստրիայի հետ, և վոր Սաքսոնիան ու Շվեդիան կհետևեն նույն այդ որինակին:

Փոխանակ զրազվելու փելիսոփայությամբ ու պամֆլետներով, Ֆրիդրիխը պետք է դառնար իր ժամանակի մեծ զորավարը, այլապես այդ դաշինքը կզգմեր նրան: Նա հաշվի պետք է առներ իր փոքր, աղքատիկ թաղավորության իրադրությունը և լավ ճանաչեր հակառակորդի ռազմական ուժը: Նա մեկ անգամ արգեն հաղթել եր Ավստրիային, բայց վորպեսզի հաղթեր նաև այդ յերկիրներին, նա պետք է տեղյակ լիներ նրանց բոլոր մտադրություններին: Ուստի Ֆրիդրիխը դադարի սպասարկությունն այնպես կազմակերպեց, վոր կարողանար իր պլանները կառուցել լայն ու փաստական ինֆորմացիայի հիման վրա: Նրա դադարի սպասարկությունն այն ժամանակվա ամենախոշոր ռազմական նորմալությունը հանդիսացավ, ըստվորում դադարի պատերազմի նրա մեթոդները մեկ ու կես դար հետո ել դեռ պահպանել էին իրենց ուժը ռազմական դործի մյուս բոլոր բնադապառներում: Ֆրիդրիխը պահում եր հարյուրավոր հետախույզներ և անձամբ ստուգում ու համեմատում եր նրանց հազորգած տեղեկությունները: Նա իր դործակալներին բաժանում եր չորս կատեգորիայի՝ 1) սովորական լրտեսներ, վորոնք հավաքագրված էին չքավորության միջից և դո՛հ էին աննշան դումար վաստակելու կամ գինվորականին ծառայություն մատուցելու հնարավորությունից, 2) յերկու տիրոջ ծառայող մարդիկ, անհոստայի ռենեգատներ ու վուլգար տեղեկատուներ, վորոնք պիտանի յեն գլխավորապես հակառակորդի թիկունքում կեղծ տեղեկություններ տարածելու համար, 3) բարձրաստիճան մարդիկ, պալատականներ ու ազնվականներ, չտաքի սպաներ ու դավադիրներ, վորոնք ամբողջ ժամանակ պահանջում էին խոշոր դումարներ կամ արտոնություններ, 4) այնպիսի անձեր, վորոնք հարկադրված են հետախույզներ դառնալ հակառակ իրենց ցանկության: Պրուսական յեռանդուն թաղավորը վոչ միայն կլասիֆիկացիայի յեր յենթարկել դործակալներին, այլև կանոններ եր մշակել բոլոր կատեգորիաների դադարի դործակալների հավաքագրման ու սղտագործման վերաբերյալ:

Ֆրիդրիխը հաշվի չառավ հայրենասեր-հետախույզին: Նա

ռեալիստ եր, ցինիկ և բացարձակ միապետ: Պետութիւններ կա-
ռաւարդները նրա ժամանակներում սակաւ էյին դորժ ունենում
խակական հայրենասիրութեան հետ: Փրանսական հեղափոխու-
թիւնը դեռ Յեւրոպան չեր բոցաւառել նացիոնալիստական խան-
գաւառութեամբ: Սպանալիքներ ու կաշառք, աստիճանը բարձ-
րացնելու և վաստակ ձեռք բերելու խոստումներ,—ահա այն մի-
ջոցները, վորոնցից ողտւում էր Ֆրիդրիխը:

Այնպիսի քաղաքագետներ, ինչպիսիք էյին Գրոցիուսը և Մակ-
կիաւելլին, դրում էյին ի պաշտպանութիւն լրտեսների ողտա-
գործման: Բայց մեր որերին սըր Ռոբերտ Բադեն—Պաուելը վար-
կաբեկեց իրեն «Իմ արկածները վորպես հետախույզ» գրքով:
Նասլոյնը, վորն իր տրամադրութեան տակ ուներ խնամքով կալ-
մակերպված ու թանդ նստող վոստիկանական դադտնի սպասար-
կութիւն, հաճախ կրկնում էր. «Լրտեսը բնածին դավաճան է»:
Նա հիմնւում էր գլխավորապես կաշառման և սպանալիքների
վրա:

Այսպիսով, հետախուզութեան սիստեմատիզացիայի գործում
վոչ մի նորմուծութիւն չի յեղել այնքան ժամանակ, մինչև վոր
յերեան յեկաւ մի այլ պրուսացի՝ Շտիրները, Բիսմարկի ժամա-
նակվա հետախուզութեան այդ մեծ վարպետը: 1870 թվին ռազ-
մական լրտեսութիւնն ուժեղ չափով զարգացաւ, ըստվորում
գործակալները վխտում էյին ամենուրեք և իրենց պահում էյին
այնպես, ինչպես մինչ այդ յերեք չէյին պահել: Շտիրների առա-
ջին վորձերը վերաբերում են մինչև 1866 թվականն ընկած ժա-
մանակաշրջանին, յերբ նա Ավստրիայում կաղմակերպեց այնպիսի
հետախուզութիւն, վորի արդիւնքները պատմութեան մեջ իրենց
համասարը չունեյին: Նրա համար որինակ էր վոչ թե Ֆրիդրի-
խը, այլ Մովսեսը: Յերբ այդ մեծ մարդարեն իր 12 տոհմակից-
ներին ուղարկեց դիտելու յերկիրը, նա վերջիններիս չսահմանա-
փակեց զուտ տեղադրական բնույթի առաջադրանքով: Յեհովայի
հետ ունեցած սովորական խորհրդակցութիւնից հետո նա պատ-
րաստ էր ստույգ ցուցումներ տալու ադրեօիվ դադտնի սպասար-
կութեան համար: Յերբ Մոլալեն հարձակիւց Մակ—Մահոնի վրա
և անցաւ Հոննոսը, Փրանսիայի հյուսիսային մասում, ուր նա
ներխուժեց, վխտում էյին պրուսական հետախույզները: Ստրաս-
բուրցից մինչև Սենա ընկած տարածութեան վրա Շտիրներն ուներ
36 հազար գործակալ:

Բիբլիական առաջնորդն իր տոհմակիցներին հրամայեց բարձ-
րանալ սարի վրա, ղեկել յերկիրը և այդ յերկրում ասլող մարդ-

կանց, վորոշել՝ չա՞տ ե նրանց թիվը, թե քիչ, ուստի՞ղ են նրանք, թե թույլ, ինչպի՞սին ե հողը ե ինչ քաղաքներ ունեն նրանք, արդո՞ք վրաններով ես ապրում, թե տներում: Ապա նա խորհուրդ տվեց նրանց իմանալ, թե արդավա՞նդ ե արդո՞ք հողը ե ի՞նչ անտառներ կան այդ յերկրում: Յեւ Շտիրերի կողմից նապօլեոն 3-րդի տերիտորիան ուղարկված դումարտակները 1868 թվականից սկսած հենց այդպիսի տեղեկություններ եյին հավաքում: Դեպի Փարիզ տանող ճանապարհի յուրաքանչյուր քայլափոխը նշված եր քարտեզի վրա ե ստուգված ըստ մատչտարի, կարծես թե ուղղմական հարձակումը ճշգրիտ դիտություն ե, ինչպես աստղաբաշխությունը կամ մաթեմատիկան: Ֆրանսական հակահետախուզությունը չափազանց թույլ եր ե վոչինչ չեր կարող անել մեծածախ դավաճանությամբ զբաղված 36 հազար ռեզիդենտների կամ տուրիստների դեմ: Այդչափ մեծ թիվով հետախույզների դործունեյությունը պետք ե վոր զգալի լիներ: Նրանք տեսնում եյին ամեն ինչ ե փոշեծուծի նման ներծծում եյին այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ եր Շտիրերի համար:

Այն անդերազանցելի արագությունը, վորով պրուսական բանակները 1870 թվականի կամպանիայի ժամանակ շարժվում եյին գեպի Փարիզ, զգալիորեն վերադրվում ե ներխուժման դուռններում Շտիրերի կողմից կատարված նախապատրաստությանը: Այդ հաջողության միտքը հետագա 40 տարիների ընթացքում իշխում եր Յեւրոպայի բոլոր գաղտնի սպասարկությունների ե հետախուզության նախադեկրի վրա: Հետախուզություններից նրանք, վորոնք չեյին պատրաստվում նմանիկ Շտիրերին, այնուամենայնիվ պլաններ պետք ե մշակեյին այդպիսի վտանգը հետժողիււ համար: Այս բոլորը հասցրեց հատուկ դպրոցների ստեղծմանը, վորը միակ նորմովությունն եր ուղղմական գաղտնի դըպրոցի սխտեմով՝ Շտիրերի հաղթանակից մինչև համաշխարհային պատերազմի սկիզբն ընկած տասնամյակների ընթացքում: Վորքան ել զբաղվի թվա նման հաստատությունը, այնուամենայնիվ հետախուզական դպրոցը զլխավոր շտաբի միայն յերկրորդական ակադեմիան ե, վորտեղ հետախուզական դործի ընդունակությունները կարող են կուլտիվացիայի յենթարկվել տեխնիկական այնպիսի պատրաստության հետ, վորն ապագա հետախույզի դործունեյությունը կուղղի դեպի ամիջական նշանակություն ունեցող բնադավառները: Մինչև պատերազմը գերմանական հետախուզական դպրոցները վորոշ փառք եյին վայելում Յեւրոպայում: Դասավանդողները, անկասկած, չափազանց լավն եյին ե վերին

աստիճանի պահանջկոտ, բայց և այնպես յեղել են զեպքեր, յերբ մինչև համաշխարհային պատերազմն այդ դպրոցն ավարտած գերմանական դործակալները բանտ են նետվել իրենց դործած սըխայների պատճառով:

Գաշնակիցները պատերազմի շրջանում մշակեցին մի շարք կարգապահական տուժանքներ, վորոնք կիրառվում էին դադանի սպասարկութան մեջ դործած դանցանքների համար: Շտիբերի հետախուզական մեխանիզմը հենց միանգամից կորցրեց իր համարակշռությունը, յերբ նա բաղխվեց զգոն հակառակորդին: Յերբ Բրյուսսելը նոր եր միայն դրավված, գերմանական սպանները յերկաթուղով դալով այնտեղ, առանց վորք իսկ տատանվելու, կառապաններին տալիս էին այն շենքերի հասցեները, վորոնք բելգիական մայրաքաղաքում նախանշված էին սպանների համար: Այդ նման եր հիանալի կերպով կազմակերպված մի ուրախ ուղևորության: Միևնույն ժամանակ դա դադանի պատրաստության շտիբերյան մի տրյուկ եր, բայց համարյա վերջին տրյուկն արդեն չարադուշակ ու սպառնալի առաջխաղացումների մեջ:

Գերմանական սպասարկության դժբախտությունն այն եր, վոր նրա ղեկավարները չէին կարողանում արագորեն կողմնորոշվել այն նոր պայմաններում, վորի մեջ Գերմանիան ընկալ ֆրանս-պրուսական պատերազմից հետո:

Գերմանական սպասարկությունը բաժանվում եր բանակային հետախուզության, ծովային հետախուզության և անհատական կորպուսի: Առաջինն աշխատում եր գլխավոր շտաբի ղեկավարությամբ, վորն, ըստ լուրերի, ցանկանում եր ղեկավարել նաև յերկրորդին: Արտաքին դործերի մինիստրությունը ղեկավարում եր յերրորդ կազմակերպությունը, ըստ լուրում այդ ղեկավարությունը կիրառվում եր կայսեր անմիջական հսկողության տակ: Հետախուզական դպրոցները միացված էին գլխավորապես դադանի սպասարկության առաջին յերկու բաժիններին հետ, և դասարանները կոմպլեկտավորվում ու ղեկավարվում էին վոշաֆելի դադանի կերպով, քան ռազմական գերատեսչության մյուս շտաբայինները: Գադանի սպասարկության պետերն իրենք էին դասավանդում այդ դպրոցներում և մանրամասն քննարկում էին դանդաղան հնարամիտ գոթոգոլություններ: Գլխավոր շտաբի դինվորական ինժեներները դասախոսություններ էին կարդում ամբությունների կառուցման մասին, յեռանկունաչափությունից, տեղագրությունից ու գծագրությունից:

Հետախույզը պետք է կարողանա ճիշտ վորոշել վայրի բարձ-

բությունը, անկյունները, հեռավորությունը և ուղիքը: Մի խոսքով, նա պետք է դառնա դիտող, ըստիորում իր դիտողությունների մեջ նա պետք է հույս դնի իր տեսողության ու ինտուիցիայի վրա միայն: Հայտնի չե, վոր մինչև 1914 թվականի ամառը Մեծ Բրիտանիայում գործող մի դադարի դորձակալ հեռավորությունը քայլելով չափելու և անկյունների պատահական դիտողության ու դրան հաջորդող յեռանկյունավորման միջոցով յարդի ու վոտնաչափի ճշտությամբ հաշվել եր հյուսիսում գտնվող մի մեծ ու կարևոր կամուրջի չափը: Առանց վորեկե կասկած առաջացնելու տեղական բնակիչների մեջ, նա նույնիսկ վորոշել եր, թե քանի մարդ կարող է տեղավորվել այդ կառուցման մոտակայքում. նա ուսումնասիրել եր կամրջի հիմքը, կամրջի հաստարանների յերկրաբանական տեղակը, և վորոշել, թե իր կարծիքով ինչ քանակությամբ դինամիտ եր անհրաժեշտ այդ կամուրջը «հիմնական վերանորոգման» յենթարկելու համար: Գերմանիայի և Բրիտանիայի միջև պատերազմ ծագելու դեպքում:

Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ հետախույզների պատրաստումը գերմանական դպրոցներում, ըստ յերևութիւն, կատարվում եր հապճեպորեն, անփույթ կերպով և վոշ-գերմանական վոդով: Մինչև պատերազմն այդ պատրաստությունը կատարվում եր այնպես, վոր 6—8 ամսվա ընթացքում դպրոցները տալիս եյին գործակալների այնպիսի շրջանավարտներ, վորոնց կրթությունն իրազեկ և անաչառ անձերի կարծիքով չեր լիջում շատ տեխնոլոգիական ինստիտուտների տված կրթությանը: Սակայն պետք է հաշվի առնել այն ճշմարտությունը, վոր տեխնոլոգիայի ինտենսիվ ուսումնասիրությունը հակառակ է տադանդավոր հետախույզի բնությանը: Շաիրերի—Շուլմեյստերի տիպի բնածին վարպետները յերեք չեն ցանկանա դպրոց հաճախել: Գուցե հենց դրանով և բացատրվում գերմանական գործակալների ակտիվությունը խաղաղ ժամանակ, և նրանց լիակատար ճախողումը համաշխարհային պատերազմի պայմաններում: Պետք է նաև նշել, վոր գերմանական սպասարկության ղեկավարները, չնայած իրենց դպրոցների նկատմամբ ունեցած վստահությանը, մինչև պատերազմը մշտապես գործ ունեյին մի շարք մութ անձնավորությունների հետ, վորոնք զբաղվում եյին ամրոցների ուսումնասիրությամբ և ստացած տեղեկությունների վաճառքով նրան, ով դրանց համար ավելի կիճարեր:

Մի կողմ թողնելով ուղղական հետախույզների՝ ժամանակի ընթացքում սրբագործված Ֆրիդրիխյան կլասիֆիկացիան, պետք

եւելել, վոր ժամանակակից հետախուզչն անկախ իր նշանակություն-
եկից ու բնույթից, պետերին հայտնի յե միայն իր աշխատանքի
տեսակով: Հետախուզող կարող եւ լինել ռեզիդենտ, վոր նստում ե
վորեւե տեղում ե սպասում բարենպաստ մոմենտի, կամ թե չըջա-
ղայում ե յերկրում՝ նրա գաղտնիքների մեջ թափանցելու նպա-
տակով: Վերջինիս աշխատանքը կարող ե չափազանց ոգտակար
լինել խաղաղ ժամանակ, ե յերբեմն չափազանց եֆեկտիվ ար-
դյունքներ տալ պատերազմի ժամանակ: Շրջադայելով յերկրում՝
հետախուզող-ռեզիդենտն ավելի նվազ չափով ե կասկածելի ե տա-
լիս ե ավելի ստույգ տեղեկություններ, քանի վոր նա հաղոր-
դում ե այն մասին միայն, ինչը տեսել ե սեփական աչքերով:
Սիրողը, պրոֆեսիոնալը, հայրենասերը, ռենեգատը, վարձկա-
նը, — բոլորը կարող են զգոն, ճշմարիտ ու չըջահայաց լինել կա-
պի միջոցների ընտրության դործում. նրանցից յուրաքանչյուրը
կարող ե խուսափել անդուշտ արարքներից, իսկ հետախուզու-
թյան վոչ մի պետ դրանից ավելին չի պահանջի նրանցից: Ռեզի-
դենտին շատ ավելի դժվար ե հայտարերել, ե սովորաբար հա-
կառակորդը նրան գտնում ն հետախուզող-սուբհանդակներին կամ
տեղեկություններ հավաքողներին հետապնդելու միջոցով, վորոնք
յերբեմն կոչվում են «փոստարկդներ»: Յերբեմն ռեզիդենտն ինքն
ե մատնում իրեն՝ տեղեկությունն անմիջորեն ուղարկելու վորեւե
Փանտաստիկ փորձով:

Գերմանական սպասարկության առանձին դործակալներ հա-
մախմբված եյին մի կազմակերպության մեջ, ե պատերազմը հայ-
տարարվելուց հետո հակառակորդի հակահետախուզության կող-
մից հայտարերված յուրաքանչյուր դործակալ իր հետեից տա-
նում եր մի շարք ուրիշ դործակալներ: Հակահետախուզությունը
հայտարերեց Ֆրիդրիխ Մեծի սխտեմի մեջ Շտրիբերի ե նրա կլի-
կի կողմից կատարված նորմուծությունների մեծ մասի սնանկու-
թյունը: Ժամանակակից գաղտնի սպասարկությունն ազդարարեւ
ե, վոր հետախուզչների լեզեոնները, կոհորտները ե նույնիսկ
միասին դործող փոքրիկ խմբերն ավելի մեծ վտանգ են ներկա-
յացնում, քան թե առանձին-առանձին ղեկավարվող ե միմյանցից
անջատ դործող նույն թվով դործակալները: Զինվորական մաս-
նաղետները, վորոնք սիրում են ընդգծել, թե պատրաստությունն
ու կարգապահությունը մարդկանց սմբոխը դարձնում են կար-
գապահ բանակ, բնականաբար չեյին կարող համաձայնել այն
մաքի հետ, վոր հետախուզչի համար անբարենպաստ են այն
պայմանները, վորոնք բարենպաստ են զինվորի համար: Համաշ-

խորհային պատերազմի սկզբին հետախուզական բաժինների այն-
դեկավարները, վորոնք գործում էին Շտրիբերի սիստեմով, պա-
տերազմի հենց առաջին շաբաթներից ստիպված յեղան սեփական
փորձի հիման վրա հանգել ընդունված սիստեմների ու կանոնների
ժխտմանը:

Պատերազմը հայտարարվելուց մեկ ամիս հետո Լոնդոնի հա-
կահետախուզութունը ծանոթացավ վումն Կարլ Գուստավ Եռն-
ստի՝ մի վարսավիրի հետ, վորն իրավաբանորեն բրիտանական
հպատակ էր, քանի վոր ծնվել էր Անգլիայում: 16 տարի այդ
մարդն ապրում էր Կալեդոնյան Ռոդի վրա գտնվող միլենուլն
տան մեջ և ամենայն հավանականությամբ այդ ամբողջ ժամա-
նակամիջոցում փոստ է ստացել, վորպես գերմանական հետախու-
զության սպասարկության «փոստարկղ» Մեծ Բրիտանիայում:
Ինչպես հետազայում պարզվեց, նրա ուձիկը յեղել է ամսական
ընդամենը 1 ֆունտ ստերլինգ, բայց յեթե այդ դամարն անշան
է թվում, ապա նրա աշխատանքի հետ կապված ուսիկը նույնպես
մեծ չէր, իսկ ջանքերն է՛լ ավելի քիչ էին: Գործակալների հա-
մար հրահանգներ պարունակող ծրարները կապոցներով հասց-
նում էին նրան Շարլոտտենբուրգում գտնվող գերմանական հե-
տախուզական կենտրոնից: Բոլոր ծրարների վրա փակցված էին
լինում անգլիական նամակադրոշմներ և Եռնստին միայն մնում
էր այդ ծրարները դցել մոտակա փոստարկղը: Իր՝ մոտ ստաց-
վող բոլոր պատասխանները նա ուղարկում էր իր գերմանական
տերերին: Այդպիսով նրա գործունեյությունն այն առտիճան պա-
տահական էր ու սովորական, վոր նա վոչնչով չէր կարող մատ-
նել իրեն: Բացառությամբ անուններից ու հասցեներից (վերջին-
ներս փոփոխվում էին շատ սակավ) նա շատ քիչ բան գիտեր
կամ նույնիսկ վոչինչ չգիտեր այն կենտրոնախույս ուժի մասին,
վորի գործողությունն ապահովում էր ինքը:

Գերմանացիները գտնում են, իսկ անգլիացիները չեն փոր-
ձում վիճարկել, վոր Եռնստի, այդ տիպիկ «փոստարկղի» ճա-
խողումն արդյունք էր անգլիական մի գործակալի աշխատանքի,
վորին հաջողվել էր սողոսկել գերմանական հետախուզական
կենտրոնի գաղտնիքների մեջ: Համեստ, ամենքի համար անհայտ
այդ վարսավիրը նամակադրութուն ունեւ 22 թղթակիցների հետ,
ըստվորում դրանք բոլորն էլ գերմանացիներ էին՝ ինամ-
քով դատավորված Բրիտանիայի ծովային ու զինվորական գանա-
զան կենտրոններում: Նրանցից մեկը Բրիտանիայից մեկնեց 1914
թվականի ոգոստոսի 4-ին և այդպիսով պատահաբար, թե նա-

խաղաղացման չնորհիվ, խուսափեց տապալումից: Ինքը Եռնստը վոչ մի հիմք չունեւ տաղնապ բարձրացնելու և փրկվելու հնարավորութիւնն էլ չունեւ: Նա ձերբակալվեց ոգոստոսի 5-ին, ածելին ձեռին, այն բոլոր 21 դորմակալները, վորոնք մնացել էին Անգլիայի պատերազմական նախապատրաստութեանը վերահսկելու նպատակով, հենց նույն օրը կալանքի տակ առնվեցին:

Եռնստը դատաւարութեց յոթը տարվա տաժանակեր աշխատանքի: Մյուսներին, վորպես դերմանահպատակների, միայն յերկրի ներսը տանելով չեղոքացրին մինչև պատերազմի վերջը: Հակահետխուզութեան այդ նվաճումը դերազանցեց հետախուզութեան պլանների քայքայման մինչև այդ հայտնի բոլոր դեպքերից: Գերմանական հետախուզական սպասարկութեանը մեկ հարվածով քոռացվեց. Լոնդոնի ամենախիտ մատախուզից շատ ավելի թանձր քողը պատերազմ հայտարարվելուց անմիջապես հետո պատեց Բրիտանիային: Պրուսական զենեւրալ Փոն Կլուպը պատմել է, թե վորքան մեծ է յեղել նրա դարմանքը, յերբ իր առաջին բանակի ավանդարդն անսպասելի կերպով հանդիպել է բրիտանական կանոնավոր զորքերի: Անգլիական հակահետախուզութեանը թագգրել եր եքսպեդիցիոն ուժերն իր ամենամոտիկ հակառակորդից: Յեւ յեթե բրիտանական մշտական բանակը լինեւ նույնքան մեծ, վորքան մեծ էին Փոն Կլուպի ուժերը, ապա նա այն աստիճան դարմացած կլինեւ, վոր այդ դարմանքը կզղացվեր Մոսկից մինչև Տաննենբերգ:

Առաջին ձախողումներից հետո հետախուզութեան դերմանական ղեկավարները դադարեցին հալատալ իրենց կազմակերպութեան անսխալականութեանը և սկսեցին արհամարհել, վոչ սակաւ դեպքերում մեղադրել իրենց: Ասում էին, թե հետախուզական կարեւոր առաջադրանքները շատ հաճախ տրվում էին անկուստութեան ու տխմար անձերի: Եռնստը—այդ վարսավիրը և ծնունդով ոտաբերկրացին—Անգլիայում հենց սկզբից ձախողեց ամեն ինչ:

Գերմանական դադանի սպասարկութեանը սնանկ դուրս յեկաւ վոչ, իհարկե, կապույտ արջան պակասութեան հետեանքով. նրա անհաջողութեանները կարող են վերագրվել հնացած ստրատեգիային: Շտիբերի նման հանձարը հաշիկի կառնեւ փոփոխութեանները և կաշխատեւ քաշ չկալ պոչում: Սակայն արդարութեան տեսլով Շտեյնհաուսերի և նրա կոնկաւների մասին, վորոնք 1914 թվականին ղեկավարում էին գերմանական հետախուզութեանը, պետք է նշել, վոր գլխավոր ձախողումները տեղի

էյին օւնենում վոչ յեվրոպական կոնտինենտում: Մեծ Բրիտանիան, Հյուսիսային Ամերիկան և Արեւելքն ամուր ընկուզներ էյին, վորոնք դիմադրում էյին ամեն մի ճնշման, իսկ Շտիբերը ցուցումներ չեր թողել այն մասին, թե ինչպես պետք է սողոսկել **ցամաքային սահմաններ չունեցող հակառակորդի կողմը:**

Հենց վոր Եարլտոտենբուրգյան կոնտրոնում հասկացան Բրիտանիայում տեղի ունեցած ձախողման նշանակութիւնը, անմիջապէս ձեռնամուխ յեղան աշխատանքի. անհրաժեշտ եր փոխարինել Եռաստին ու ձերբակալված 21 դործակալներին: Սորհուրդ տանալու համար կենտրոնը դիմում է Հոլանդիայում, Շվեդիայում ու Դանիայում դանիող զանազան խոշոր դործակալներին: Գերմանական հետախուզութիւնը պահանջում է վճռական միջոցներ ձեռք առնել, բայց հետագա ամիսների անցքերը դործակալների մի նոր խումբ ել ուղարկեցին բանտերն ու Թաուեր՝ զնդակահարութեան: 1914 թվականի աշնանն ակոնակիրներով, չողենավերով, բուքսիրներով ու թիավարվող նավակներով Անգլիա ժամանեցին մոտ քառորդ միլիոն բելգիական դադթականներ: Այդ մասսայական շարժումը քողարկում եր զգալի թվով լրտեսների սողոսկումը, քանի վոր բրիտանական իշխանութիւնները չէյին կարող բոլոր յեկողներին խիստ հարցաքննութեան յենթարկել: Այդ խմբի դործակալներից մեկն այն աստիճան հանդուգն յեղավ, վոր նույնիսկ նկատողութիւն արեց անգլիական ծովափնյա պահպանութեանն այն բանի համար, վոր իրեն չափազանց արագութեամբ էյին բաց թողել և հիշեցրեց նրան, վոր պատերազմի ժամանակ կատկածանքով պետք է վերաբերվել դեպի բոլոր ոտարերկրացիները:

Բելգիացիների հետ Անգլիա սողոսկած գերմանական դործակալները չարդարացրին այն հույսերը, վոր դնում էյին նրանց վրա հետախուզութեան ղեկավարները: Նրանց չհաջողվեց վերականգնել Եռաստի և արգելափակված թղթակիցների աշխատանքը:

Դրանցից առաջինը ձախորդ հայրենասեր Կարլ Հանս Լոդին եր: Լոդին գերմանական նավատորմի պահեստի ավագ լեյտենանտ եր և լավ ծանոթ եր Անգլիային, քանի վոր անցյալում վորպէս ուղեցույց ծառայել եր «Համբուրգ—Ամերիկա—Լայոն» ֆիրմայում: Նա վորոչ ժամանակ ապրել եր Ամերիկայում և տիրապետել **լեզվին՝ ամերիկյան ակցենտով, իրեն ներկայացնում եր վորպէս ամերիկացի: Զերբակալվածները մեծ մասը վոչինչ չգիտէր անգլերեն խոսակցական լեզվի առանձնահատկութիւնների մասին և**

հենց այդ պատճառով ել տուժեց: Մինչդեռ Լոդին տուժեց իջ հետքերը թաղցնելու փութաջանության ու ամբարշտի ջանքերի համար: Այն բանից հետո, յերբ Գերմանիայում հայտնի դարձավ նրա ձախողումը, դադարնի սպասարկության պաշտոնյաները նրա մասին հիշում էին միայն դատապարտելու համար և պնդում էին, վոր նա մի շարք վրիպումներ ե թույլ տվել և կասկած ու զղաստություն ե առաջացրել չրջիկ դործակալների վերաբերմամբ, վորը հասցրեց մյուս դործակալների հայտաբերմանն ու մահվան դատապարտվելուն:

1914 թվականի սեպտեմբերի առաջին կեսին Լոդին յերևաց Եդինբուրգում՝ ամերիկացի Չարլզ Ե. Ինգլիսսի անվամբ տրված անձնագրով: Իսկական Ինգլիսսը դրանից կարճ ժամանակ առաջ յեղել եր Բեռլինում և հոգում եր վիզա ստանալու համար: Բայց նա ստիպված ե լինում վորոչ ժամանակ սպասել, վորովհետև արտաքին գործերի մինիստրությունն անհասկանալի կերպով «կորցրել եր» նրա փաստաթուղթը, վորով հետադայում Լոդին ձերբակալվեց Շոտլանդիայում: Սովորական ձևով ներողություն խնդրելուց հետո ամերիկյան դեսպանության պահանջով Ինգլիսսին ուրիշ անձնագիր տրվեց: Այդ ժամանակ Լոդին հեռագիր և ուղարկում Ստոկհոլմ, աննկատելի կերպով հյուրանոցից փոխադրվում ե մի մասնավոր բնակարան և վարձով մի հեծանիվ վերցնելով սկսում ե ուսումնասիրել չրջակայքը: Նա չափից դուրս հարցեր ե սալիս, կասկածելի հետաքրքրություն ցուցաբերելով դեպի Ռոդիտեյի նավահանգիստը, դրսևորելով ծովային գործերին վերաբերող գիտելիքներ, վորոնք վոչ մի ընդհանուր բան չունեյին սովորական տուրիստի գիտելիքների հետ: Լոդին հենց իր առաջին հեռադրից հետո կասկածի տակ ե առնվում: Նա հեռագիրը հասցեյադրել եր Ստոկհոլմ՝ Ադոլֆ Բուխարդի անունով և չմտածված կերպով փորձում եր իրեն ներկայացնել վորպես մի մարդ, վորը թշնամական զղացմունքներ ե տածում դեպի Գերմանիան: Բայց դրաքննությունն այնքան ել դուրսհանալատ չեր: Յեթե մեկը գրում ե չափից ավելի կանխամտածորեն, ապա դրաքննությունն ել իր հերթին հատուկ ուշադրություն ե նվիրում նրան: Լոդին հետևող գործակալներն սկսում են փոստի ողնությամբ ստուգել նրա անշնորհ խորամանկությունը, նրա նամակները բաց են արվում քիմիական մշակման յենթարկելու համար: Պարզ ե, վոր չեղոք պետության վոչ մի հպատակ և վոչ մի ամերիկացի Լոդիի տեղը լինելով փող չեր ծախսի հեռագրի վրա, չեղոք պետության մի այլ հպատակի՝ գերմանացիների ան-

հաջողությունների առթիվ իր հրճվանքն արտահայտելու համար։
Լոգին չեր ողորդում կողից, չեր դործադրում խորամանկություն կամ դադարների հաղորդադրությունների վորևե այլ ձև։ Նա գալիս է Լոնդոն, իջնում մի փոքր հյուրանոցում և սուտանասիրում հակառդային պաշտպանության կառուցումները, այնուհետև վերադառնում է Եգիպտոս, իսկ այնտեղից դնում Լիվերպուլ՝ ժամանակ հաժանավերի վերասարքավորված ուղիկանոսային շոգենավերը դիտելու համար։ Նա Բուխարդին ուղարկում է 5 նամակ, վորից միայն մեկն է հասնում Շվեդիա։ Այդ նամակի մեջ Լոգին հաստատում էր Շոտլանդիայում ափ հանված և այն տեղից Ենայի վրա տեղի ունեցող դործողություններին մասնակցելու համար Ֆրանսիա Դիոխարդիոդ ռուսական բանակի մասին տարածված անհեթեթ լուրերը։ Լիվերպուլից նա ուղևորվում է Հոլիհեդ, Դուբլին-Ալլարենսյա, այնտեղից Կլինստոունին կից ծովային բաղան։ Բայց Բուխարդին ուղարկած նրա վերջին նամակը բավականաչափ հանցանշական էր, և նա Սկոտլանդ Յարդի պահանջով կալանքի տակ առնվեց իռլանդական վոստիկանության կողմից։ Չորս որ անց, հոկտեմբերի 30-ին Լոգին կանգնած էր Լոնդոնի զինվորական դատարանի առաջ։

Բացի կեղծ անձնագրից նրա իրերի մեջ գտնվեցին մի հուշատետր՝ ծովային հարցերի վերաբերյալ դիտողություններով և Բեռլինում, Համբուրգում ու Ստոկհոլմում բնակվող մի շարք անձերի հասցեներով։ Բուխարդին ուղարկված 4 նամակների պատճենները նույնպես պահված էին այդ ծոցատետրի մեջ։ Նա չեր պաշտպանվում և իրեն պահում էր վորպես մի մարդ, վորը կատարել է իր պարտքը, առանց ամաչելու դրանից և առանց վախենալու սպասվող հետևանքներից։

Լոգիի մահից հետո Մեծ Բրիտանիա յեն ուղարկվում մեծ թվով դործակալներ, գլխավորապես Անտվերպենի և Վեզելի հետախուզական դպրոցներից։ 1914 թվականից շատ առաջ դեմոստիկան հետախուզական սպասարկությունը հավաքել էր Ֆրանսիայի ու Ռուսաստանի պոտենցիալ ռազմական ուժերի վերաբերյալ բոլոր տեղեկությունները։ Ուստի այդ յերկիրներում դործող հետախուզությունը կարող էր սահմանափակվել դորքի շարժման, դնդերի և դիվիզիաների թվական կազմի ու բարոյական վիճակի, ռազմաթերթի արտադրության ու բեռնման վերաբերյալ սովորական դիտումներ կատարելով։ Բայց Բրիտանիայում նախապատրաստական աշխատանք էր տարվում կամավորա-

կան մեծ բանակ ստեղծելու, բանվորների հուզումները շարունակ-
վում էյին, Իսլանդիան հուզմունքի մեջ եր և մարտում անպար-
տելի բրիտանական նավատորմը պրկում եր իր բլոկադան, վորը
պետք ե ողապարան դառնար Գերմանիայի վզին, ցամաքի հաղ-
թանակներից անկախ: Գործակալ-ռեզիդենտները կարողացան
կատարել Ֆրանսիայում և Ռուսաստանում նրանց առջև դրված
խնդիրները: Մեծ Թիվով այդպիսի դործակալներ մնացել էյին
այդ յերկիրներում, ըստվորում նրանցից շատերը մնացին չհայ-
տաբերված և ժամանակ առ ժամանակ լուրջ ծառայություններ
էյին մատուցում իրենց կենտրոններին: Իսկ Անգլիան վոչ միայն
հրապարակից վերացրեց մինչև պատերազմի հայտարարվելն իր
յերկրում տնկոտված և վարսավիր Եռնստի միջոցով Գերմանիայի
հետ կապ պահպանող բոլոր դործակալներին, այլ և իր ձեռքումն
եր պահում այն դադարիքների մեծ մասը, վորոնք հանդիստ չե-
յին տալիս Շտեյնհատերին ու նրա կոլեգաներին:

15 որվա ընթացքում (1915 Թվականի մայիս-հունիս) հայ-
տաբերվեցին ու ձերբակալվեցին յոթը դործակալ: Ըստվորում
այդ դործակալներից վոչ մեկը չափազանց վտանգավոր բնադա-
վառում կատարվող աշխատանքի հասարակ սիրահար չեր, նրան-
ցից վոչ մեկը զուրկ չեր նախնական պատրաստությունից: Այդ
յոթը դործակալներից յուրաքանչյուրը նախորոք ստացել եր վո-
րոչ պատրաստություն, թեև նրանց ուսուցիչները յեղել էյին այն-
պիսի մարդիկ, վորոնք ունեյին զուտ տեսական գիտելիքներ, քա-
նի վոր Գերմանիան նրանց ուրով վոչ մի պատերազմ չեր վարել:
Ուսուցիչները կարող էյին միայն պատմել խաղաղ ժամանակ,
հակահետախուզության բացակայության պայմաններում տեղի
ունեցող լրտեսության տարբերությունն այն հետախուզությու-
նից, վորը կատարվում ե մի դարաշրջանում, յերբ մարդիկ մա-
հացու կոլով են մղում միմյանց դեմ, իրենց տրամադրության
տակ ունեն յերիտասարդ, բայց զգոն հակահետախուզություն,
վորն որեցոր կատարելադործվում ե: Այդ տարբերությունը չա-
փազանց չոչափելի յեր: Այդ յերկու շաբաթվա ընթացքում ձեռ-
բակալված յոթը դործակալներից վոչ մեկին չեր հաջողվել ձեռք
բերել քիչ թե շատ արժեքավոր տեղեկություններ: Նրանցից վոչ
մեկն Անգլիա չեր յեկել համբավավոր հանձնարարությամբ,
դադարնի սպասարկության ասպարեզում ունեցած մեծ փորձով
կամ բոլոր տեսակի խոչընդոտները հաղթահարելու բնածին ըն-
դունակությամբ:

Խեղացի ու բանխմաց հետախույզները հաղվադեպ են տապալվում, իսկ նրանցից լավադույնները նույնիսկ կասկած ել չեն հարուցում: Դրանով և բնորոշվում լրտեսության արվեստը, վորը հիմնականում հանդում և յերեք մոմենտի՝ 1) իմանալ ամենաարժեքավոր փաստաթղթերի տեղը, 2) մնալով աննկատելի՝ ձեռք բերել դրանք և արագորեն պետին հանձնել այն ամենը, ինչ հաջողվել և ստանալ և 3) այնպես անել, վոր հակառակորդը չիմանա, թե իր պլանները հայտնի յեն դարձել:

Յեթե այդ պայմաններից յերկրորդը կամ յերրորդը խախտվեց, ապա ամեն ինչ խորտակվում և—դործակալը կտապալվի ինչպես իր մոտ՝ հայրենիքում, այնպես ել արտասահմանում:

Արժեքավոր փաստաթղթերի տեղը վորոշելն ավելի քիչ չափով և դժվար, քան այդ թիվում և, մանավանդ պատերազմի ժամանակ, յերբ ամենասովորական բաները կարող են նշանակություն ունենալ հակառակորդի շտաբի համար: Ավելին՝ շատ դործակալներ ստույգ հրահանգ են ստանում, թե ի՞նչ տեղեկություններ պետք և ձեռք բերել, վորոտեղից կարելի յե ստանալ այդ տեղեկությունները և այլն: Այդ ամենից հետո, տեղեկությունները ձեռք բերելն այնքան ել մեծ սխրագործություն չէ: Ամեն մի դադմնի դործակալ կարող և կատարել այդ: Տեղեկություններ հաղորդելը շատ ավելի դժվար և ու վտանգավոր, քան դրանք ձեռք բերելը: Հետախույզ-սիրողը, հուշված դադանի տեղեկություններ ստանալու դործում ունեցած խաբուսիկ հաջողությունից, յերևակայում և, թե իրեն տրված առաջադրանքը համարյա լիովին կատարված և: Բայց զգուշ պրոֆեսիոնալը գիտե, վոր ամենամեծ վտանգը դեռ առջևումն և: Ժամանակակից դրաքննության ու հակահետախույզության պայմաններում, չնայած մի շարք հնարամիտ դյուտերին ու քիմիական նորմուծություններին, դործակալը չափազանց խոցելի յե դառնում այն պահին, յերբ նա վործում և հաղորդել իր դիտողությունները կամ հայտնությունները:

Պատերազմի ժամանակ տեղեկություններ հաղորդելու պրոբլեմի վրա այնքան ուշադրություն եր դործադրվում, վոր յերրորդ պայմանի մասին, այն և՛ հակառակորդից թաղցնել, վոր նրա դադմնիքները ծանոթ են, մտաբերվեց շատ ավելի ուշ: Նայած հանդամանքներին՝ հետախույզները մերթ հիշում եյին այդ, մերթ՝ արհամարհում: Պետք և հիշել, վոր վոչ մի բան չարհա-

մարտի 20-ը հետախույզը կղերազանցի մյուսներին և նրանցից առնի
յերկար կապրի:

Հաշտությունը կնքվելուց հետո մի ֆրանսական դադառնի գործակալ հայտարարեց, վոր ինքը բազմիցս յեղել և մայր ֆոն-
Քյուլտի դերմանական հետախուզական կենտրոնում, վորը
գտնվում էր Շվեյցարիայի մայրաքաղաքի արվարձանում: Այդ
մի կնիական ամբողջ եր, մի կենտրոն, վորը ղեկավարում էր
ֆրանսական կենտրոնի և աջ թևի բանակները թիկունքում գործող
հետախույզների մեծ մասին: Նախկին հակառակորդներին իր
խոսքերի ճշտության մեջ համոզելու համար գործակալը համար-
ձակորեն նկարագրել և հետախուզության գլխավոր շենքը—գործի
ու հատակի տախտակների տակ դռնակ՝ զանգերով, վորոնք
առանառ կային բարձրացնում, յերբ նրանց վրա վոտք եր դրվում.
բազկաթոռներ և նույնիսկ բանալիներ՝ դիտավորյալ կերպով
թողնված վակերի մեջ ու միացված բարձր լարվածություն ու-
նեցող երկտրալարերի հետ: Անկախ այն բանից, թե նա առաջին
անգամ ինչպես և թափանցել այդ դադառնի ապաստարանը (ար-
դյոք կաշառքի, թե՞ սեփական համարձակության շնորհիվ), նրա
զգուշությունն ու իրադեկությունը նրան թույլ եյին տալիս կրկ-
նել այդ այցելությունները: Գործակալը կարողացավ հասնել
գրան միայն շնորհիվ այն բանի, վոր նրա հետախուզական ամ-
բողջ գործունեությունը հետքեր չեր թողնում:

Հայտնի յե նաև, վոր մի դերմանական գործակալ վորպես
թարգմանիչ յերկար տարիների ընթացքում ծառայել և ֆրանսա-
կան ղինվորական դատարանում և մասնակցել և լրտեսության
մեջ մեղադրվող անձերի դատավարություններին: Այդ մարդը
առնարյուն կերպով և դերասանական ինքնատիրապետմամբ ներ-
կա յեր գտնվում իր կոլեգաների դատապարտմանը, բայց յեր-
բեք վորեւե զգացմունք չեր ցուցաբերում նրանց նկատմամբ:
Նրա խնդիրը, վորպես գործակալի, այն եր, վոր իր պետին
պետք և տեղեկություններ հաղորդեր, թե ֆրանսացիներն ինչպես
են հայտաբերում ու դատում հետախույզներին, մի բան, վորը
հակադասական նշանակություն ուներ նոր գործակալներ պատրաստող
և ուղարկող պետերի համար:

Այդ թարգմանիչ նման հետախույզներն իշխանության ձգտող
բացառիկ ու հատկապես վտանգավոր ախպեր են: Բավարական
թագաթառանդի չտարում գտնվում եր բոլորի կողմից չափազանց
բարձր գնահատված մի յերկտասարդ մայր. նրա անդուլ ջանա-
սիրությունն ընդհանուր զարմանք եր առաջացնում: Իշխան

Միտաբերեալի՝ բոլորի Իողմից հարգված այդ ռեժիսորն իրապէս անդլլար՝ յեր: Նա կապ ունի բրիտանական հետախուզական բաժնի հետ, վորը նրան Գերմանիա յեր ուղարկել ղեռ նախքան պատերազմը, ինչպէս Տրեդլին, Բրենդոնին և բաղձաթիւ ալ արկածախնդիրները: Պատահական հանդամանքները նրան հասցրին բարձր պաշտոնի, և նա իր ճարտարութեան ու խելքի շնորհիւ այդ պաշտոնում մնաց մինչև զինադադար կնքուելը: Դրանից հետո նա վերջապէս փոխեց իր համադրեալը և մասնակցեց հաշտութեան բանակցութիւններին: Նրա արժեքն իբրև գործակալի այն ժամանակամիջոցում, յերբ նա վորպէս մայոր ծառայում էր բաւարական շտաբում, կարող է գնահատուիլ միայն յենթադրաբար: Հնարավոր է, վոր նրա ամբողջ աշխատանքը գլխավորապէս կայանում էր մշտական դադտնի կապ կաղմակերպելու մեջ, վորը զնալով ավելի ու ավելի դժվարին խնդիր էր դառնում, վորքան ավելի յեր աճում իշխանի վստահութիւնը դեպի նա: Նախանձօտ ընկերներն ու ստորադրյալները կարող էյին նրան հետեւել ավելի մանրամասն, քան ղեղեկութիւնները*): Այնուամենայնիւ յենթադրուի է, վոր նա կատարել էր արտակարգ ինչ-վոր բան, վորովհետև Լոնդոնի գլխավորական մինիստրութիւնը հրաժարուի էր հաղորդել նրա գործողութիւններին մասին:

Այնպիսի նշանակումները կամ առաջադումները, վորի հետ մենք գործ ունենք տվյալ կամ թարգմանչի հետ պատահած դեպքում, բնականաբար հազվադեպ են: Այդ չարիքը խափանելու համար ներկայումս կան հակահետախուզութեան սպաներ: Բայց մշտապէս յերկրում բնակվող և հաստատակամութեամբ ու խելքով ոժտված գործակալից իրեն անվտանգ դարձնելն աներեւակայելի բան է: Այդպիսի դադտնի գործակալ էր Կարլ Չիվերտը: Նա իր ամբողջ կյանքի ընթացքում ապրել է Ռուսաստանում և 40 տարուց ավելի ներքին գործերի մինիստրի հրամանով Կիևում գրաւում էր փոստային դադտնի գրաքննչի պաշտոնը: Այդ հիման վրա նրան թույլատրված էր բաց անել կայսերական շտաբի պետ գեներալ Ալեքսեյովին հասցեագրված փոստը, ուսումնասիրել բանակի հրամանատար Բրուսիլովի կնոջ կողմից Կիևի շրջանի հրամանատար գեներալ Տրոցկու կնոջն ուղարկվող նամակները, ըստվորում նա նույնիսկ կարգում էր գլխավորական մինիստրի և Գալցիկայում ռուսացիայի յենթարկված ավատերիական տերիտորիայի ռուսական նահանգապետ կոմս Գեորգի Բոբրինսկու մէջ:

* Նետախուզ վստակամութեան գործակալ Անդլարում և ԱՄՆ-ում:

տեղի ունեցող պաշտոնական դրադրութիւնը: Զիլերաբ բռնակց
միայն պատահաբար:

Մեծ փորձը Զիլերտին թանգարտեք գործակալ էր դարձնում
հետախուզութեան յուրաքանչյուր պետի համար: Սակայն պաշ-
տոնական պոստեր չունեցող գործակալները ռազմական գործերի
մեջ թափանցելու արագութեան տեղակետից գերազանցում էին
ներան: Այժմ հայտնի յե, վոր մի գործակալ աշխատել է յերկա-
թուղում և համաշխարհային պատերազմի առաջին յերկու ամիս-
ների ընթացքում Արեւելյան Պրուսիայում գտնվող գերմանական
շտաբին և հաղորդել ռուսական դաշտային չիֆրը: Ունենալով
այդ չիֆրը, գերմանական հրամանատարութիւնը կարողանում էր
անմիջապէս թարգմանել այն բոլոր ռազմահաղորդումները, վոր
փոխանակում էին ռուսները՝ Արեւելյան Պրուսիա ներխուժելու
ժամանակ: Չափազանց հաճանական է, վոր այդ չիֆրը ձեռք
բերելու համար գործակալն իր աշխատանքի դիմաց ստացել է
միայն մի քանի հարյուր ռուբլի, բայց Փոն-Հինդենբուրգի փառ-
քը գերմանական ժողովրդի նեցուկը դարձաւ և շատ տարիների
ընթացքում բարձր էր պահում նրա վողին: Իսկ դրա փոխարեն
ռուսները ծանր պարտութիւն կրեցին՝ վեց կորպուս վոչնչաց-
վեց, տասնյակ հազարավոր մարդիկ գերի ընկան կամ վոչնչացան
լճերի մեջ:

Մեծ հետախուզիչների ցանկը լրիւ չի լինի, յեթե մենք չհի-
շտակենք դեղապետ Լոուրենսի անունը: Ճանաչված հանձար,
մեծ գիտելիքների տեր Լոուրենսը Փոքր Ասիայում մղվող կամ-
պանիայի ժամանակ ցույց տվեց, վոր ինքը, վորպէս հետախուզ,
ցանկացած բոսիային կարող է թափանցել թուրք-գերմանական
ռազմաճակատը: Նա այնքան վարպետորեն կարողանում էր փո-
խել հաղուստը, վոր մի անգամ Դամասկոսում թուրք դատաւիճի
տեղ էին ընդունել նրան և վորպէս «կարգապահական տույժ»
ծեծել էին գիտակցութիւնը կորցնելու աստիճան: Նա միշտ
ստույգ տեղեկութիւններ ուներ հակառակորդի ուժերի մասին,
նրա հետախուզութեան արդիւնքներն անդնահատելի նշանակու-
թիւն ունեցին գններաւ Ալեքսիի համար՝ Պաղեստինում մղվող
կամպանիայի ժամանակաշրջանում: Լոուրենսն այնպէս աշխույժ
ու խելացի յե նկարագրում հետախուզութեան մեջ և գիւղական
գործի այլ բնագաւառներում տարած իր աշխատանքները, վոր
աւելի լավ կլինի, յեթե մենք ընթերցողին խորհուրդ տանք կար-
դալ սեփական ձեռքով գրված նրա հուշակալոր գիրքը:

Ինչ վերաբերում է սիրող-հետախուզիչներին, ապա համաշ-

Խարհային պատերազմի չեմպիոն պետք է համարել մի թելդիացու, վորն ուղղապահայի մոմենտին ծառայում եր Լիեթի պոչպատածուական դործարաններում: Այդ հայրենասերի խիղախության ու աշխատանքի շնորհիվ դաշնակիցները մինչև ոգոստոսի 22-ը տեղեկություններ եյին ստանում Լիեթով անցնող գերմանական բոլոր զինվորական դնացքների մասին. ոգոստոսի 22-ից հետո նա այլևս մարդիկ չուներ, վորոնց միջոցով կարողանար տեղեկություններ հաղորդել, վոր առաջ նա ուղարկում եր Անդլիա ուղեկորովող փախստականների հետ: Նա որերով թաղնվում եր գերմանային խողովակի մեջ, յերկաթուղաթմբի տակ, հետեւելով դնացքներին և հաշվելով վազոնները, յերբ նրանք անցնում եյին իր գլխավերեւով: Նա նույնիսկ ի վիճակի յեր նշանակելու հրետանին և ուղղապահոն զորքերի մյուս հատուկ զորամասերը: Յեթե նա զադոնի սպասարկության հատուկ պատրաստություն ել ստացած լիներ, հաղիվ թե կարողանար վարվել ավելի հմուտ և ավելի հասկանալով դործը. ըստվորում իր ստացած բոլոր տեղեկությունները նա ժամանակին հասցնում եր անդլիացիներին:

Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ռադմակահ հետախուզության զգալի մասը քաղաքացիական բնակչության վրա դրած լինելու հանգամանքը նրանով է բացատրվում, վոր զինվորականները չափից դուրս զգուշ եյին կամ արհամարհում եյին հակառակորդի թիկունքում աշխատելը: Այն քաղաքացիական բնակչությունը, վորն ապրում եր զինված ընդհարումներ տեղի ունեցող դոտում (Արմանտյերի կռիվ ժամանակ, որինաի, մի քանի ընտանիքներ ապրում եյին խրամատներից հաղիվ 750 մետր հեռավորության վրա), հակառակ իր կամքի ոգտադործվում է զինվորական դադոնի սպասարկության համար: Հետխուզությունը նույնպիսի դժվարին պրոֆեսիա յե, ինչպես բեմի վրա խաղալը կամ սիես դրելը—մի ասպարեղ, վորտեղ համարյա յուրաքանչյուրն զգում է, վոր ինքը կոչված է մեծ մարդ դառնալու: Միեւնույն ժամանակ հակահետախուզությունը, այսինքն հակառակորդի հետախուզյոներին մերկացումը, միլիոնավոր մարդկանց կիրքն է հանդիսանում: Սակայն կան մարդիկ, վորոնք հանուն վաստակի վաճառում են տեղեկությունները: Պատերազմ հայտարարվելուց անմիջապես հետո այդ մարդիկ (ամենից հաճախ՝ չեղոք յերկիրներին քաղաքացիները) և ամեն տեսակի ռենդաւանները, նոթիկին հանցագործներն ու խարբրաներն շտապում են նրա մոտ, ով ամենից բարձր գին կտա: Յեթե չլինեյին զինվորական դա-

տառապաններն ու զնդակահարութիւնները, ապա այդ բորենիների հսկայական վոհմակները կվխտային սլատերազմական գործողութիւնների ամբողջ թատերաբեմում: Յեւ տարորինակ է, վոր բռնկելու գեպըում նրանց սպասող ճակատագիրը հեռ չի պահում այդ վաճառված դիտողներին: Այն բանից հետո, յերբ այդ շաշկայի անդամներից վորեւ մեկը տապալվում է, դատվում ու պնդակահարվում, մյուսներն անհետանում են կամ անցնում այլ բանակ: Այդ պատճառով եւ հենց պատերազմի ժամանակ կովոջ յերկու կողմն եւ հայաարարում եր հետախույզների զնդակահարման մասին:

Հետախույզի կամ հակահետախույզի աշխատանքը, նրա նշանակութիւնն ու ռիսկը ինչ-վոր հատուկ կաստա յեն ստեղծում պրոֆեսիոնալ դադարի գործակալներից: Նրանք միշտ չեն, վոր խորհրդավոր են, ինչպես վեպերի մեջ: Նրանք հարկադրված են կատարելու շատ ավելի տաղտկալի, առորյա աշխատանք, քան թվում է նրանց, ովքեր հակահետախույզի գործունեութիւնը դիտում են ռոմանտիկական տեսակետից: Նրանք կարող են լինել հայրենասերներ, իրենց անձնական կյանքում ունենալ ազնիվ մարդու համբաւ. նրանց կյանքը կլինի համեմատաբար ձանձրալի, հանգիստ ու սրբոգայիկ: Նրանց նույնիսկ կարող է խորթ լինել այսպես կոչված արկածախնդրութեան վողին, և լավագույնը նրանց համար,—այդ իրենց պրոֆեսիոնալ դրամատիզացիայի յեն-թարկելու հակում չունենալն է: Բայց նրանք՝ արկածախնդիրները և նրանց պրոֆեսիոնալ պահանջում է այնպիսի հատկութիւնների հետաքրքիր զուգակցում, վորոնք նման չեն այն հատկութիւններին, վոր պետք է ունենա դիմվորը կամ հետազոտողը, վարձու մարտիկը, սպեկուլանտը, մաքսանենդը կամ վորեւ այլ որինազանց: Յուրաքանչյուր պրոֆեսիոնալ հետախույզ պետք է լինի շնորհալի լեզվագետ, ընդունակ լինի ազատ խոսելու իրեն համար անհրաժեշտ լեզուներով, ճիշտ ակցենտով կամ առանց վորեւ ակցենտի, նայած իր ստանձնած գերի բնութիւն:

Լեզուներ իմանալուց և ազմական հարցերի տեխնիկական ծանոթութիւնից զատ, վորը կարող է տալ դպրոցը, դադարի գործակալը պետք է ունենա այնպիսի բնածին հատկութիւններ, ինչպես խղախութիւնը, տոկունութիւնը, ստանարյունութիւնը, յերևակայութիւնը և այլն: Գոյութիւն ունեն վարքի մի քանի հատուկ կանոններ, վորոնք պետք է հայտնի լինեն յուրաքանչյուր պրոֆեսիոնալ հետախույզի, և նա պետք է հավատա այդ կանոնների արդարացի ու անհրաժեշտ լինելուն:

Մի քանի հետախույզներ առաջին իսկ րոպեյից վախեցել և արագորեն ամեն ինչ խոստովանել են: Նրանցից շատերը վախկոտ կերպով պնդել են, թե իրենք «միայն սևտամնասիրում եյին հակառակորդի բարոյական վիճակի անկումը»: Հայրենասեր-հետախույզներն իրենց թույլ են տվել յերևան բերել իրենց վառվուռն հայրենասիրությունը, հաղորդագրություն լսելով իրենց բանակի հաղթանակի մասին, կամ վոր ել ավելի վատ է, փորձել են ուրախություն արտահայտել իրենց զորքերի պարտության առթիւ, վորն իրականում տիրեցրել է նրանց ու վերավորել նրանց հպարտությունը: Սակայն նրանք հավանորեն դիտավորյալ կերպով արհամարհել են փաստերը և ինֆորմացիա տալով լուրերի մասին, չեն ակնարկել, ինչպես այդ պետք է անի հետախույզը, վոր դրանք միայն լուրեր են: Գերմանական հետախույզները մշտապես զբաղվել են պրոպագանդայով ու դիվերսիայով: Թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը ռազմական գործողություններ են. դրանով պետք է զբաղվեն հատուկ գործակալներ, վորոնց տապալումը վտանգի չի յենթարկի մյուս հետախույզներին և չի խախտի հետախույզության սխեման, վորը ձևադրվելուց հետո նորից կանոնավորվել կարող է մեծ դժվարությամբ միայն:

Շտիբերի ժամանակվանից ի վեր գոյություն ունեւ դեկտրինա այն անձերի մատուցած անհատական ծառայության ու հասարակական արժանապատւության վերաբերյալ, վորոնք զբաղվում եյին հետախույզությամբ, կառավարական դաւադրություններով ու թեև դադարի, բայց և այնպես պաշտոնական բնույթի նման գործերով: Այդպես եյին համարում, վոր բարձր դասին պատկանող անձեր նույնպես պետք է զբաղվեն հետախույզությամբ, և հետախույզության զերմանական ղեկավարությունն ընդգծում է, վոր լրտեսությունն ավելի «պատմավոր զբաղմունք է», քան բանակում իր ամենորոշ պարտքը կանոնավոր կերպով կատարելը: Իրականում, չնայած դադարի սպասարկության պրիմատի վերաբերյալ շտիբերյան դրույթին և ջնադեմներին ու լորդերի մասնակցությանն այդ սպասարկության մեջ, ինչպես նաև շափաղանց թանդ նստող հետախույզական դպրոցների գոյությանը, — գործակալների մեծ մասը շատ քիչ բան կամ տեղաշարժի վրա չէր զբաղվում հետախույզության մասին: Գործակալներն ընտրված ու պատրաստված եյին իրենց պետերին ու վարձույններին վորոշակի ծառայություն մատուցելու համար, բտավորում նրանց վոչ մի ցուցում չէր տրվում այն մասին, թե ինչպես փրկեն իրենց կյանքը և ինչպես բարձրացնեն իրենց վորակը:

Ընդունված է այն կարծիքը, թե վորոշ ժամանակից հետո վարձու դորձակալը միշտ դառնում է ավելորդ բեռ: Յեթե հաշվի առնենք, վոր այդ միտքը ուժեղ կերպով շեշտվում էր, իսկ դորձակահների պատրաստման խնդիրն, այնուամենայնիվ, արհամարհվում էր, ապա վոչ մի հիմք չի լինի դարմանալու, վարդանակիցները հայտարարում էին մեծ թվով վարձկաններ ու պրոֆեսիոնալներ, վորոնք նույնիսկ սիրողներ էլ չէին կարող համարվել իրենց դորձին ծանոթ լինելու տեսակետից:

Լոնդոնի հայտնի ընտանիքներից մեկում տեղ ստացած դաստիարակչուհի Եվան կասկածվում է լրտեսության մեջ և հարցաքննության է յենթարկվում: Նա հենց միանգամից ընկճվում է և խոստովանում իր մտադրությունները, բայց հայտարարում է, վոր մինչ այդ մոմենտն ինքն առիթ չի ունեցել վորևէ արժեքավոր ինֆորմացիա ստանալու: Մինչդեռ իրականում, դեռ նախքան կասկած առաջացնելը, նա հիանալի առիթներ և ունեցել այդպիսի ինֆորմացիա ստանալու համար, բայց պարզապես չի լմացել այն խաղը, վորը խաղում էր: Այդ աղջիկը միամիտ կերպով խոստովանում է նաև այդ: Նա պատմում է, վոր իրեն Անդլիա յե ուղարկել իր սիրահարը, և վոր ինքն ուղեցել է լրտեսուհի դառնալ նրան հաճույք պատճառելու համար: Ի լրացումն նրա քնքուշ յերախոսողիտության, նա պետք է ստանար ամսական 200 մարկ:

Գերմանական հետախույզները ժամանակ էին կորցնում նարկոմանների, այդ խղճուկ ու զղկելի արարածների վրա, վորոնք ծարավ էին նարկոտիկների և պատրաստ դրա համար խոստանալու ամեն բան, ինչ կամենաք: Գերմանական քիմիկոսները կարող էին նրանց համար այդ ասղանքից ուղարկել լեչքան կուղեք, ըստվորում նարկոտիկ միջոցներ պարունակող փոքրիկ ծրարներն ամրացվում էին Շվեյցարիայից Ֆրանսիա անցնող ուղրանքատար դնացքների վաղոնների տակից: Բայց այդ նարկոտիկ միջոցները Փարիզի տականքների մեջ տարածող դորձակալները յերեխայաբար էին վարվում, յենթադրելով, թե նարկոմանը կարող է իր արամադրության տակ ունենալ ռազմական ստույգ տեղեկություններ, կամ թե կարող է վորևէ բան հասկանալ այդ տեղեկություններից, յեթե պատահաբար նրանց հետ առնչություն ունենալու լինի: Հանցադորձներին կարելի յե ստիպել, իհարկե, նարկոտիկների համար դիմել սղանության, դողության, բայց իրենց ձեռքի տակ կարևոր ռազմական դաղանիքներ ունեցող հուսալի մարդիկ պատերազմի շրջանում յերբեք անտաբեք չէին

վերաբերվում գեպի իրենց պարտականությունները։ Այդ պատ-
ճառով եւ նրանք լավ պաշտպանված եյին հանցադործ առերբերից։

Հետախուզիկ պատգամները պետք է պարունակեն մեծ թվով
տարրերինակ պահանջներ և այդ թվում՝ իր բնորոշ ազդային
դժերը չդրսեւորելու պահանջը։ Ֆրանսական դործակալներին
նախադրուշացնում եյին, վոր նրանք խուսափեն չափից դուրս
քաղաքավարությունից։ Նրանցից մեկը Մյունխենում իրեն հանձ-
նարարել եր վորպես Բեռլինի ինչ-վոր մի կոնցերնի հանձնակա-
տար, և նրան վոստիկանության ձեռքը մատնեց ճաշարանի սպա-
սուհին։ Վերջինս վոստիկանությանը հաղորդել եր, թե նա իրեն
չնորհակալություն է հայտնում ամեն բանի համար, ինչ մատու-
ցում է նրան. հաճախակի «չնորհակալություն»-ները համոզում
են սպասուհուն, վոր նա այն չե, ինչի տեղ իրեն դնում է։ Հա-
մաշխարհային պատերազմի սկզբում, յերբ Գերմանիայի ռազմա-
կան դրությունը բարենպաստ եր, մի քանի գերմանական դոր-
ծակալներ զժվարությամբ եյին թաղցնում իրենց ցնծությունը։
Լկտի կամ կոպիա, ինքնադուհ, կոտրաավող, կամ թե զրուցաւեր
դործակալը կկախվի շատ ավելի շուտ, քան դաստիարակված,
չրճահայաց ու դուստ ճետախուզը։

Պետք է վեր չափազանց հաճելի լինի պատմել բեմական տա-
ղանդ սենեցող, դրիմ արած ու կեղծ բեղեր դրած հետախուզ-
ների մասին։ Բայց բանն այն է, վոր ժամանակակից հետախուզ-
ները սակավ դեպքում են դիմակավորվում, յեթե նրանք կարո-
ղանում են խուսափել դրանից։ Կեղծ անուն անձնագրի մեջ, կամ
ամերիկյան կոստյում գերմանական նախաստու վրա—ահա ժա-
մանակակից քողարկումը։ Ամենագուհիկ շարժումների պրոֆեսիո-
նալ աղեկատուները կարող են իրենց ցույց տալ վորպես ջնադ-
մեններ, ստորին ծագում ունեցող մարդը՝ վորպես ծպտյալ կեր-
պով ճանապարհորդող դուքս—հենց այդ ել նշանակում է դիմա-
կավորում։ Դիմակավորվելու չափազանց զժվար, համարձակ ու
բնավ վոչ սակավադեպ յեղանակը—այդ իրեն վորպես հակառա-
կորդի բանակի կամ նախաորմիղի սպա հանձնարարելն է։
Գաղտնի հետախուզությունների բոլոր պետերը դիտեն, վոր այն
խուճապը, վորը համակում է բոլոր յերկիրների քաղաքացիական
բնակչությանը պատերազմի սկզբում, զանազան լուրերը, լրտե-
սային մանիան,—այդ բոլորը ծառայում է հակառակորդի դործա-
կալների սկզբնական քայլերը թաղցնելուն։ Ընդհանուր զայրույ-
թը, ինչպես և ամեն տեսակ պատահական կասկածների ու կեղծ
առաջնապների առթիվ հակահետախուզության որդաններին դիմելն

խակալան հետախուզողն ոգտադործում ե վորդես քողարկման լա-
վազույն յեղանակ: Նա ամբողխի հետ կլաղի և կպահանջի ձեր-
բակալել յուրաքանչյուր բացահայտ ոտարերկրացու, կամ թե
ընդհակառակը, կհրաժարվի մոլեգին հայրենասերներից և հան-
դեսա կգրավի իր դիրքը (վորը հետադայում կոգտադործի, իհաբ-
կե, հետախուզության համար), իր խաղաղ ու նորմալ ապրելա-
կերպով մոլորության մեջ կդցի ամենազգաստ մարդկանց: Սմե-
րիկյան մի գաղտնի գործակալ, վորին համալսարհային պատե-
րադմի ժամանակաշրջանում հանձնարարել էին հետևել Սոնորայի
նահանգապետ հայտնի գերմանասեր Պլուտարիս Ելիաս Կալլեսին,
քողարկվում եր մեքսիկացու անվան տակ: Նա իր ամբողջ մաշկը
պատում եր յողով, իսկ յերբ այդ միջոցը չափից դուրս ցավազին
դարձավ, նա սկսեց յողի հետ խառնել ցեխ:

Այդ գործակալի ճարպիկությունը յերևում ե այն բանից, վոր
նրան նույնիսկ թույլատրվել եր կարևոր վորոշ դեպքերում ոգտ-
վել Սոնորայի դիկտատորի զնացքից:

Փորձված գործակալը գիտե, թե կասկածի տեղիք չտալու
համար ինչպես պետք ե գործել. ամենից լավ նա իր դեմքը
կթաղցնի կոսպուության կամ թե տխմարության դիմակի տակ.
մարդիկը դառնում ե անկյալ, դգաստ սպան կամ թե կրթված ջնե-
տլմենը միշտ կարող ե թագնվել կեղտոտ, վատ շարժուձևի տեք
և անուռակ կյանք վարող մարդու դիմակի տակ:

Այս բոլորը գլխավորապես վերաբերում ե հետպատերազ-
մյան իրադրությանը և յերկրագնդի այն մասին, վորտեղ հաղ-
թական դաշնակիցները հանկարծ մեծ անվստահությամբ տո-
գորվեցին միմյանց նկատմամբ, ավելի մեծ անվստահությամբ,
քան դեպի իրենց հենց նոր պարտված հակառակորդը:

Էնգուներ իմանալը, բնածին տաղանդը, լավ պատրաստու-
թյունը, անձնական առավելությունները, այդ բոլորը չեն ոգնի
գործակալին, յեթե նա չընտրի այնպիսի հարմար դիմակավորում
ու գեր, վորը նա կարող ե խաղալ անխալ ու բնական:

Մյուսները և Ալտուսները, Ռուսաստանում աշխատող
ալատրիական գործակալներից այդ ամենահնարամիտները, ընդու-
նելություն եյին գտել լավ հասարակության մեջ: Դրանք ոգտա-
կար գործակալներ եյին: Լուրեր եյին պտտվում, թե ռուսական
գինվորական մինիստրի կինը պատրաստվում եր այցելել Ալտուս-
ների սեանչիկի նոր կալվածը, այն մարդու, վորը հարադատ
Վիեննա վերադարձավ վոչ միայն ռազմական տեղեկություննե-
րով, այլև բանակի մատակարարման սպեկուլացիայից ստացած

վաստակով: Բայց պատերազմն սկսվեց, և սահմանները փակվեցին: Մյուսները մոտ յերկու տարի աշխատում եր ուսական բանակի թիկունքում և այնքան անփութ չէր, վոր մատնեց իրեն: Ճարական դադարնի վոստիկանության դործակալը ձերբակալեց նախ: Բայց Մյուսները արտասովոր անձնավորություն եր և լավ դիտեր, թե ում հետ դործ ունի: Նա սկսեց պատմել Ռուսաստանի վերաբերմամբ ավատրո-հունդարական դադարնի հետախուզության ունեցած մտադրությունների մասին: Նա հաղորդեց ցնցող փաստեր և նույնիսկ մատնեց ավատրիական հետախուզության ծառայության մեջ գտնվող յերեք ուս դործակալներին: Իսկ այնուհետև, յերբ արդեն պատմել եր այն ամենն, ինչ վոր կարևոր եր համարում և յերբ մինչև դատի որն արդեն կարճ ժամանակ եր մնացել, Մյուսները փախավ: Յենթադրվում եր, վոր նրան վորեւ մեկն ողնել ե այդ դործում:

Սերբիացի Կրիվոչն առաջ քաշվեց լեզվադիտական իր ձիրքի չնորհիվ: Ջրավոր մարդ լինելով՝ նա պատրաստ եր դրամ ստանալու ուսաներից, նաև նրանցից, ովքեր շահագրգռված ու հետաքրքրվում եյին Ռուսաստանի ռազմական դործերով: Կրիվոչը բարձր պաշտոն չեր դրավում, բայց չեր առարկի, յեթե կարողանար այդպիսի պաշտոն դրավել: Վորոչ ժամանակ նա վորպես թարգմանիչ ծառայում եր գեներալ Բրուսիլովի շտաբին կից և վորպես այդպիսին իր վրա դրավեց ցարական մասնավոր գրասենյակի պետ իշխան Ուլովի ուշադրությունը: Ուլովին թարգմանիչ եր հարկավոր, և Կրիվոչը կարողացավ այնպիսի տպավորություն դործել, վոր այդ դործի համար ավելի պիտանի յերևաց, քան հայրենասիրաբար տրամադրված հարյուրավոր ուսաներ: Ուլովն աշակցեց, վորպեսզի նրան սպայական աստիճան տրվի, և դործողեց Ցորդ կորպուսի շտաբը: Այստեղ Կրիվոչն իր դադարնի աշխատանքի համար ստացավ նույնպիսի հսկայական հնարավորություններ, ինչպիսին ուներ Կարլ Շուլմեյստերը:

Հեղափոխությունը հայտաբերեց, վոր դադարնի վոստիկանության ցուցակների մեջ մեծ թվով կասկածելի անձնավորությունների շարքում հիշատակված ե յեղել նաև Կրիվոչի անունը: Այդպիսով մենք տեսնում ենք, վոր բոլորի համար անհայտ այդ մարդն այն աստիճան եր դրավել իշխանության վստահությունը, վոր նույնիսկ պահնորդական բաժինը վախենում եր ձեռք տալ նրան: Հակահետախուզության դործակալները չկարողացան բռնել նրան, նրանց իշխանությունը վերջացավ, և Կրիվոչի դործունեությունն ընդհատվեց:

Մի քանի հետախույզներ առաջին իսկ րոպեյից վախեցել և արագորեն ամեն ինչ խոստովանել են: Նրանցից շատերը վախկոտ կերպով պնդել են, թե իրենք «միայն սևտամհասիրում եյին հակառակորդի բարոյական վիճակի անկումը»: Հայրենասեր-հետախույզներն իրենց թույլ են տվել յերևան բերել իրենց վառվռուն հայրենասիրությունը, հաղորդագրություն լսելով իրենց բանակի հաղթանակի մասին, կամ վոր ել ավելի վատ և, փորձել են ուրախություն արտահայտել իրենց զորքերի պարտության առթիվ, վորն իրականում տխրեցրել և նրանց ու վիրավորել նրանց հպարտությունը: Սակայն նրանք հավանորեն դիտավորյալ կերպով արհամարհել են փաստերը և ինֆորմացիա տալով լուրերի մասին, չեն ակնարկել, ինչպես այդ պետք և անի հետախույզը, վոր դրանք միայն լուրեր են: Գերմանական հետախույզները մշտապես զբաղվել են պրոպագանդայով ու դիվերսիայով: Թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը ռազմական գործողություններ են. դրանով պետք և զբաղվեն հատուկ գործակալներ, վորոնց տապալումը վտանգի չի յենթարկի մյուս հետախույզներին և չի խախտի հետախույզության սխեման, վորը ձևավորվելուց հետո նորից կանոնավորվել կարող և մեծ դժվարությամբ միայն:

Շտիբերի ժամանակվանից ի վեր դոյություն ուներ զոկտրինա այն անձերի մատուցած անհատական ծառայության ու հասարակական արժանապատվության վերաբերյալ, վորոնք զբաղվում եյին հետախույզությամբ, կառավարական դավադրություններով ու թեև դադունի, բայց և այնպես պաշտոնական բնույթի նման գործերով: Այդպես եյին համարում, վոր բարձր դասին պատկանող անձեր նույնպես պետք և զբաղվեն հետախույզությամբ, և հետախույզության զերմանական ղեկավարությունն ընդգծում և, վոր լրտեսությունն ավելի «պատվավոր զբաղմունք է», քան բանակում իր ամենորյա պարտքը կանոնավոր կերպով կատարելը: Իրականում, չնայած դադունի սպասարկության պրիմատի վերաբերյալ շտիբերյան դրույթին և ջնադրանքների ու լորդերի մասնակցությանն այդ սպասարկության մեջ, ինչպես նաև չափազանց թանկ նստող հետախույզական դպրոցների գոյությանը, — գործակալների մեծ մասը շատ քիչ բան կամ առհասարակ վրչին չգլխեր հետախույզության մասին: Գործակալներն ընարված ու պատրաստված եյին իրենց պետերին ու վարձողներին վորոշակի ծառայություն մատուցելու համար, բացվորում նրանց վոչ մի ցուցում չեր տրվում այն մասին, թե ինչպես փրկեն իրենց կյանքը և ինչպես բարձրացնեն իրենց վճարակը:

ՄԱՍՆ Ե

Հետախուզիչի աշխատանքի ամենավտանգավոր մոմենտը տեղեկություններն ըստ նշանակման հաղորդելն է: Հակահետախուզության գործակալներին կողմից հայտարարված 10 հետախուզիչից 9-ը տապալվել է իրեն ոգտադործած կապի միջոցների անհուսալիության հետևանքով: Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ դերմանական մի գործակալ ոգտադործում էր Սկարպ գետը, վորը հոսում էր Արրասի մոտով՝ բրիտանական դիրքերից դեպի դերմանական դիրքերը: Նա ձեղքում էր ձկան մարմինը, բացվածքի մեջ դնում իր հաղորդադրությունները և ձկանը ուղմական ինֆորմացիայի հետ միասին վստահում գետին, ըստ նշանակման հասցնելու համար: Այդ գործակալը չբռնվեց, նրա ուղարկած հաղորդադրություններից հակառակորդի ձեռքն ընկավ միայն մեկը: Անգլիական ղեկավարներին հրամայված էր հավաքել ու ստուգել գետի յերեսին նրանց դիրքերի մոտով լողացող բոլոր սղանված ձկներն ու այլ իրերը: Հնորհիվ այդ բանի, մի խորամանկ հնարամտություն էլ սնանկ դուրս յեկավ:

Փոստատար աղավնիների ոգտադործումն այն աստիճան սովորական յերևույթ էր, վոր ուղմաձակատում բոլոր ղեկավարներին հրամայված էր սղանել հակառակորդի կողմը թռչող աղավնիներին: Հավաստի կերպով ապացուցված է, վոր մի աղավնի ներկված է յեղել վառ դույնով, վորպեսզի նմանի թութակի, վորովհետև ինչ-վոր մի գործակալ գտնում էր, վոր թութակը Ֆլանդրիայում պակաս չափով ուշադրություն կգրավի, քան աղավնին: Ֆրանսիայում գործող դերմանական գործակալները նպատավոր քամու ժամանակ չորձում էյին իրենց տեղեկությունները տեղ հասցնելու համար ոգտադործել ողապարիկներ: Գերմանական սնայպերները կրակում էյին այդ խաղալիքների վրա, և դրանք ընկնում էյին դերմանական տերիտորիայում: Ֆրանսական ու բրիտանական սնայպերներին նույնպես հրամայված էր հետևել խաղալիք-ողապարիկներին և գնդակի ողնությամբ ցած իջնցնել, յերբ նրանք կերևային բրիտանական կամ ֆրանսական տերիտորիայի վրա:

Ողաղ ժամանակ նամակները տեղ են հասնում բավականաչափ արագ և հուսալի կերպով: Բայց պատերազմի ժամանակ նրանք ընկնում են գրաքննիչի ձեռքը, վորը նկատում է յուրաքանչյուր նշագրում, տեքստի միտումնավորություն, ընդգծում-

ներ և այլ առանձնահատկութիւններ, վորոնք թեկուզ հեռավոր կերպով կողի առկայութեան միտք են հղացնում: Սիմպատիկ թանաքի ոգտադործումը, թվում ե թե կարող եր մոլորութեան մեջ գցել զբաժնիչներին: Բայց հետախուզող Անտոն Կյուպֆերլէն, վորը Տաուեր եր մեկնում Լողիի հետեից, հայտնաբերվեց չնայածիւ այն բանի, վոր Հոլլանդիա ուղարկված նրա նամակը քիօնական միջոցներով յերևակվել եր:

Կյուպֆերլէն հետախուզութեան համար հարմար մարդ չէ: Համաշխարհային պատերազմի Ժամանակ փոքր թվով գերմանական դործակալներ չեն զոհվել անճիշտ առողջանութեան պատճառով: Կյուպֆերլէն իր առողջանութեամբ կասկած եր առաջացուել գետ նախքան Լիվերպուլում աի իջնելը: Նրան հնարավորութեան տրվեց այցելել Դուբլին և այնտեղից ուղևորվել Լոնդոն, վորտեղ նրան կործանող նամակն ուղարկվելուց անմիջապես հետո Սկոտլանդ Յարդի դեղեկտիւններն ընդհատեցին կարճատե կարյերան այդ դործակալի, վորի հայրենասիրութիւնը չեր կարող ծածկել նրա լիակատար անձեռնհասութիւնը հետախուզութեան դործում:

Կովող յերկու կողմի քիմիկոսները նոր ու հիանալի թանաքներ եյին հնարում ամեն անգամ, յերբ նախկին թանաքների գաղտնիքը հայտնի յեր դառնում հակառակորդին, և յուրաքանչյուր այդպիսի դյուտ գաղտնի ճանապարհներով ուղարկվում եր դործակալներին: Այդ պատճառով ել թանաքները հաճախ պատրաստվում եյին վորպես դեղ, սապոն, ատամնամածուկ, կաշկաներկ: Բայց փոքր քանակութեամբ թանաք ուղարկելու ել յովելի լավ յեղանակ եր համարվում այն, յերբ վոչինչ չկասկածող մի ճանապարհորդի խնդրում եյին վորեւե զգեստ հանձնել սրտասահմանում գտնվող բարեկամին: Այդ բարեկամը դործակալն եր լինում կամ նրա ողնականը, իսկ զգեստը (վերարկու, բաճկոն, շապիկ, անդրաւարտիկ կամ մի դույզ գուլպա) թաթախված եր լինում վորեւե տեսակ նոր թանաքի մեջ: Այնպիսի մի հասարակ պրոցես, ինչպիսին շապիկը կամ դուլպաները յեփ տալն ե, կարող եր դործակալին մատակարարել բավական քանակութեամբ թանաք, ծածկելու համար այն լրագրի լուսանցքները կամ մի այլ թղթի յերես, վորը կարող ե խուսափել զբաժնիչի զգաստութեանից:

Մի չափազանց կարեւոր հետախուզական հաղորդագրութիւն, վոր պատերազմի հենց սկզբում ստացվել եր Անգլիայում մի բեյզիական դործակալից, գրված ե յեղել չափազանց յուզողոված, կարծես ամբողջապես յուղի մեջ թաթախված մի մեծ թերթ թղթի

վրա, իսկ նամակի կենտրոնում այրելու միջոցով բացված էր մի մեծ անցք: Այդ թղթի վրա կիտրոնա-Փորմալինային թանաքով գրված էր գերմանական այն զորքերի թվական կազմի մանրամասն դնահատականը, վրոնք Բեռլինայով անցնում էին դեպի Ֆրանսիա: Գրանցումը յուզի միջով շարունակվում էր մինչև այրված անցքի յեղը և ապա նրա մյուս կողմից շարունակվում՝ մինչև թղթի ծայրը: Այդ թղթի մեջ փաթաթված էր մի զուգի ձողավոր, կոշիկ, վրոք մի գաղթական իր հետ տանում էր հապճեպորեն դասավորված մանր իրերի հետ միասին:

Վոմանք պնդում էին, թե չպայթած արկերը չեն պայթում հենց այն պատճառով, վրոք հետևե նրանց մեջ պայթուցիկ նյութի փոխարեն գրված են հրահանգներ: Յենթադրվում էր, վրոք գործակալներին հայտնի չէր, թե յերբ և վրոքեղ պետք է բաց թողնվի իր համար նախատեսված արկը: Գործակալը պետք է գտնվեր տվյալ վայրի մոտակայքում, հողի միջից դուրս բերեր արկը և հետադուրս նրա բովանդակութունը:

Շատ գործակալներ տոնում էին այնպիսի ծանրամեծ առարկա, ինչպես փոստատար աղավիններով վանդակը: Գործակալը պետք է թե ինքը խուսափեր հետաքրքրվող աչքերից և թե թաղցներ աղավիններին:

Ռուբեյում բնակվող անգլիական գործակալ Ռիչարդսոնն իր մոտ ընդունում էր գերմանական շտաբի սպայի. այդ ժամանակ աղավինն յերկշտ կերպով գլուխը դուրս է հանում դամբուղից: Գերմանացին այնպես է ձևացնում՝ թե վռնիչ չի նկատել, բայց շուտով դնում է և վերադառնում մի զինվորի հետ: Հավատացած լինելով, վրոք սպան նկատել է աղավնուն, Ռիչարդսոնը դամբուղի մեջ աղավնու փոխարեն դնում է մի հավի ձուռ, և այդ թռչունն այնպես է զարմացնում գերմանացիներին, վրոք նրանք հեռանում են առանց կասկածելու, թե Ռիչարդսոնը կարող էր ուրիշ տեղ թաղցրած լինել աղավին:

Փոստատար աղավնու բռնվելը ավելի մեծ վտանգ է սպառնում, քան հակառակորդի գործակալի ձերբակալութունը: Յեթե գերմանացիները բռնեյին Ռիչարդսոնի մոտ յեղած աղավնուն, նրանք անտարակույս նրան կողտադործեյին կեղծ ինֆորմացիա ուղարկելու համար: Հետախույզները միշտ իրենց հաշիվ էյին տալիս այդ բանում և շատ դեպքերում, յերբ ձերբակալութունը մոտակա բոլորների հարց էր թվում, նրանք նախ բաց էյին թողնում իրենց աղավիններին և ապա միայն մտածում իրենց փրկության մասին: 1916 թվականին մի ողաչու տանելիս է լինում մի

հետախույզի, վորին նա պետք է իջնէ՝ ըր բնիշխական տերիտորիայի մի հետավոր մասում: Քանի վոր դործակալն ուղարկվում էր առնվազն 2 շաբաթ ժամանակով, նրան տվել էյին յերեք ազալնի, վորոնց նա պետք է թողներ ռեզիդենտ-դործակալի մոտ և վորոշ ժամանակից հետո հետ ուղարկեր նախնական տեղեկություններով: Չնայած ողաչուի փորձառությանը, վայրենջի վայրին մոտենալիս ինքնաթիռն աղետի յե յենթարկվում, ըստօրում դործակալն սպանվում է, իսկ ողաչուն՝ ծանր վիրավորվում: Չամբյուղի առաձգականության շնորհիվ ազալնիները մնում են անխնայ, բայց ողաչուի վոտքը կոտրվել էր, նա խճճվել էր իր ինքնաթիռի բեկորներին մեջ և չէր կարողանում հասնել դամբյուղին: Նա գլխեր, վոր մի քանի ժամից հետո իրեն կգտնեն, և յեթե գտնի գերմանական սրահակը, ապա ազալնիները կտեղափոխվեն մոտակա շտաբը, իսկ այնուհետև կուղարկվեն դաշնակիցներին մոտ այնպիսի ինֆորմացիայով, վորը ցանկալի կլինի հակառակորդի հրամանատարությանը: Հավատացած լինելով, վոր մինչև առավոտ վոչ մի դորամաս չի անցնի աղետի վայրի մոտով, նա սկսում է ողնություն կանչել: Նրա յենթադրությունը ճիշտ է դուրս գալիս. մի ծեր բնիշխացի մանրավաճառ կին առաջինը լսելով աղաղակները, մոտենում է աղետի վայրին, ձեռքի շարժումներից հասկանում ողաչուի միտքը և նախքան ողնություն ցույց տալը բաց է անում ազալնիների դամբյուղը:

Ինքնաթիռի ողտադործումը՝ հակառակորդի թիկունքը հետախույզներ փոխադրելու համար՝ մեծագույն նորմուծություն և հետախույզության սրտմուծյան մեջ: Առաջին անգամ այդ բանն ողտադործվել է Բալկանյան սրտերաղմի ժամանակ, 1912—1913 թվականներին: Այդ ուղղությամբ առաջին փորձերը կապված են մի հնարամիտ օդատանի ամբրիկացու անվան հետ, վորը Ֆրանսական գլխավոր շտաբին ել ծանոթացրեց այդ յեղանակի հետ 1914 թվականի վերջերին: Լեյտենանտ Բերտ Հոլլը վորպես ողաչու իր կարյերան սկսում է թյուրքական բանակում 1912 թվականին: Նա թռչում էր Ֆրանսական մոնոպլանով և ողային հետախույզություն կատարում որական հարյուր վոսկի դոլլար վարձատրությամբ: Թյուրքական բանակը կանդնած էր պաշտպանողական դիրքերում: Յերբ Բըրք-Քիլիսիյի և Լյուլե-Բուրղասի պարտություններից հետո պաշարվում է Ալերիանուպոլիսը, թյուրքերն սկսում են հետաքրքրվել փոքր Ասիայով: Հոլլը լավ էր աշխատում, բայց յերբ դադարեցրին վարձատրությունը, դադարեց

նաև նրա աշխատանքը: Նա իր ինքնաթիռով մի Փրանսացի մեխանիկի հետ միասին թռավ Բուլղարիա և բուլղարացիների կողմից հրավիրվեց նույն դռնարով հետախուզութուն կատարելու իրենց համար. և վորովհետև նա թյուրքերի մոտ ծառայելու ժամանակ հիմնովին ուսումնասիրել էր Կոստանդնուպոլսի առջև դանդաղ ամրացված դիրքերը, նրան առաջարկեցին հետախուզութան նպատակով փորձ կատարել իջնելու ճակատի այն կողմը, Չաթալջայի մոտ: Հոլլը մատնանշում է բոլորին հայտնի տարբերությունը դորձակալային հետախուզութան և ողային հետախուզութան միջև, վորի համար ինքը հրավիրված էր: Բայց նա համաձայնվում է համապատասխան վարձատրությամբ փորձել թյուրքական ճակատի սահմաններում իջեցնել վորևե բուլղարական դորձակալի:

Սակայն, յերբ բուլղարացիներն սկսում են ձգձգել վճարումները, Հոլլը պատերազմն իր համար ավարտված է համարում: Նա սպասել էր պատերազմող յերկու կողմերի՝ ողային հետախուզութան համար հատկացված միջոցները: Նա արդեն հավաքում էր իր իրերը և... ձերբակալվում է վորպես թյուրքական լրտես: Պարտադիր ձևով հետ հաշիվ մաքրելու բալկանյան այդ տիպիկ մեթոդն ամերիկացուն դնում է վերին աստիճանի կրիտիկական դրության մեջ. վորպես վարձկան նա չէր կարող դիմել ամերիկյան դիվանագիտական ներկայացուցիչների ողնությանը: Նա կանգնում է գլխաւորական դատարանի առաջ և դատապարտվում մահապատժի: Նրա Փրանսացի մեխանիկը, վորը ձերբակալվել էր վորպես յերկրորդական հանցակից, կարողանում է վախճել և մի քանի կտրիճների հետ վերադառնալով հարձակվում է բուլղարական պահնոցի վրա և աղատում Հոլլին: 1914 թվականի ոգոստոսին ամերիկյան ողաչուն վերադարձնում է Փրանսացիներին ունեցած իր պարտքը, պատերազմի յերկրորդ ուրն իսկ միանալով Փրանսական բանակին: Յերեք ամիս հետո նա փոխադրվում է ողային ծառայության: Նա մտնում է Լաֆայետի ողատորմիդի կազմի մեջ, վորից պատերազմի վերջում կենդանի յեն մնում միայն Հոլլն ու մեկ էլ մի օղաչու: Մինչև այդ ողատորմիդի կազմվելը լեյտենանտ Հոլլը Փրանսական հետախույզներ էր փոխադրում գերմանական դորքի թիկունքը: Այդպիսի թուխները պետք է կատարվեյին գիշերով, և վորքան մութ լիներ գիշերը, այնքան ավելի լավ. վայրենքը կատարվում էր անձանոթ ու չնախապատրաստված վայրում. ապա նա պետք է վերադառնար: Յերկու չարաթից հետո նա թչում էր հետա-

խուզիչին հետ բերելու, և այդպես կը նվազեցնէր նույն վտանգավոր ճանապարհորդութիւնը: Հոլլը այդ դործի պիտոններն եր, և իր սառնարդոնութեան ու հմտութեան շնորհիւ հաջողութեամբ հետ վերադարձրեց բոլոր հետախուզիչներին:

Այդ աստիճան վտանգավոր սկզբնավորութիւնից հետո ողով գործակալներ լիտադերելը մտալ պատերազմող բոլոր պետութիւններին ամլիացիայի աշխատանքի որակարգի մեջ, ըստվորում ողաչուի և նրա ողղւորի պաշտպանութեան համար հնարված եյին բազմաթիւ ու տարբեր կատարելագործութիւններ: Այսպես, որինակ, վայրեջը կատարվում և վորեւ հետախուզ-ռեզի-դենտի տան մոտ, վորտեղ ապրողն ուժեղ և միայն վերելից տեսանելի լույս եր վառում ծխնելուղի մեջ: Այդ աղղանշանը նաև ողնում եր ողաչուին գործակալին վերադարձնելու համար թուչելիս: Մի քանի դեպքերում հետախուզ-ռեզիդենտը պայմանավորված գիշերը պատրաստ չեր լինում, կամ թե պատահում եր, վոր նրան ձերբակալած եյին լինում լրտեսութեան մեջ կասկածելով. այդպիսի ժամանակ ողաչուի թուլչըն ապարդշուն եր անցնում: Յերբեմն ողաչուն ստիպված եր մի քանի գիշեր իրար հետեից ապարդշուն թուլչըններ կատարել, մինչև վոր կերևար գործակալը:

Դաշնակիցները մեծ գերակշռութիւն եյին վայելում գաղտնի հետախուզութեան այդ բնադավառում: Բելգիայում և Ֆրանսիայի ոկուպացիայի յենթարկված շրջաններում նրանց համար բաց եյին գերմանացիներին անհայտ հաղարավոր վայրեջքի հրապարակներ, ըստվորում հարյուրավոր հայրենասերներ միշտ պատրաստ եյին ողնելու նրանց: Այնպիսի ցածր վարձատրութեամբ, ինչպես 700 Ֆրանկը՝ յերկու ողղութեամբ թուչելու համար, ամբողջիցիններն ու Ֆրանսացիներն ողավում եյին Բելգիայի նախկին բնակիչների ծառայութեանից, վորոնք կարող եյին իջեցնել իրենց տների մոտ, կամ նրանց մերձակայքում, վորտեղ նրանց հայտնի յեր յուրաքանչյուր թիւ հողը: Արեւմուտքում այդպիսի առավելութիւններ ձեռք բերելու համար գերմանացիներն ստիպված եյին վճարել դավաճան-Ֆրանսացիներին, վորոնք ծանոթ եյին վայրին, բայց կարող եյին հայտնի լինել և ձերբակալել վորպես լրտեսներ: Յերբ գերմանացիները համոզվեցին, վոր հանդամանքներն ընդդեմ իրենց են դասավորվում, նրանք միկրոֆոններ դրին, վորոնք վորսում եյին ինքնաթիռի մոտորի աղմուկն ոկուպացիայի յենթարկված տերիտորիայի այն հեռավոր մասերում, վորտեղ գերմանացի ողաչուները գիշեր ժամա-

նակ անելու վոչինչ չունեյին: Դաշնակիցները չեղոքացրին այդ հարվածը, կրկնակի կրճատելով անհրաժեշտ վայրեջքների թիվը և հետախույզներին սլարաշյուտների ոգնությամբ ցած իջեցնելով: Այդպիսով, հետախույզությունն ընդունել եր փանտաստիկ տեսք, և հետախույզներն ուղղակի յերկնքից իջնում եյին հակառակորդի վրա, վորը հարկադրված կլիներ հետախույզին ընդունելու և թաղցնելու սլարաշյուտ սլարոտիցանների բոլոր դաշտերի և այգիների վրա հսկողություն ունենալու համար խրամատներից դուրս բերել բոլոր զինվորներին:

Պատերազմի մեջ պահանջվում է արիություն: Իհարկե, կային բալականաչափ խիզախ տղամարդիչ ու կանաչք, վորոնք կարող եյին հետախույզություն կատարել, բայց թուջել հակառակորդի գննիթային մարտկոցները վրայով, վայրեջք կատարել մթության մեջ, կամ, վոր էլ ավելի վատ ե, թուջել սլարաշյուտով,—այդ քչերը կկամենային: Սակայն բոլորին սլարդ են ինքնաթիռով տեղ հասցրած հետախույզի առաջնությունները: Յենթադրենք, թե ողաչուն կատարել ե հաջող վայրեջք, իսկ հետախույզն իր համազգեստը փոխել, հաղել ե քաղաքացիական զգեստ և ուղևորվել ե այն քաղաքը, ուր այցելելը նրան արժեքավոր նյութ կտա: Կարելի չկա, վոր նա վորեւե բան գրանցի, վորովհետեւ վերադառնալու յե ամենաչատր մի յերկու շաբաթից հետո և անձամբ կհաղորդի այն ամենի մասին, ինչ հաջողվել ե տեսնել: Միանգամայն բնական ե, վոր հետախույզը կհետեւի անցնող գործերին, և քանի վոր յուրաքանչյուր զինվորի համադրեստի վրա կան վորեւե գնդի կամ դիվիզիայի տարրերիչ նշաններ, հետախույզը հիշելով այդ նշանները՝ արժեքավոր տեղեկություններ ե հավաքում տվյալ շրջանի դրամատների վերաբերյալ:

Յեթե այդ հետախույզը հանդիպի հրետանային խոշոր սլարկի, նա սլարտավոր ե իմանալ, թե քանի թնդանոթ կա սլարկում և նրանք ինչ վիճակի մեջ են գտնվում: Դիտելով մի քանի թնդանոթներ մերթ այս, մերթ այն վայրում, նա կարող ե դատել, թե այդ թնդանոթները նոր են արդյոք, թե արդեն յեղել են մարտում: Բացի դրանից, նա կվորոշի նաև նրանց կալիբրը: Սակայն թնդանոթների նկատմամբ չափից ավելի բացահայտ հետաքրքրություն ցուցաբերելը կարող ե ճակատադրական լինել հետախույզի համար: Կողմնակի աչքը չպետք ե նկատի, վոր հետախույզը հաշվում ե թնդանոթները: Նա կարող ե առանց թնդանոթների վրա ուշադրություն դարձնելու գրոսնել սլարկի

շուրջը, հաշվել քայլերը և վորոշել, վոր պարկի յերկարությունը այսքան է, լայնությունն այսքան: Բազմապատկելով այդ թվերը՝ նա կվորոշի պարկի ամբողջ տարածությունը: Այնուհետև նա կհաշվի յուրաքանչյուր սիպի թնդանոթի դրամած մոտավոր տարածությունը, վորի վրա քաժանելով պարկի դրամած ամբողջ տարածությունը, հետախույզը կստանա թնդանոթների մոտավոր թիվը:

Հնարավոր է, վոր հետախույզն առիթ կունենա ռեզիդենտ-գործակալից ընդունելու դրավոր հաղորդագրություն, վորը մտքի մեջ պահելը դժվար կլինի: Այդ դեպքում նա տեղեկությունը իր հետ վերցնում է միայն այն ժամանակ, յերբ ուղևորվում է դիմավորելու յեկող ինքնաթիռին:

Հետախույզը պետք է խուսափի սահմանային պահակատեղով անցնելուց, վորտեղ նրան կարող են յեմարել հարցաքննության և խուզարկության. նա գործը պետք է կատարի առանց դրավոր հաղորդումների, թեկուզ վորքան ել լավ քողարկված լինեն դրանք: Այդ բանը մի քանի անգամ կամելացնի նրա անվտանգությունը:

Ինքնաթիռների ողտագործման ժամանակ գաղտնի հետախուզության գործակալները խուսափում են սահմանի վրա նրանց սպասող վտանգից: Ներկայումս նախապատվությունը միշտ կտրվի տեղեկություններն անդիր հիշող ու բանավոր ներկայացնող գործակալին:

Համաշխարհային իրադարձմի շրջանի փոստային խիստ գրաքննությունն իր դրական կողմն ել ուներ, վորն ողտագործեց գաղտնի հետախուզությունը:

Գրաքննիչներից խուսափելու համար կապի միջոցները պետք է լինեյին ծայրահեղորեն պարզեցված: Յերբ այդ պայմանը հաշվի առնվեց, դրան հաջորդեցին բազմաթիվ դյուտեր: Բարդ կողերը և հնարամիտ շիֆերը, վորոնք խճճված եյին այն ատիճան, վոր դրանք վերծանող լեյտենանտները խելադարվում եյին, արիւիվ հանձնվեցին՝ մուսկետների, փողի կողմից լցվող հրացանների և հնացած այլ իրերի հետ միասին: Գաղտնի գործակալը կարող եր իր դրավոր հաշվետվությունը ներկայացնել մի շարք անկապ ու կցկտուր բառերով, նշաններով ու թվերով: Այդ հաշվետվությունը կարող եր մոլորության մեջ դրել հակառակորդին, յեթե այն պատահաբար ընկներ նրա ձեռքը: Սակայն փաստաթղթի արտաքին տարրերնակությունը կարող եր նաև արագացնել գործակալի տապալումը:

Եղգար Ալլան Պոեն դարմանալի պարզությամբ գրում էր՝ «տղորդագրությունները վերծանման այդ բարդ պրոբլեմի մասին, վորոնք գաղտնի էյին մնում բոլոր նրանց համար, ովքեր չունեյին այն բանալին, վորից ողտվել էր հաղորդագրությունը կազմողը: Պոեյի նկարագրած մեթոդները հարյուր տարվա ընթացքում այնքան էլ չեն փոխվել: Մի այլ ամերիկացի՝ դեղագետ Ֆարեման իր դիտելիքներն ու ազատ ժամանակը նվիրել էր կողերի և շիֆերի հետ կապված բոլոր տեսակ պրոբլեմների լուծմանը: Ուսումնասիրելով տպագիր տեքստերի հաղաթափը եջեր, նա կատարելագործում էր տառերի կրկնության աղյուսակը, վորը հեշտացնում է վերծանողի աշխատանքը:

Կողերի վերծանման այդ հեշտությունը կարևոր դեր է խաղում, քանի վոր նա սահմանափակում է դրանց ողտագործումը պատերազմի ժամանակ: Կողերն ու շիֆերը միշտ իրրե մեկուսել ենք են ծառայում հաղորդվող մտքերի համար: Բանակին տրվող հրամանները, անկախ հաղորդման յեղանակից, պետք է լինեն շիֆրագրված, վորը ներկայացնում է բառերի կամ տառերի հասարակ վերադասարկություն: Դրանք կարող են հեշտությամբ վերծանվել բանալին ունեցող յուրաքանչյուրի կողմից: Շիֆրագրիրը նախատեսվում է հակառակորդին մոլորության մեջ գցելու համար ամենաշատը միքանի ժամով: Շիֆրը միայն փակուղու մեջ է դնում և ծածկում և գաղտնիքը, մինչդեռ կողը կարող է այնպես խորը թաղցնել միտքը, վոր կողային դիրքը կորսվելու դեպքում նա յերբեք էլ հայտնի չի դառնա: Կողերն ողտագործում են այնպիսի բառեր ու նախադասություններ, վորոնք քմահաճ այլ նշանակություն ունեն, ըստվորում նրանց իսկական իմատոն անհնարին է հասկանալ, յեթե անհայտ է, թե ինչ է նշանակում կողի յուրաքանչյուր առանձին բառը կամ արտահայտությունը: Պատերազմի ժամանակ բրիտանական մի դեներալ կարևոր հրամանները վորպես փորձ ուղիւոյով հաղորդում է բաց տեքստով: Ինչպես վոր նա սպասում էր, գերմանացիները կարդալով նրա կարճ ու յեռանդուն առաջարկները, համոզված էյին, վոր այդ մի նոր, վերին առտիճանի խճճված կող է, և չէյին ողտագործում բռնված հրամանները: Այո էր կողերն ու շիֆերը դաշտում մշտապես ողտագործելու արդյունքը. այն ամենը, ինչ թվում էր չափազանց պարզ, ընդունվում էր վորպես ամենաբարդ կող:

Բայց ինչպես դառնել այն կողը, վորով հետախույզը կարող է ողտվել և վորը կարող են չնկատել գրաքննիչները: Յեթե հե-

տախուզդն աննկատելի թանաքով դրոմ ե նամակի տողերի արան-
քում կամ նոտաների մեջ, հայտարարությունների կամ թերթերի
վրա, ապա նա վարվում է ըստ հին սովորության, աշխատելով
իր ինֆորմացիան դրել կողով: Մի քանի տառերի կամ թվերի
յերևակելն ուղարկվող նյութը կմատնի վորպես վտանգավոր
փաստաթուղթ, և այն կվոչնչացնեն: Անդլիայում մի դժբաղա-
ձեբբակալվում է այն բանի համար, վոր իշխանությունների
ձեռքն եր ընկե՝ մի այնպիսի աննշան փաստ, ինչպես թերթի լու-
սանցքներում գրված յերեք թվանշանները: Կարելի յե յենթադրել,
վոր յեթե նրա թվերը գրված լինեյին կողով, նա կկարողանար
փրկել իր կյանքը, կամ ավելի յեր'ար ժամանակվա ընթացքում
մնալ չհայտարերված: Բայց հետախուզիչներն ինչ-վոր սնտիապաշ-
տական թշնամություն են ցուցաբերում դեպի կողերն ու չիֆ-
երը: Վորքա'ն գործակալներ են դոհվել տխմար կամ բարդ խո-
րամանկությունների հետևանքով: Ի դուր չե, վոր այդ հորին-
վածքներին փոխարինելու յեկալ, վորպես քողարկման մի նոր
միջոց, չեչալած բանականությունը: Յերկու հոլանդացիներ՝ Յան-
սենն ու Ռոսը, աշխատում եյին վորպես ծովային հետախուզու-
թյան գործակալներ. նրանք իրենց ցույց եյին տալիս իբրև ծխա-
խոտի ֆիրմայի կոմիսիոներներ և իրենց այցելած բոլոր ծովա-
յին նավահանգիստներից հեռագրեր եյին աղարկում, տալով ամե-
նաթանգ դրոշմի հաղարավոր սիգարների պատվեր: Այդ հեռա-
գրերի մեջ «կորոնա» բառը նշանակում եր դժանալ: Յեթե պատ-
վիրվում եր 4000 «կորոնա», այդ նշանակում եր, վոր այն նավա-
հանգստում, վորտեղից ուղարկվել է «պատվերը», կանդած է
չորս դժանալ: Բնական է, վոր սիգարների այդպիսի հանկարծա-
կի պահանջը դրավում է հեռագրական դրաքննիչների ուշադրու-
թյունը: Յերբ այդ «հոլանդական վաճառականներին» (իրակա-
նում՝ գործադուրկ նավաստիներին) հարցաքննության են յեն-
թարկում, նրանք հայտարարում են, վոր իրենք հոլանդական մի
ֆիրմայի ներկայացուցիչներ են, ըստվորում նրանց հիշատակած
ֆիրման այն աստիճան աննշան եր, վոր թանգարժեք սիգարների
այդպիսի մեծ պատվերները կարող եյին բացատրվել տիրոջ թույլ
բանականությամբ: Այն բանից հետո, յերբ նրանց ներկայացնում
են հանցանքն ապացուցող փաստեր, նրանք խոստովանում են և
գտոտադարտվում են մահվան:

Շիֆերը հայտնի յեն յեղել դեռ հնադարյան հույներին ու
հռոմայեցիներին, ըստվորում թե՛ առաջինները և թե՛ յերկրորդ-
ներն արդեն ոգտվում եյին աղալիսների փոստից և մի հնադա-

քյան պատմարանի տվյալներով՝ փորձում եյին ծիծեռնակներին վարժեցնել ռազմական հաղորդագրություններ փոխադրելուն։ Մի հնարամիտ հույն, տիրան Միլետան, ցանկանում ե պատմաբությո Կ բարձրացնել Դարեհի դեմ։ Հաշվի առնելով պարսիկների դժաստությունը, նա իր սարուկներից մեկին հրամայում ե սափրել գլուխը, նրա սափրած գլխի վրա դրում ե իր հաղորդագրությունը և յերբ մազերն աճում են, նրան ուղարկում ե հոնիացի Սրիստադորի մոտ, վորը կարող եր հաղորդագրության բովանդակությանը ծանոթանալ շատ հասարակ ճանապարհով՝ ըստբուսկի գլուխը նորից սափրելով։ Ժամանակակից դադտնի դործակալը դադտնիքներ հաղորդելու նոր ուղիների ու միջոցների վորոնման ասպարեղում նորից հարկադրված ե խորամանկության գիմել։ Վոդեզի շրջակայքում ծխնելույղներից բարձրացող ծուխը հաղորդման լավ միջոց եր համարվում։ Ծուխը յերևում եր հեռու տարածությունից։ Յեւ բացի այդ, ծուխը կարելի յերկարգավորել, այսինքն բաց թողնել վորոչ ժամանակամիջոցներում, վորոչ ձևով և այլն։ Մի խոսքով, ծուխը չափազանց ճկուն կող եր։ Աննկատելի, համարյա միկրոսկոպային քերծվածքները դրամների վրա՝ նույնպես կող եյին։ Վոչինչ չկասկածող ճանապարհորդին կարող եր գիմել հյուրանոցի վորեւ ծառայող, խնդրելով մի քանի ուրելի հանձնել այն քաղաքում ապրող իր «չքավոր ազգականին», ուր ուղևորվում եր ճանապարհորդը։ Վերջինս վերցնում եր դրամները, առանց իմանալու, վոր նրանցից յուրաքանչյուրի վրա դժադրված ե յերկուսից մինչև 10 բառ, վորոնք կարելի յե կարգալ դրամները խոչորացնող ապակու տակ դանդաղ պտտելու միջոցով։

Այսպես կոչված «բառարանային» չիֆրը հաղորդագրությունը հաջողությամբ թաղցնում ե անտեղյակ մարդուց, բայց վոչ մի դործակալ հակառակորդի տերխտորիայում չի կարող այն ոգտագործել նամակի կամ հեռագրի համար, վորովհետև այդպիսի հաղորդագրությունը դրաքննչն անմիջապես կբռնի։ Այդ կողը հիանալի միջոց ե դադտնի հետախուզության դործակալների միջև գրագրություն պահպանելու համար՝ խաղաղ ժամանակ։ Կողից ոգտվելու համար անհրաժեշտ ե ունենալ միայն մեկ գիրք, դերագասելի յե բառարանը։ Տվյալ բառարանին և խոսքերի նշանակության ընդունված ձևին անձանոթ մարդուն կողով ուղարկվող հաղորդագրությունը կթվա տառերի ու թվերի կուտակում, չափից դուրս շատ կետադրություններով։ Այդ նպատակի համար

ամենից ավելի հարմար են յերկու սյունակի վրա տպված փոքր բառարանները :

Ավելի հոգնեցուցիչ կողը, բայց միանգամայն հուսալիս ե փոստային դրաքննությանը կատարության հասցնողն—այդ տրաֆարետն ե, վորը տեքստից անանձնացնում ե մի քանի խոսք, վորոնք կազմում են ինքնուրույն հաղորդագրություն, բայց ցրված են յերկար ու ձանձրալի նամակի մեջ: Տրաֆարետը ներկայացնում ե սովորական թղթի մի թերթ, վրան անցքեր կտրտված, վորոնց մեջ յերևում են տակը դրված գրության անհրաժեշտ բառերը: Այդ անցքերը, վորոնք կազմում են մի վորոշ նկար, ինչպես նաև նրանց հեռավորությունը միմյանցից ու լուսանցքներից պետք ե պահպանվի դործակալի հիշողության մեջ, վորը հաղորդագրությունը գրելիս պետք ե հաշվի առնի տրաֆարետի անցքերի չափը: Յուրաքանչյուր դործակալ պետք ե իր տրամադրության տակ ունենա տրաֆարետի 6 կամ 7 վարիանտ, իր դադոնի հաղորդագրության համար անհրաժեշտ բառերի բոլոր տեսակի կոմբինացիաները նրանց հետ հարմարեցնելու համար: Միևնույն նամակի մեջ կարող ե լինել յերկու կամ յերեք հաղորդագրություն, գրված ընտանեկան դործերի մասին պատմող տողերի տրանքում: Այդ հաղորդագրությունները կարգալու համար անհրաժեշտ ե ունենալ յերկու տարբեր տրաֆարետ: Նամակն ստացողը, յեթե նա տապալիւելու վախ չի կրում, կարող ե պատրաստի վիճակում ունենալ անհրաժեշտ տրաֆարետները: Նամակի առաջին ֆրագի մեջ չարաթիւս վորեւե որվա մասին արված հիշատակումը ցույց ե տալիս, թե նա տրաֆարետների վոր կոմբինացիան պետք ե ոգտագործի. այնուհետե նա տրաֆարետը դնում ե մասնանշված եջի վրա և կարդում դործակալի հաղորդագրությունը: Այն դեպքում, յերբ վո՛չ նամակ գրողը, վո՛չ նրա հասցեատերն իրենց մոտ չեն կարող պահել նամակը մեկնաբանող տրաֆարետ, անհրաժեշտ ե, վոր նրանք չափազանց ստույգ կերպով հիշեն տրաֆարետի պատկերը:

Իր տրամադրության տակ բացարձակապես հուսալի կող կամ չիֆր ունեցող դործակալը հաղորդագրություններն ուղարկելիս (միևնույն ե՝ փոստով, թե հեռագրով) պետք ե հաշվի առնի հասցեյի վտանգավոր պրոբլեմը: Գրաքննիչները հակահետախուզության դործակալների միջոցով չափազանց ստույգ տեղեկություններ են ձեռք բերում չեզոք յերկիրների քաղաքներում հակառակորդի ունեցած հետախուզական կենտրոնների մասին և հիշում են կասկածելի նամակների կամ հեռագրերի հետ կապված:

դորը հ․ սցենները։ Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ զե-
մանական դործակալները հրահանգի համաձայն հաղորդադրու-
թյունները հասցեագրում էին դոյություն չունեցող բելգիական
գերիներին անունով, վոր վերին աստիճանի սրամիտ հնարք եր-
բայց գերմանական մի շարք դործակալներ, վորոնք իրենց ներ-
կայացնում էին վորպես կոմիսիոներներ, հսկայական սխալ էին
գործում, հայտարարելով, թե իրենք յեղել են հոլանդական ու
շվեյցարական ֆիրմաների դործակալներ, ըստիորում մատնա-
նշելով այնպիսի ֆիրմաների անուններ, վորոնք արդեն հիշա-
տակված են յեղել նրանցից առաջ ձերբակալված դործակալների
կողմից, սակայն վորոնց ձակատագիրը նրանց անհայտ եր։ Ար-
ձակուրդից հետո Թրանսիա վերադարձող անգլիական ղինվորնե-
րին խնդրում էին նամակ տանել իրենց հետ և այնտեղ գցել
փոստարկղը։ Անգլիացիներն ուրախությամբ կատարում էին այդ
խնդիրը, առանց հաշիվ տալու, վոր իրենց միջոցով Թրանսիա
տարվող նամակը չեր անցնում վոչ մի դրաքննությամբ։ Բայց
միշտ չե, վոր նամակները կասի գլխավոր միջոց են յեղել․ պա-
տահել են դեպքեր, յերբ հաղորդադրությունը գրված է յեղել
իրբ թե չուկա ուղարկվող ձվերի և մաղեր խոսուպելու ունելիի
վրա։ Վերջին դեպքում մակագրությունն արվում եր թթվու-
տով, ապա յերեսից ծածկվում արհեստական ժանգի բարակ շեր-
տով։

Լոնդոնում բրիտանական դործակալները բռնում և հետազո-
տում են միջանի նոտաներ, վորոնք հասցեագրված էին Յյուրի-
խում բնակվող մի կասկածելի անձնավորության։ Այդ նոտաները
ներկայացնում էին յերկու յերգ, մեկը «Միրո սանդուխք», մյու-
սը՝ «Դուրլինի ճանապարհին» անունով, իսկ ուղարկողի հասցեն
հետեյալն եր՝ «Ջեկ Կոմմինդս, Պալատ Թատրոն»։ Այդպիսի ա-
նունով մարդ բնավ գոյություն չուներ, բայց վոր հակահետա-
խուզությունը դործ ուներ հակառակորդի դործակալի հետ, այդ
պարզվեց, յերբ յերեակիչը նոտայի գծերի արանքում հայտա-
բերեց մի հաղորդադրություն Անգլիայում կատարված հետա-
գոտությունների վերաբերյալ։ Հետագայում ապացուցվեց, վոր
«Կոմմինդսի» իսկական անունը Կուրաենեզե Հիբբախ ե։ Այդ
մարդը բրիտանական հղատակություն ընդունած մի ավստրիա-
ցու վորդի յեր, տաղանդավոր վոդեվիլային դերասան, կոմե-
դիայի հեղինակ, ֆոկլոանիկ և արյուկներ գործող հեծանվորդ։
Պատերազմ հայտարարվելու պահին նա հրավիրված եր գերմա-
նական մյուզիկ-հոբելում, վորտեղից արգելադրվում է Ռուսե-

բենե. այնտեղ նրան հրապարակում են զբաղվել դործակալական հետախուզությամբ, թույլ են տալիս դուրս գալ Գերմանիայից և ճանապարհորդել՝ «առողջությունը վերականգնելու» համար: Բայց չնորհիվ այն բանի, վոր նա իր հաղորդագրություններն ուղարկում էր կասկածելի հասցեների ցանկում յեղած հասցեյով, այդ ճանապարհորդությունները նրան հասցրին ցմահ բանտարկության:

Տեսնելով, վոր փոստային գրաքննությունն այդչափ վտանգավոր բան է գաղտնի գրադրության համար, գերմանական հետախուզական կենտրոններն սկսում են ֆրանսիայում գործող իրենց դործակալներին հրամաններ ուղարկել յերաժշտական կողմի միջոցով, ըստվորում յերգերի բառերը մնում էին անփոփոխ, բայց նոտաներն ամեն անգամ փոխվում էին: «Ելլասի անմոռուկ» անունով յերգն ուղարկվում էր վորպես պարբերական հրատարակություն, և չնայած վոր ոտարերկրյա մի յերաժշտական հրատարակչության կողմից ուղարկվում էին այդ յերգի տառնյակ նոտաներ, յերկար ժամանակ վոչ վոք չեր ել կասկածում, թե դա հետախուզական բյուլլետեն է: Բայց ֆրանսական մի նախահանդատում ապրում էր վոմն կասկածելի անձնավորություն, վորի փոստը մանրադնին կերպով ստուգվում էր: Ամեն շաբաթ նա այլ նոտաների թվում ստանում էր նաև «Ելլասի անմոռուկ»-ի մի օրինակ: Այդ նոտաներն ուսումնասիրվում են և լուսանկարվում: Պարզվում է, վոր յերգի տեքստը միշտ նույնն է, իսկ յերաժշտությունը՝ յուրաքանչյուր օրինակի մեջ փոխված: Նոտաները հանձնում են վերծանող մասնագետի, վորը բաց է անում գաղտնիքը:

Գործակալները յերբեմն ողտագործում էին նկարով բացիկներ: Այդպիսի բացիկները փակցնում էին ուժեղ ճնշում կերակրելով, ըստվորում մեկ կողմում սովորականի պես լինում էր հասցեյի ու նամակ գրելու տեղը, մյուս կողմում՝ նկարը, իսկ նրանց արանքում ամենաբարակ թղթի մի թերթ՝ հաղորդագրությամբ կամ քարտեզով: Հարավային ֆրանսիայում բնակվող գերմանական մի գործակալ իր հաղորդագրությունները գրել է հատուկ թանաքով, ամենաբարակ փայլարի վրա, իսկ այնուհետև այդ թափանցիկ շերտը խնամքով փակցրել է ակնոցի ասլակիներին: Բարակ թերթի փոքր կտորների վրա հաղորդագրություն գրելը սովորական բան էր: Շատ հետախույզներ այդ յեղանակով գրված փաստաթղթերը պահում էին իրենց ծխամորճի մեջ՝ ծխախոտի տակից. վտանգի դեպքում գործակալը միշտ

կարող եր ծխել ծխամորճն ու վոչնչացնել վտանգավոր փաստաթուղթը: Բայց յերբ հրապարակ յեկավ նոր մեթոդը՝ ակնոցի աստիճան վրա փայլար փակցնելը, շատ դործակալներ հրաժարվեցին ծխամորճից:

Գաղտնի դործակալները խեղախորեն վտանգում են իրենց կյանքը, դործելով վոդեորության ազդեցությամբ: Նրանց հակառակորդները՝ հակահետախուզության դործակալները՝ նույնպես վոդեորությամբ համակված են լինում, իսկ յերբեմն ել համբերությամբ աշխատում են տախաներ, առանց վորեն դործներկայացնելու զինվորական դատարան:

Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Փարիզում ապրում եր մի կատիվածի մարդ, վորը յերկար շաբաթներ վարկաբեկիչ վորեն քայլ չեր կատարում: Բայց վերջիվերջո դառնում ե մի իր, վորը բաց ե անում հարկավոր թելը: Այդ մարդն ապրում եր մի համեստ հյուրանոցում. նրա սննդակում բազմիցս կատարված խուղարկությունների շնորհիվ նկատվում ե, վոր նա ունի միջանի թաշկինակ, վորոնք յերբեք չի տալիս լվացարարին՝ լվանալու: Այդ թանգարժեք թաշկինակները ներծծված եյին քիմիական մի նոր նյութով, վորը մինչ այդ հայտնի չեր դաշնակիցներին: Հարկ յեղավ մոտ յերկու ամիս՝ հայտարարելու համար Փրանսական դործակալի կողմից նույնանման մի ուրիշ թաշկինակով փոխարինված այդ թաշկինակի մեջ պարունակվող լուծույթի գոգան: Զարմանալի չե, վոր այդ մարդուն հաջողվում եր մոլորության մեջ գցել գաղտնի հետախուզության դործակալներին: Հակահետախուզության դործակալների ու քիմիկոսների արտասովոր համբերատարության շնորհիվ նոր թանաքը վերջապես հայտարարվեց, վորից հետո այդ դործակալն իր թաշկինակներով, ինչպես նաև շատ ուրիշ դործակալներ, հանկարծակիի բերվեցին և բռնվեցին հանցանքի մեջ:

Կառենում յեղած գերմանական մի մեծ ռադիոկայան պարբերաբար կարծես բռնված եր ինչ-վոր տեղահարությամբ և յեթերն եր ուղարկում բառերի անխմաստ հոսանքներ, վորոնք արտասանվում եյին ռադիոհեղուցիչ արագությամբ: Յենթադրվում եր, վոր այդ արվում ե դաշնակիցների ռադիոկայանների աշխատանքը խանգարելու համար: Ինչպես և մյուս բոլոր գերմանական ռադիո հաղորդումները, այդ կայանի տարածած խառնաշփոթյուններն ել գրի յեն առնվում Փոնոգրաֆի միջոցով: Մի անգամ մի սպա գնում ե այդ վալիկը և փորձում հաղորդման մեջ դառնել կոդի նմանվող վորեն բան: Մինչդեռ նա

լսում եր, Փոնոգրաֆի ղանդաղեցնում ե ընթացքը, և առ ժամանակ ել հենց՝ սպան վերջապես հասնում ե նպատակին.—սլարդ-վում ե, վոր հաղորդման արագությունը քողարկում եր այն հատուկ կողը, վորն ոգտադործվում եր Հարավային ու Կենտրոնական Ամերիկայում յեղած գերմանական դործակալներին հրահանգներ ուղարկելու համար: Այդ սրամիտ հնարքը հայտնի յե դառնում միայն Փոնոգրաֆի ընթացքի սլատահական դանդաղելու շնորհիվ:

Հիշենք բրիտանական զինվոր-նկարչի հայտնի պատմությունը, վորը մի անգամ Փլանդերիայում մի հողմաղացի ուրվագիրն անելիս նկատում ե, վոր հողմաղացը սլտովում ե ջամուն հակառակ: Պակաս հռչակավոր չե նաև մայր ու աղջիկ հետախույզներն որինակը, վորոնք յերկար տարիներ ապրելիս են յեղել մի կարևոր ստրատեգիական կետում, Ամյենից վոչ հեռու: Այդ յերկուք կանայքն ել ծագումով գերմանուհիներ եյին և գերմանական դործակալներ, վորոնք Ֆրանսիա եյին ուղարկված 1901 թվականին: Նրանք անկասկած կարող եյին շատ բան տեսնել, վոր անվորսալի յեր գերմանական հետախույզների համար 75 միլոն հեռավորության վրայից: Նրանք հնարում են գերմանական ողա-չուններին ազդանշաններ տալու հետևյալ մեթոդը. բախում պարանի վրա չոր եյին փռում չորանալու համար: Բայց այդ կանայք շատ շուտով կասկած հարուցեցին: Ֆրանսական հակահետախույզության մի դործակալ, վորը հսկում եր նրանց վրա, չեր կարող համաձայնել այն մտքի հետ, վոր նրանք յերկու հոգով կարող են այնքան շատ սպիտակեղեն կեղտոտել: Նա նկատում ե նաև, վոր հաճախ իրերը փռվում են նաև վատ յեղանակին, ըստվորում փռված չորերը համարյա բոլորն ել վառ դույներ ունեն: Ֆրանսիայի կանայք, վորոնք 900 հազար կյանք եյին կորցրել, սովորաբար ման եյին դալիս սև հագուստով, կամ թե հազնում եյին մուգ դույնի չորեր, տուժածներին վերափորած չլինելու համար: Կասկածներն իրականություն դարձան. գերմանական ինքնաթիռները թռչում եյին շատ ցածր, և ողաչունները մեծ հետաքրքրություն եյին ցուցաբերում գեպի մշտապես լվացվող կարմիր, կանաչ ու նարնջագույն հագուստները: Շուտով այդ յերկու կին-դործակալները, վորոնք 1901 թվականից սպասում եյին պատերազմին, ստիպված յեղան նրան սպասել բանտախցերում:

Համաշխարհային պատերազմի վերջին ամիսների ընթացքում դանազան գաղտնի հետախույզություններ հանդիպեցին ազ-

գլխաւորն նոր մեթոդներէ, յերբ ազդանշանները տրվում եյին ինֆրա-կարմիր և ուլտրա-մանուշակագուշն ճառագայթներով: Ինֆրա-կարմիր ճառագայթները լույսի յերկար ալիքներ են, վորոնք լույսի գրգիռ չեն առաջացնում ու կարող են ուղարկվել հատուկ ազդանշանային լամպով և մնալ աննկատելի ամենքի համար, բացի հատուկ եկրան ունեցող դաշտային հեռադիտակով գինված դիտողից: Մթնոլորտային ամենաբարենպաստ պայմաններում, արեւի պայծառ լույսի ժամանակ այդ ազդանշանները հաղորդվում եյին ութ մղոն հեռավորութեան վրա: Այժմ մենք տեսնում ենք, թե կապի ասպարեղում ինչպիսի հաղթանակներ և ձեռք բերում հետախուզութեանը և ինչպիսի կախարդական միջոցներ ունի նա իր տրամադրութեան տակ ապագա կոնֆլիկտներէ համար:

Հետախուզող փորձում ե իր աշխատանքի համար ոգտագործել ժամանակակից տեխնիկայի բոլոր նվաճումները: Մենք չենք կարող դուշակել կապի այն մեթոդները, վորոնցով կողովեն հետախուզներն ապագայում, բայց կարծում ենք, վոր այդ մեթոդներն իրենց գիտական հնարամտութեան տեսակետից այժմ ֆանտաստիկ կթվային մեզ:

ՀԱԿԱՀԵՏԱԽՈՒՋՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՎԱԾ ՄԱՍԻՆ Ե ԶԵՏԱԽՈՒՅՁՆԵՐԻ ՎՐԱ

Ինչպես արդեն տեսանք, ռադմական հետախուզութեանը վրում եր վորոշ չափով սիրողական բնույթ և սպաների համար սպորտի նման ինչ-վոր մի բան եր այնքան ժամանակ, մինչև վոր Ֆրիդրիխ Մեծն այն կարծիքը հայտնեց, թե ավելի լավ ե այդ աշխատանքի համար վարձել ու պատրաստել դյուզացիներ, քան վտանգի յենթարկել դյուզացու զգեստ հագած զենեւաւորներէ ու մարչաւորներէ կշանքը: Զինվոր-արքան առաջինն եր, վոր հետախուզութեանը տվեց խստորեն մտածված սխտեմի բնույթ: 40 տարի հետո յերկու հնարամիտ ֆրանսացիներ, Ռեալը և Դեմարեն՝ Նապոլեոնի տաղանդավոր, բայց անկայուն վոստիկանական մինիստր Յուշեյի ավագ լեյտենանտները, պատահաբար ստեղծեցին հետախուզներէ վրա հսկողութեան ունենալու ժամանակակից սխտեմը:

Հակահետախուզութեանը հակադրվում ե հետախուզութեանը, իսկ հետախուզն ու հակահետախուզը հարձակվող և պաշտպանվողներ են: Հասարակ կլասիֆիկացիան հետախուզութեանը համեմատում ե հանցավոր դորձունեյութեան հետ, իսկ հակահետա-

խուզութիւնը՝ հանցադործութեան դեմ մղվող կազմակերպւած պաշտպանութեան հետ: Բայց դերերի աշխարհի բաշխումը վոչ միայն ճիշտ չի լուսաբանում շատ հետախույզների աշխատանքը, վորոնց սիրադործութիւնների մասին վերեւում խոսեցինք, այլև հակահետախույզի դործունեութիւնը սահմանափակում է տարրական առաջադրանքներով: Գաղտնի հետախուզութեան մեջ ել, ինչպես պատերազմի ժամանակ, ակտիւ հարձակումը հաճախ լավագոյն պաշտպանութիւնն է հանդիսանում: Հակահետախույզն ոգտվում է ամեն տեսակ զենքից ու բոլոր հնարքներից, վորոնք ոգտադործվում են հետախույզների կողմից: Հակահետախուզութիւնը հետախուզութեան ամենահմուտ ձեռն է. այդ՝ հսկողութիւնն է հինց հետախույզների վրա, ըստվորում հակահետախույզն ել պետք է հրաժարվի ամեն տեսակ չաղակրատութիւնից և գործի դադանի:

Լրտեսութեան մի սենսացիոն գործ, վորը 1910 թվականին հսկայական աղմուկ բարձրացրեց ամբողջ Յեւրոպայում, իրականում հակահետախուզութեան մեթոդների ցուցադրումն էր: Բերտրամ Սոյուարտը պրոֆեսիոնալ հետախույզ էր և բրիտանական կանոնավոր բանակի ընդունակ սպա: Նրան առաջարկում են տեղեկութիւններ ձեռք բերել գերմանական ամբուլթիւնների և ռազմական գրութեան մասին՝ կղղինքում ու մայր ցամաքում, եմզենից մինչև Կուկսհաֆեն—գերմանական ծովափի այդ միակ մասը, վորն անհանգստացնում էր Ուայտհոլլի շտաբին: Սոյուարտին հրամայում են մնալ Զրիսլանդիայում, տեղեկութիւններ հաւաքել հոլանդական կողմից և անձամբ գիտել այն ամենը, ինչ հնարավոր է գիտել, առանց Գերմանիա թափանցելու: Բացի դրանից, նրան թույլատրում են առատորեն վարձատրել բոլոր նրանց, ովքեր արժեքավոր տեղեկութիւններ կհաղորդեն: Սոյուարտը փառասեր, յիտանդուն մարդ էր և վորպես պրոֆեսիոնալ հետախույզ չէր բավարարվում հետախուզութեան որչեիտի վերաբերյալ հոու տարածութիւնից յերկրորդ անձնավորութիւնների միջոցով ստացվող ինֆորմացիաներով: Նա գերազանցում է իր լրագորութիւնները, անցնում սահմանը և հանդիպում ինչ—վոր մարդու, վորը նրան թվում է վստահութեան արժանի և արժեքավոր տեղեկութիւններ ունեցող: Նրանք գնում են Բրեմեն, վորտեղ պարզվում է, վոր այդ մարդը գերմանական հակահետախուզութեան գործակալ է: Բրեմենում Սոյուարտին ձերբակալում են և դատապարտում վեցամյա բանտարկութեան: Գերմանական մամուլն այդ միջադէպը մեկնա-

բանում եւ վորպես բրիտանական ազդեցիկ մի ահեղ ակտ: Այդ դատաւարութեան շնորհիւ նույն թվականին հաջողվում եւ ստիպել ռայխստագին սպառազինման համար զգալիորեն ավելի մեծ դումար հաստատելու: Անգլիական թագավորի Բեռլին այցելելու առնչութեամբ գերմանական կայսրը ներումն եւ շնորհում Ստյուարտին:

Ուրիշ պայմաններում, և դիւալորապես վերջին պատերազմի ժամանակ, հակահետախույզին հարկ եր լինում մուտք գործել թշնամու տերիտորիան: Յերբեմն նա հետապնդում եր սահմանից դուրս սողոսկած հետախույզին: Ուրիշ դեպքերում նա մտնում եր այդ վտանգավոր գործի մեջ՝ գտնելու համար այնպիսի ապացույցներ, վորոնք կարող եյին բանալ հետքերը հակառակորդի այն գործակալները, վորոնց գործունեությունը նա մասնակիորեն հայտարարել եր:

Այսպիսով, համաշխարհային պատերազմի ընթացքում արեւմտեան պատերազմող պետութիւնների հետախույզներն ու հակահետախույզներն ուղղակի ֆանտաստիկ գործունեություն եյին ցուցարարում Բեռլինում, Յյուրիխում, Ժնեւում և Շվեյցարիայի համարյա մյուս բոլոր մասերում: Չնայած վոր շվեյցարական բանակն ու վոստիկանութիւնը պատերազմի սկզբում մեծ մասամբ Գերմանիայի կողմն եյին, շվեյցարացիները սակաւ դեպքումն եյին ձերբակալում ֆրանսական, բրիտանական կամ սոմերիկյան գործակալներին, թեեւ տեղյակ եյին նրանց գործունեությունը: Բայց գերմանական գործակալները, ինչպես, որինակ, Կորը, Փոն-Սոմմերսը, Կենիգերը, Մայերը և շատ ուրիշները, ձերբակալվում են և բանտարկութեան դատապարտվում: Դա հետեանք եր այն բանի, վոր դաշնակիցների գործակալները կարողանում եյին փաստական ապացույցներ ձեռք բերել ու ներկայացնել շվեյցարական իշխանութիւններին այն մասին, վոր գերմանական հետախույզներն սպառնում են նաեւ Շվեյցարիայի անվտանգութեանը: Մինչդեռ գերմանացիներին վոչ մի կերպ չեր հաջողվում շվեյցարացիներին համոզել, վոր բրիտանական, ֆրանսական, իտալական կամ ամերիկյան գործակալներն իրականում զբաղվում են վոչ թե հակահետախույզությամբ, այլ սպառնում են արպիական այդ փոքր պետութեան չեղողութեանը:

Քիչ ե պատահում, վոր հակահետախույզութեան մեջ աշխատող սպան հետախույզի համեմատութեամբ առաւելութիւններ վայելի, և ի լրացումն այդ ամենի նա պետք ե պատրաստ լինի դեմ-հանդիման կանպնել ծուղակի մեջ զգլած գործակալի կատա-

դուլթյան առաջ: Հայտաբերված ու փակուղու մեջ դրված գործակալը հասկանում է, վոր բանը նրա կյանքին է վերաբերում, և նա, յեթե կարող է, դիմում է մատնության, սպանության, խաբեյության և այլն: Վո՛չ հետևից դաշույն խրելը, վո՛չ կաշառքը և առհասարակ վո՛չ մի հանցագործություն չի մեծացնի նրա պատիժը, բայց դրա փոխարեն կարող է փրկություն բերել նրան:

Հակահետախուզության մեջ ծառայության մտնողը պետք է սենենա մի շարք հատկություններ՝ համեստություն, համարձակություն, համբերատարություն, սուր միտք, ըմբռնողություն, հնարամտություն, պատկերացում, ինտուիցիա, աննկուն աշխատունակություն, ազնվություն և լեզունքը ուսումնասիրելու ընդունակություն: Յուրաքանչյուր հակահետախուզող պետք է զգաստ լինի նաև իր աշխատանքի ընկերների վերաբերմամբ: Դա անհրաժեշտ է, վորովհետև հետախույզները թափանցելով հակառակորդի գաղտնի հետախուզության մեջ, միշտ ձգտում են դեպի հակահետախուզություն:

Տեսնենք, թե ինչպես ելերտ ազդանունով մի անդլիացի աշխատանքի խցկվեց դերմանական հետախուզության մեջ: Պատերազմի ժամանակ բրիտանական, ֆրանսական և ուրիշ հետախուզությունների գործակալներ ծանոթանում էին հետախուզական գաղտնյաներին Շարլոտտենբուրգում, Վեդելում, Սնալբերգենում, Բեռնում ու Ֆրեյբուրգում. նրանք ուղևորվում էին այդ տեղերը վորպես չեզոք յերկիրների քաղաքացիներ, վորոնք կամենում են վաճառել իրենց ծառայությունները Գերմանիային: Բայց շատ հաղիվ եր պատահում, վոր բացի դերմանացիներից վորեւե մեկը չարողանար աշխատանքի ընդունվել դերմանական հակահետախուզության մեջ: Եվերտի բախտն ուղղակի կտրեց: Նա գլխեր Գերմանիան և ազատորեն խոսում եր դերմաներեն լեզվով: Կարողանալով թափանցել դերմանական ռազմական հետախուզության մեջ, նա առաջադրանքը կատարեց նաև հակահետախուզության դժով հոլանդական սահմանաչերտում ու մերձհոլանդյան մարզում:

Գերմանական հետախուզության ղեկավարները տեղեկություններ ստացան բրիտանական ինչ-վոր իրիպա գործակալի մասին, վորն ուղղակի իրենց քթի տակ, Եսսենի չրջակայքում թաղցվող ինֆորմացիաներ է ձեռք բերում: Այդ՝ Եվերտն եր: Բայց վորովհետև նա յեռանդուն հակահետախուզողի համբավ եր վայելում, ապա նրան հրամայեցին դանել անդլիացուն: Այժմ

բանը ծիծաղելի յե թվում, բայց այն ժամանակ այդ մեծ վտանգ
եր ներկայացնում Եվերտի համար: Նա կարողացավ հաղթահա-
րել բոլոր արդենքները և չտապալվեց: Այս մասին մինչև այսօր
եւ չէր իմացվի, յեթե հաշտությունը կնքվելուց հետո նա ինքը
չսպասեր իր աշխատանքի մասին:

Հակահետախուզությամբ, վորսկա ոժանդակ դործ, գրադ-
վում եր նաև Շտիրերը: Ժամանակ առ ժամանակ նրա գործա-
կանքները հարձակվում էին հակառակորդի վորես միայնակ դեմ-
բախտ գործակալի վրա: Բայց Շտիրերի մասին պետք է ար-
դարությունն ասել. նա ապացուցեց, վոր հակահետախուզությու-
նը իր գործողությունների մեջ պետք է լինի անողոր և զգուշ:
Նա պնդում եր, թե պատերազմի ժամանակ հետախույզը պետք է
իրավունք ունենա սպանելու հակառակորդի գործակալին այնպես,
ինչպես զինվորը կարող է կրակել հակառակորդի բանակի զին-
վորի վրա, յեթե նա չի հանձնվում:

Հակառակորդի գործակալը, պնդում եր նա, պետք է դնու-
կահարվի, ինչպես հակառակորդը կռվի դաշտում: Բայց յեթե
նա սպանված չէ, այլ վիրավորված ու գերի վերցված, նա պետք
է դատվի և յենթարկվի մահապատժի: Թող նա դնուկահարվի
այն բանի համար, վոր «հարձակել է վիրավորներ փոխադրող
տրանսպորտի վրա», «կրակել է» դոմակի կամ գնեթալի ու
նրա աշխուտանտների վրա: Կարճ ասած, մահապատժի հիմքը
պետք է լինի այնպիսին, վոր մահապատժի յենթարկվողը հա-
մակրանք չառաջացներ և հերոսի համբավ չվստասկեր: Շտիրերը
գործնականում իրականացնում եր իր համոզմունքը, այն է՝ պա-
տերազմը կհաճի գաղտնի հետախուզություններից նա, վորն ա-
մենից ավելի անողոր է:

Բայց հակահետախուզության իսկական արվեստը (կամ գե-
տությունը) ստեղծվել է Ֆրանսիայում: Նապոլեոնի դադանի
վոստիկանության գործակալները՝ Ռեալը և Դեմարեն հետախու-
զությունը դարձրին բավականաչափ անողոր, բայց միևնույն ժա-
մանակ այն խստորեն պաշտպանողական բնույթ եր կրում և այդ
անհրաժեշտ եր, անտարակույս, ոտարերկրյա բազմաթիվ գոր-
ծակալներով հեղեղված յերկրի համար: Բռնապարտի իշխանու-
թյունը միշտ եւ յեղել է զինվորական իշխանություն: Նրա կայս-
րության հիմքերը դրված էին իրեն նախորդող ռեժիմների ծխա-
ցող ավերակների վրա: Հեղափոխականները նրան ատում էին
վորպես միապետի—իր հայրենիքը ճնշողի, իսկ ոռյալխտները,
եմիգրանտները, յերկրից վռնդված արխատուհաններն ու բոլոր

տեսակի շառլատանները դավադրություններ եյին կազմակերպում նրա դեմ, լրտեսում եյին նրան, վորպես ռազմական ուղուրպատորի:

Ինչպես մենք արդեն տեսանք, լաշնորեն կազմակերպված, համարձակ ու խելացի հետախուզությունը սկսանքում է խակահան հակահետախուզություն ստեղծել:

ՀԱՎԱՅԵՏԱԽՈՒՅՁՆԵՐԻ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՄԱԵԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Համալսարհային պատերազմի ժամանակ հետախուզիչների գործունեությունը դարձավ միջազգային պրոբլեմ, վորը հետաքրքրում էր բոլոր պատերազմող և համարյա բոլոր չեղոք պետություններին, հարկադրելով նրանց ձեռք առնել բոլոր միջոցներն իսկական հակահետախուզություն կազմակերպելու համար: 1916 թվականին այնպես, ինչպես Նապոլեոնի որերին, հետախուզությունը կյանքի կոչեց հակահետախուզությանը: Շուտով հետախուզիչների սենսացիոն նվաճումները հաղվադեպ յերևույթ դարձան: Հակահետախուզությունն ոգտադրծում էր կազմակերպման ասպարեզում ունեցած իր բոլոր առավելությունները. նա իր կողմն էր դրավում բանիմաց մարդկանց և գործադրում էր հարձակողական տակտիկա: Ռուսաստանում հարկ էր լինում գործ ունենալ հայտնի դավաճանների հետ, վորոնք կաշառված եյին հակառակորդի կողմից և կարողանում եյին ճարպկորեն խրամատիկ: Հակահետախուզությանը թեպետ չհաջողվեց հայտարերել բոլորին, բայց և այնպես նրանցից շատերը դատի տրվեցին: Այստեղ—Հունգարիայում հարկ էր լինում հսկել նրա կազմի մեջ մտնող բազմաթիվ ժողովուրդների վրա:

Ֆրանսիայում բրիտանական և ամերիկյան եքսպեդիցիոն ուժերին հարկ էր լինում հակահետախուզության սխտեմը հանապարտատից ստեղծել թեպետ և ոտար, բայց վոչ թշնամի բնակչության միջավայրում: Ռազմական բոլոր ձեռնարկումները յենթակա եյին պահպանման ոտար յերկրում, վորը հաճախ նույն գեթվարություններն էր ներկայացնում, ինչ և հակառակորդի տերիտորիան: Բալկաններում ու Պաղեստինում անդլիական ու ֆրանսական զազանի սպասարկությունների պետերին վիճակվեց հենց այդ միևնույն դրության մեջ ընկնել: Զարմանալի է, վոր ռազմական գործողությունների յեվրոպական ընդարձակ թատերաբեմում հակահետախուզությունը վերածվեց վիթխարի մի ու-

Ժի, վորը շատ առաջ անցալ նախորդող բոլոր պատերազմներում աշխատած դործակալների ու ղինվորական վրասիկանության նվաճումներից :

Այն բոլոր հակահետախուզական կազմակերպութիւնների մեջ, վորոնք Վլյանքի կոչվեցին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, բելգիացիների ստեղծած կազմակերպութիւնն ամենից ավելի կատարելագործվածն էր և պատմության մեջ իր նմանը չունեցողը : Այդ կազմակերպութիւնն ստեղծվել էր անպաշտոն քերպով, հանպատրաստից և այնուամենայնիւ, նա Բելգիայի ու կուլպացիայի ամբողջ ժամանակամիջոցում յեղալ միանգամայն քննստեալ կազմակերպութիւն : Գերմանական բանակը, վորը հիանալի կազմակերպված էր ու պատրաստված, վորը չէր վախենում ճակատային զրոհներից, Լիեժից մինչև Անտվերպեն ունեցած հաղթական արշալից հետո, վորը տեսց 9 շաբաթից մի փոքր ավելի, ամբացալ տեղում, անտանելի ճնշում գործադրելով 7 միլիոնանոց ժողովրդի վրա : Զորակոչային տարիքի հասած յերիտասարդ բելգիացիները փախչում էին Բելգիայից, Ալբերտ թագավորի բանակի մնացորդներին միանալու համար, վոր այդ ժամանակ գտնվում էր դաշնակիցների ճակատի ամենաձախ թեւով : Արտաքուստ հնազանդեցրած այդ յերկրում թաքնված էին մեծ թիւով անգլիական ու Ֆրանսական վերաւոր ղինվորներ, վորոնք վերաւորվել ու թողնվել էին այն պահին, յերբ նրանց շորամասերը հետ էին չարտվել Ֆրանսիա : Այդ վերաւորները չէին ցանկանում գերվել և ահա դեղապետ Զիրսի ոգնությամբ ու նրա խորհրդով միաս Կալիւր, զօկտոր Բուլլը, իշխան և իշխանուհի դե-Կրուանները կազմակերպում են նրանց փոխադրումը սահմանի վրայով : Այդ աշխատանքը հակասում էր նվաճողի ռազմական որենքներին : Վախենալով գերմանական զաղտնի հետախուզութիւնից, բելգիացիները կազմակերպում են հակահետախուզութիւն, վորը շատ դեպքերում ժամանակին տեղեկութիւններ էր ստանում պատրաստվող հարձակումների ու հետաշնորդումներէ մասին և շատ անգամ փրկում մարդկանց :

Բելգիայում գտնվող գերմանական հետախուզական սպասարկութիւնը միջանի տարվա ընթացքում գործում էր Կուերի և Տիդենի ղեկավարությամբ . նա ուներ գործակալներ, վորոնք պակաս չափով հայրենասիրաբար չէին տրամադրված, քան բելգիացիները : Սակայն նվաճողի դրութիւնը պարտվածի դրութիւնից տարբերվում է նրանով, վոր վերջինս գտնվում է իր անփական տերիտորիայում և իր տրամադրութիւն տակ ունի հա-

դարավոր մարդիկ, վորոնք ձգտում են վրեժ լուծել հակառակորդից: Բեւելիական դավադիրներն առավելագույն ճարպկություն են ցուցաբերում, վորպեսզի խորամանկությամբ դերապանցեն իր կատարելությամբ հռչակ ձեռք բերած գերմանական սխտեմից: Գաղթականներին ողնություն ցույց տվող կոմիտեյի շուրջը կազմակերպվում են միջանի խմբեր, վորոնք գործում են նույն այդ ուղղությամբ: Սկսվում բոլոր բեւելիացիները դաշնակիցների ծայրահեղ ձախ թևն էյին ուղեկորվում անտառներէ միջով, բայց 1914 թվականի հոկտեմբերից հետո այդ ճանապարհը փակվեց. ռազմաճակատի դիմը ձգվեց մինչև ծով. բեւելիացիներն ստիպված յեղան ուղեկորվել դեպի չեղոք Հոլանդիա՝ Բրյուսելի վրայով: Այդ խմբերի մարդիկ վերին աստիճանի յեռանդուն էյին ու հնարամիտ: Չորս ամսվա ընթացքում նրանք սահմանն անց են կացնում 3000 հոգի, իսկ մյուսները նույն այդ ժամանակամիջոցում ավելի յերկար ու ավելի վտանգավոր ճանապարհով փոխադրել էյին 800 հոգի:

Արման ժաննի դատավարության ժամանակ Մոնսում 1922 թ. մարտին առաջին անգամ բացահայտվեց բեւելիական հակահետախուզության կատարելությունը: Իրադեկիչ ժաննը չափազանց չմտածված կերպով պարծենում եր նրանով, վոր մատնել է Նդիտ Կալեւին և մեղսակից ե 126 բեւելիացու, Փրանսացու և անգլիացու դատապարտմանը գերմանական դատարանի կողմից: Հաշտություն կնքվելուց հետո նա անհայտացավ Լյեժում գրադեցրած անից և միջանի տմիս անց հայտաբերվեց Մոնսում, վորտեղ նա աշխատում եր գերմանացիների կողմից 15-ամյա տաժանակիք աշխատանքի դատապարտված մի վատտաբանի դրսենյակում: Հաղորդում էյին, վոր ժաննը մատնել է մի մարդու, վորը նրա բարերարն ե յեղել: Գերմանացիների նահանջից հետո Կեմբրում գտնված արխիւմները մերկացրին ժաննին. Բրյուսելում, Բերլինոն փողոցի վրա գտնված հետախուզական կենտրոնի գերմանական հետախուզության արխիւմն ել հաստատեց այդ մարդու դավաճանական գործունեյությունը: Դատարանում ժաննը չկասկածելով իր համար կործանարար հանցանշանների կույտի առկայության վրա, սկսեց պաշտպանվել, վկաներ պահանջելով և իրեն ներկայացված բոլոր մեղադրանքներից հրաժարվելով. աղմկարար ու լպիւրջ վարքով նա իր դեմ գրգռեց դատարանում բոլոր ներկա գանվոդներին:

Այնուհետև հանդես յեկավ մի ջննտմեն, և մեղադրյալը լիովին ջախջախվեց: Յեւույթ ունեցողը Բրյուսելի դատավոր Լակ-

րուան եր: Նա իր հայտարարություններով և համաշխարհային պատերազմի ժամանակ կատարված անցքերի նկարագրություններով սարսափի մեջ դեցեց ժամանին: «Այդ ամենը ձեզ վո՞րտեղից և հայտնի», — հարցնում եր մեղադրյալը: «Զե՞՞ վոր յես ձեր կողմն եյի», — ամեն անգամ պատասխանում եր Լակրուան: Ժաննի դործը վարող փաստաբան Ֆիլիյեյնի հետ միասին Լակրուան պատե՜րազմի ժամանակ գլխավորում եր բեղբիական հակահետախուզությունը և այժմ այդ մասին հաղորդում եր դատարանին, վորպեսդի ամենքի համար պարզ լինի դատարանում բռնած իր դիրքը: Լակրուան ու Ֆիլիյեյնը գիտեյին հակառակորդի բաղմաթիւլ դադունիքները և փաստացի հանցանշանների ոգնությամբ կարողացան մերկացնել ժաննին: Դատարանում ներկա գտնված թրդթակիցներից մեկի խոսքերով՝ Լակրուայի յելույթից հետո «սլաշտպանն ակտիւ մասնակցություն չուներ դատավարության մեջ»: Ժաննը դատապարտվեց և հրապարակորեն մահապատժի յենթարկվեց:

Լոնդոնի վարսավիր Եռնստի և նրա թղթակիցների ձերբակալությունը, ինչպես վերևում տեսանք, այնպիսի հարված հասցրեց Մեծ Բրիտանիայում գործող դերմանական հետախուզությանը, վորից Գերմանիան յերկար ժամանակ չեր կարողանում շտկել: Գերմանական հակահետախուզությունն իր հերթին կարողացավ Ֆրանսական շտաբին զրկել ստրատեգիական շատ կետերում ունեցած նրա գործակալներից: Գերմանացիներն սպասողական դրության մեջ եյին 1915 թվականի վաղ աշնանից մինչև 1916 թվականի հունվարը: Նրանք հետևում եյին կոմունիկացիոն դժերի յերկարությամբ և յերկաթուղային հանգույցների մոտ գործող 60-ից ավելի Ֆրանսական հետախուզիչների: Վերդենի վրա կատարած մեծ հարձակման նախորդակին դերմանացիները ձերբակալեցին այդ բոլոր հետախուզիչներին:

Այդ կործանիչ հարվածը Ֆրանսական հետախուզությանը փտանդավոր դրության մեջ դրեց, քանի վոր գաշնակիցների հրամանատարությանը անհրաժեշտ եր իմանալ, թե դերմանական հրամանատարությունը պահեստի ինչ գործասեր և ուղարկում պատերազմական գործողությունների դաշտը և միաժամանակյա հարձակում նախապատրաստում և արդյոք ռազմաճակատի վորեւեւ այլ հատվածում:

60-ից ավելի հետախուզիչների վո՞չնչացումը մեծ նվաճում եր դերմանական հակահետախուզության համար: Համաշխարհային պատերազմի ամբողջ ընթացքում այդ նվաճումը մնաց անդերա-

զանցելի: Պետք է ճշմարիտն ասել, վոր Փրանսական հետախուզության տապալումը կազմակերպված էր վոչ թե դերմանական գործակալներէ, այլ ժաննի տիպի բելգիական ռենեգատներէ կողմից: Գործելով Շտրիբերի ուսմունքի համաձայն, Բրյուսելում և Անտվերպենում գործող դերմանական հետախուզության սկտներն ազատում էին բանտերը, հակահետախուզյոյնը վորոնելով մարտական գոտիներէ և ոկուպացիայի յենթարկված տերիտորիաներէ՝ Բելգիայի, Ֆրանսիայի հյուսիսային ղեպարտամենտներէ, Լյուքսեմբուրգի, Ելզասի և Լոթարինգայի համար:

Բալկաններում, Սալոնիկի ճակատում, վորտեղ ավելի չափ լրտեսութիւն և ինտրիգներ կային, քան Կռիվ, Փրանսացիներն ու անգլիացիները հակահետախուզության համար ոգոտագործեցին ժաննից ավելի մեծ սպառնալիք ներկայացնող հենքի մի շայկա: Թվով շուրջ յերկու հարյուր մարդուց բաղկացած ալք խմբի գլուխ էր նշանակված մի յերիտասարդ անգլիական սպա, վորը մենակ ղեկավարում էր նրանց և վայելում էր անսահմանափակ իրաւունքներ: Անահ ու ջլապինդ սողերքն ատրճանակները կողքներին, ղանակներով ու հակայական սուսերներով ղինված կովի ելին դուրս գալիս ամբողջ համայնքով—կանանց, յերեխաների ու ծերունիների հետ միասին, գիշերները նրանք թափառում էին, սպանելով թշնամու ղինվորներին և բռնելով բազմաթիւ հաղորդադրութիւններ:

Փրանսիայում թշնամին ավելի չափ հետախուզյոյնը ուներ, անկասկած, քան վորեւե այլ յերկրում:

Անգլիացիները շուտով սերտ կապ հաստատեցին Փրանսական ժանդարմների, քաղաքացիական վոստիկանության, գաղտնի սպասարկության գործակալների և եքսպեդիցիոն ուժերի սպաների միջև: Հետադայում բոլոր դաշնակիցներն ընդորինակեցին ալք սիստեմը: Յեթե անգլիացիները Փրանսիայում ռազմական բնույթի հանցագործութիւնների կատկած ունեյին վորեւե մեկի հանդեպ, ապա համարյա բոլոր ղեպքերում իրազեկ էլին դարձնում Փրանսական իշխանութիւններին: Փրանսական գաղտնի սպասարկութիւնը սահպանում էր չլիյցարական, իտալական ու իսպանական սահմանները, Միջերկրական ծովի նաւահանգիստները, Փարիզը և ուրիշ կետեր, վորտեղ ռազմասարքեր էլին պատրաստվում: Անգլիացիները սահպանում էլին իրենց ծովային բազաները Լամանչում, մաքտական շերտը Բելգիայից մինչև Ամյեն (Փրանսական բանակի հետ միանալու տեղը) և ներքին

տերիտորիայի զգալի մասը, վորի մեջ մտնում էյին հանդստացող զորամասերի ճամբարները, զինվորական հիվանդանոցները, հաղորդակցության ղծերն ու մատակարարման բաղաները: Այստեղ նրանք իրենց վրա վերցրին սահպանության պատասխանատվությունը, բայց քաղաքացիական բնակչության վրա հսկողություն ունենալու համար իմաստուն կերպով ոգտադրծում էյին ֆրանսական ժանդարմերիան:

Ամերիկյան բանակը Ֆրանսիայում իր հակահետախուզությունն եր կազմակերպել՝ բաղաների, վարժական դոսիների, կոմունիկացիոն ղծերի (վորոնք իրենց յերկարությամբ ղերադանցում էյին անգլիականից) և մարտական դոսիների վրա հսկողություն ունենալու համար: Ամերիկյան համալխարհային պատերազմին մասնակցեց 19 ամիս, և այդ ժամանակամիջոցում վոչ մի ղերմանական դործակալ չկարողացաւ քիչ թե շատ լուրջ հանձնարարություն կատարել ամերիկյան ճակատում:

Հակահետախուզության գլխավոր խնդիրն ե սաշտպանել շտարները, հրամանատարներին և նրանց ղաղտնիքները: Փարիզն առաւելագույն զդատությունն եր սահանջում նրանց կողմից, ում վստահված եր սահպանել այն բաղմաթիւ ռազմական միսիաներն ու հաստատությունները, վորոնք ժամանակավորապես կամ մշտապես գտնվում էյին այդ քաղաքում: Ամեն որ այդ հիմնարկություններից յուրաքանչյուրը հիմնովին մաքրվում եր: Թղթի և նույնիսկ ծծողականի կտորտանքները խնամքով հավաքվում էյին և վոջնչացվում: Ասում են, վոր յերբ Դելկասեն արտաքին դործերի մինիստր եր (հրաժարվեց 1905 թվականին, պատերազմ հայտարարելու վերաբերյալ կայգերի սպառնալիքի պատճառով), աշխատում եր ուժասպառության հասնելու չափով և իր առանձնասենյակը հավաքելու գործը վստահել եր սպասավորին, վորը նետված բոլոր թղթերը սահում եր և ասպա վաճառում օտարերկրյա դործակալներին: Լոնդոնը համալխարհային պատերազմի չրջանում պակաս չափով եր մատչելի լրտեսների համար, քան Փարիզը, այնուամենայնիւ, անգլիական ղաղտնի հետախուզության պետերը տակաւիով չրջադայելով փողոցները, ժամանակ առ ժամանակ ընդունում էյին իրենց դործակալների հաղորդագրությունները, այդ նախազգուշությունը յեռակի նշանակություն ուներ. նա դործակալին ազատում եր շտաբն այցելելու անհրաժեշտությունից, ըստվորում նրան կարող էյին նկատել մտնելու և դուրս գալու ժամանակ. լիովին ապահովում

Եր խոսակցությունը վորեւ մեկի կողմից լավելու վտանդից, հասարակության ուշադրությունը չէր դրամվում պետի ու դործակալի անձնավորության վրա, ինչպես այդ կարող եր տեղի ունենալ ճաշարանում կամ հյուրանոցում տեսակցելիս:

Բոլոր յերկիրներում ընդունված է, վոր դադարնի հետախուզության ղեկավարներն ու պետերը պետք է հայտնի չլինեն իրենց ստորադրյալներից շատերին՝ ինչպես պատերազմի, այնպես ել խաղաղ ժամանակ: Յեթե պետերի անունները հայտնի յեն արտասահմանում, ապա նրանց կարելի յե հետեւել ու լուսանկարել: Իսկ այդ կարող է զգալի չափով նվազեցնել դադարնի հետախուզության ղեկավարի արժեքը: Հատկահետախուզությունը պետք է իր պետերին ազատի ամեն տեսակ վոչ-ցանկալի ուշադրությունից, պահպանի նրանց տներն ու կյանքը, և միեւնոյն ժամանակ (թեև այդ արդեն հետախուզության բնագալառն է) նա պետք է տեղեկություններ իմանա մյուս յերկիրների դադարնի հետախուզությունների ղեկավարների ու աչքի ընկնող հետախույզների մասին, ձեռք բերի նրանց լուսանկարները, ստույգ տեղեկություններ ունենա նրանց մասին: Ֆրանսացիները մեծ արդյունքի հասան դերմանական այնպիսի խոշոր դործակալների վրա հսկողություն սահմանելու ջորհիւ, ինչպիսիք եյին Տիսներ և Շտեյնհադուերը: Ֆրանսական հետախույզները պատերազմի բնթացքում սողոսկում եյին նույնիսկ հետախույզների դերմանական դարոցները և Բերնի, Անտվերպենի ու Բեռլինի հետախուզական շտաբները: Այնուհետև նրանք արտասովոր հաջողություններ ունեցան հակառակորդի այն դործակալներին ձերբակալելու ասպարեղում, վորոնց անհրաժեշտ եր, իրենց հետախուզական սխրադործություններն ավարտելու համար, միայն հաջողությամբ անցնել սահմանը: Շվեյցարական սահմանը մի թակարդ եր, վորտեղ ամենից ավելի հաճախակի եյին վախճան դտում այդ դադարնի թափանցումները: Չորս տարվա ընթացքում այդ սահմանի վրա ձերբակալվեցին ավելի քան 300 մարդ՝ Ֆրանսիայից դուրս դալու վորձի ժամանակ կամ Շվեյցարիա ժամանկուց կարճ ժամանակ հետո: Ձերբակալվածները բոլորը լրտեսներ չեյին, բայց նրանցից յուրաքանչյուրը կասկածելի անձնավորություն եր: Յեթե այդքան մեծ թվով մարդկանց արգելադրումը մեծ ծախսեր եր պահանջում, այնուամենայնիւ այդ ծախսերն աննշան եյին այն վնասի համեմատությամբ, վոր կարող եյին հասցնել նրանցից վոմանք:

Բերնի ճանապարհին ձերբակալված մի կնոջ մոտ հայտա-

բերվում են Լե-Կրեզո դործարանում պատրաստվող մի նոր տիպի թնդանոթի գծադրերը: Այդ դժագրերն անսեսանելի թանաքով նկարված եյին նրա տակի շրջագեստի վրա, բայց զգեստը չափազանց ուժեղ ուլալված էր, վորը 1917 թվականին ուշադրություն դրավեց: Մանրամասն հետադոտությունից հետո ծածկագիրը վերջապես հայտարերվեց: Մի «չեղոք» տուրիստի մոտ հայտաբերվում է Փարիզի գլխավոր հակառդային կառուցումների սխեմատիկ ուրվանկարը, վորը դժված էր ամենաբարակ թղթի վրա, խողովակաձև, ամուր վոլորված ու դրված կապույտ մատիտի միջոժի տեղում (նրա մոտ մի քանի հատ մատիտ կար): Բայց վորովհետև թուղթը նրա մեջ դնելու համար անհրաժեշտ էր յեղել գրաֆիտի մեծ մասը հանել, ուստի այդ մատիտը մյուսներից ալիւի թեթև էր: Հակահետախույզներն ստուգում են մատիտների քաշը, և լրտեսը ձերբակալվում է:

Այնպիսի դեպքում, ինչպես գերմանական դործակալ Հոլցմանին յերևան բերելը, հակահետախույզությունն ինքն իրեն դերադանցեց: Հոլցմանը վորոշ ժամանակ ապրում էր Ֆրանսիայում, առանց հայտարերվելու: Նա հրաման է ստանում հանդիպել մի ուրիշ դործակալի հետ, վորը նույնպիսի անվտանգության մեջ էր թվում, և նրա հետ միասին մեկնել Շվեյցարիա նոր հրահանգներ ստանալու: Ֆրանսական հետախույզներն իմացան յինթագրվող տեսակցության մասին, և նրանցից մեկն իր վրա վերցնելով Հոլցմանի դերը, կարողացավ ստանալ հրահանգները, վորոնց մեջ մանրամասն շարադրված էին Ֆրանսիայի հարավ-արեւելյան մասում դտնվող ջրակելտրական, կառուցումների պայթեցման պլանները: Հոլցմանն ու իր ընկերը բռնվեցին հենց այն պահին, յերբ նրանք վորձում էին Ֆրանսական դասալիքների կերպարանքով անցնել սահմանը: Հաջողից նաև բռնել այդ պայթեցումների համար կանխանշանակված պայթուցիկ նյութերը: Այդ դեպքից հետո շվեյցարական կառավարությունը գերմանական գավադիրներին առաջարկեց անհապաղ հեռանալ Շվեյցարիայից և այլևս այնտեղ չվերադառնալ:

Ռուսաստանի հակահետախույզությունը հայտարերում էր հակառակորդի դործակալներին, մինչդեռ դավաճաններն ամեն կերպ խանդարում էին նրա աշխատանքը: Դավաճաններից մեկն էր այնպիսի մի կարեւոր անձնավորություն, ինչպես զինվորական մինիստրը: Նույնիսկ նրանք, ում հայտնի էին ոռոսական տեմպերամենտը և կայսրության քաղաքական կառուցվածքը, կարող

են պատկերացնել, թե ինչպիսի ջանք եր հարկաւոր դործ դնել՝ Սուխոմլինովին կախաղանի մոտ տանելու համար: Յեւ իսկապես, այդ այն աստիճանի դժվար բան եր, վոր դատարանի վճիռը նրան մահապատժի յենթարկելու մասին այնպես ել մնաց անկատար: Սուխոմլինովին իշխանությունից բանտի կամերան տանելը և ամբողջ դատաւարությունն անգամ հակահետախուզության փայլուն նվաճումն եր, բայց պետք ե արտասալ, վոր այդ բանը չկատարւից ավելի շուտ:

Դատաւարության ժամանակ Սուխոմլինովին առաջագրեց տարորինակ մի արդարացում: Նա ասաց, թե իր կինը յերիտասարդ ե և չուայող, ուստի ինքը հարկադրւած եր ընդունել այն պոռտ կաշառքները, վոր առաջարկում եյին գերմանական եմիստրները:

Հայտնի յե, վոր նախքան ղինվորական մինիստր դառնալը Սուխոմլինովը չափազանց ընդունակ սպա յեր: Նրան ղինվորական մինիստր նշանակելը Ռուսաստանի ղինվորական չըջաններում բարյացակամորեն ընդունւից: Յերբ Սուխոմլինովը Կիւեի ղինվորական չըջանի հրամանատարն եր, այնտեղ նա հանդիպում ե մի ուսուցչի կնոջ և վորոշում ե ամուսնանալ նրա հետ: Այդհարդանի համար ձեւական առիթ ստեղծելու նպատակով նախկին ամուսնուն արձակուրդ են տալիս և թույլատրում են մեկնել արտասահման:

Տիկին Սուխոմլինովան դառնում ե կարյերիստի պաշտելի կինը: Սուխոմլինովը յերջանիկ եր նրա հետ և ուշադրություն չեր դարձնում հասարակական կարծիքի վրա: Նա ամեն բանում ղիջում եր կնոջը, վորը հաճախ ուղեւորվում եր արտասահման: Վերթորոյվոյում, Գերմանիա տանող ղլխավոր յերկաթուղագծի վրա, սահմանապահ պահակախմբի պետն եր շնորհակա Սերգեյ Մյասոյեդովը: Այդ ժանդարմական սպան, գերմանական հետախուզության կողմից վարձատրւող ղործակալն ավելի քան ուրախ եր մեծ պետի իրախուսանքին արժանանալու, սիրալիրություն ցույց տալով նրա կնոջը:

Մյասոյեդովը լրտեսներին թույլ եր տալիս անցնելու սահմանը և ծառայություն եր մատուցում անվանի ճանապարհորդներին: Սուխոմլինովի յերիտասարդ կինն արտասահմանում ղնում եր ղանաղան իրեր, իսկ ղնդապետն ողնում եր նրան մաքսանկնդության ասպարեզում:

Շուտով գեներալին հրավիրում են մայրաքաղաք, ղինվորական մինիստրի պաշտոնով: Նրա կինը բարձր աստիճանի յե հաս-

նում, վորը նրան հնարավորութիւնն է տալիս վերին աստիճանի շուշկէ կյանք վարել: Շուտով գնդապետ Մյասոյեդովը հանվում է պաշտոնից այն սկանդալի կապակցութեամբ, վորին մաքսանկան գործարքները հասցրին նրան: Պաշտոնապես նա «գործուղվեց զինվորական մինիստրութեան տրամադրութեան տակ»: Վորպէս մտերիմ ընկեր՝ նա Սուխոմլինովի հետեւից գնում է Սանկտ-Պետերբուրգ և ստանում է գնեւերալի փոխանորդ-ոգնականի պաշտոնը: Մյասոյեդովին բացելիքաց մեղադրում եյին լըր-տեսութեան մեջ. այդ բանի համար նա մենամարտի յետ կանչում ոկտյաբրիստների լիզեր Գուչկովին:

Գուչկովը, վոր հռչակավոր հրաձիգ էր, մարտահրավերն ընդունում է, բայց մենամարտի ժամանակ կրակում է ողի մեջ: Մյասոյեդովը կրակում է Գուչկովի վրա, բայց վրիպում է: Իր ընկերների հարցին, թե ինչո՞ւ յետ կրակում ողի մեջ, Գուչկովը պատասխանում է, թե «յետ չուղեցի այդ սրիկային ազատել կախաղանից»: Դրանից հետո Մյասոյեդովը հրաժարական է տալիս, բայց պատերազմը հայտարարվելուց հետո նորից յերևում է հրապարակում, ցանկանալով աշխատանքի նշանակվել շտաբում, բայց նրան մերժում են: Այդ ժամանակ գնդապետ Մյասոյեդովը նորից մտնում է զինվորական մինիստրի տրամադրութեան տակ, վորն իր մութ մեքենայութեանների ասպարեզում նրա կարիքն ունեն: Սուխոմլինովի ստորութեանն արտահայտվեց մատակարարմանն ու ռազմածրեքի պաշարներին վերաբերող պաշտոնական ղեկուցագիրը կեղծելու մեջ: Մի ղեկուցագրում նա Վոլինի վրա հարձակման պատրաստվող զորքերի գլխավոր հրամանատարին հաղորդում է, թե ճակատի թիկունքում կա դաշտային թնդանոթների արկերի բալականաչափ պաշար: Ղեկավարվելով այդ հաղորդագրութեամբ, հրետանին սկսում է հարձակումը, ըստվորում փայլուն հաջողութեամբ, վորովհետև ռուս զինվորներն այն ժամանակ լավ վարժեցված եյին, աներկյուղ, տոկուն և համբերատար: Բայց չուտով արկերի պաշարը սպառվում է, իսկ թիկունքում արկեր չկային, և հաղթական հարձակումը դադարում է:

Սուխոմլինովը, Մյասոյեդովը և նրանց կեղտոտ շայկան շատերի կողմից կասկածվում եյին հենց սկզբից, սակայն հանցանշանները վերջնականապես հայտարարեց մի յերիտասարդ սպա: Այդ սպան, վորը հայտնի յետ Կ. կեղծանունով, գերմանացիների կողմից վերցված էր գերի և վորպէս ռազմական գերի նա յերկար տարիներ խաղաղութեան պետք է սպասեր: Նա յերբեք չփում

չէր ունեցել հակահետախուզական աշխատանքի հետ, բայց վորոշում ե ոգտագործել գերմանական դադտնի սարասարկության վստահությունը: Այս առիթով պետք ե հիշեցնել, վոր գերմանացիները, վարձահատուցելով զինվորական միլիտերի և ազդեցիկ այլ անձնավորությունները, ծառայությունները, չափազանց վատ կարծիք ունեյին ռուսները հայրենասիրության մասին: Արեւելեյան ճակատի գերմանական շտաբի պետ գեներալ Փոն-Հոֆմանը միամտորեն դանգատվում եր, թե Գերմանիայի կառավարությունը բավականաչափ վարկ բաց չի թողնում իրեն՝ ռուսական ռազմական կամպանիաները պլանները գնելու համար: Ուստի, յերբ Կ.-ն իրեն հայտարարում ե վորպէս ինքնակալության հակառակորդ, վորը պատրաստ ե վերադառնալ Ռուսաստան իրրե գերմանական դործակալ, իր հայրենիքը վաճառելու նրա հանկարծակի պատրաստակամությունն ըստ յերեւութին վոչ վրքի առանձնապէս չի դարմացնում: Նրան փոխադրում են Շարլոտտենբուրգի հետախուզական կենտրոնը և այնտեղ տալիս են չափազանց մանրամասն հրահանգներ: Դրան հետևում ե նրա «փախուստի» բեմադրումը: Նա հասնում ե մինչև Կոպենհագեն, իսկ այնուհետև մինչև Ստոկհոլմ, վորտեղից գերմանական դործակալներն ուղևորվում եյին Մերձբալթյան սլովէնցիաները: Վերջին վերջո նա ընկնում ե Ռիգա և այնտեղ կարողանում բաց անել իր փախուստի դադտնիքը:

Բեռլինում յերազում եյին իշխան Նիկոլայի սպանության մասին: Մի ռենեգատի (Ռուձինսկուն) այդ բանի համար առաջարկել եյին 50 հազար դոլլար: Նա չափազանց լավ հայտնի յեր պահնորդական բաժնին և դադտնի վոստիկանության դործակալներն աչք չեյին հեռացնում նրանից, հենց վոր նա յերևում եր գլխավոր շտաբի մոտակայքում: Ի վերջո, նրանք Ռուձինսկուն հարկադրեցին խոստովանել իր ստացած առաջադրանքի մասին: Նրա խոստովանությունը սենսացիա առաջադրեց Ռուսաստանում, բայց այդ ժամանակ վրա հասավ Կ.-ն, Ռուսաստանում գերմանական լրտեսության սխտեմի մասին մանրամասն իր տեղեկություններով, վոր նա ձեռք եր բերել Շարլոտտենբուրգում հրահանգներ ստանալու ժամանակ: Նա ուղարկվում ե համադործակցելու Մյասոյիզովի դործակալներին հետ և իր տրամադրության տակ ուներ բավականաչափ փաստեր՝ մի խումբ մարդկանց մեղադրելու համար: Սակայն նրան վոչինչ չեյին տաել Ալաշուլերի, Կրիվոչի և Մյուլլերի շայկայում յեղած գերմանական ծագում ունեցող դործակալները մասին: Այդ դործակալները պատ-

Հասանելի է առանձին շուկա դաշտանային խմորի արտադրության, բայց անհրաժեշտ է նրա գաղտնի մեքենայութունները մեկ ուրիշ ոռոտի առաջ: Կ.-ի հաղորդած տեղեկությունները լրացրին կասկածելի համարվող անհրաժեշտ դեղատվածի դեմ յեղած մեղադրական նյութերը և անուղղակի կերպով հասցրին նրա գործակիցներին մեկի՝ ղինվորական միևնույն ձևերակալությունը: Սուխոմլինովի հանցանքն ապացուցվեց, և նրա պաշտպանումը նույնպիսի խղճուկ տալովություն եր թողնում, ինչպես և նա ինքը:

Մյասոյեդովը ձերբակալվեց, դատապարտվեց և կախաղան ըստ ճրագվեց: Դատարանում ապացուցվեց, վոր նա հակառակորդին մատակարարել և բանակին տրվող հրամաններ, շիֆեր և հողուտ գերմանացիների նույնիսկ կեղծել և ոռոտական հեռագրական հրամանները: 1915 թվականին Սրեկայան Պրոուսիայում տեղի ունեցած գործողությունների ժամանակ նրա դավաճանական միջամտությունը հասցնում և այդ գործողություններին մասնակցող ոռոտական ուժերի ամբողջ ձախ թևի վոչնչացմանը:

Ապա Կ.-ն իր հակահետախուզական գործունեության համար արժանացավ ղինվորական պարգևի, բայց նրա անունը չհաղորդվեց մամուլին: Վախենում էին, վոր Սուխոմլինովի և Մյասոյեդովի բազմաթիվ կողմնակիցները կարող են վրեժ լուծել նրանից:

Ձեռներեց սպան բնաղդարար գործում եր հակահետախուզություն յան յերկու հիմնական կանոնների համեմատ՝ 1) վորք գործակալին, վորը չգիտե, թե ինքը հայտարարված և, թույլ տալ չփոխելու ավելի վտանգավոր գործակալի մոտ, 2) հայտարարված գործակալ-սուրհանդակը պետք և ողտագործվի՝ հայտարարելու մյուս գործակալներին, վորոնց տեղեկություններն ինքը հաղորդում և, կամ թե կեղծ ինֆորմացիա հաղորդելու հակառակորդին:

ԳՐԱԲՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՈՐՂԵՍ ՀԱԿԱՆՏԱԽՈՒՋՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑ

Փոստային ու հեռագրական գրաքննությունը պատերազմի ժամանակ, ընդհանուրի կարծիքով, ծառայում և կանխելու կարևոր ինֆորմացիայի թափանցումն այն մարդկանց նամակներին մեջ, վորոնք իրենց հաշիվ չեն տալիս հաղորդած նորությունների նշանակության մասին: Կա նաև այն կարծիքը, վոր գրաքննիչը խորտակում և դավաճանների ու հակառակորդի գործակալների դավերը, վորոնք փորձում են իրենց ձեռք բերած տեղեկությունները հաղորդել ըստ նշանակման: Բայց համալսարհային

պատերազմի շրջանում փոստային դրաքննությունն ե՛լ ավելի կարևոր դեր խաղաց. նա միանգամայն անսպասելի ձևով լրացնում եր հակահետախուզության դործունեյությունը, հայտարարում եր դործակալներին և ողնում՝ նրանց աշխատանքի մեթոդները բաց անելու դործին. ուսումնասիրելով չեզոք յերկիրներն ուղարկվող նամակները, նա հավաքում եր բաղմամբով մանր տվյալներ, փորոնք չափազանց արժեքավոր եյին ռազմական ու ծովային հետախուզության համար:

Հայտնի յե, փոր դեպի Ասիա կատարած արշավանքի ժամանակ Ալեքսանդր Մակեդոնացուն լուրեր են հասնում դաշնակիցների ու վարձկանների շրջանում ծագած անբավականության մասին: Մակեդոնացին շատ պարզ յեղանակով տողադում ե նրանց: Նա հայտարարում ե, թե նամակ ե ուղարկում տուն և իր զորավարներին խորհուրդ ե տալիս նույնն անել: Յերբ սուրհանդակները ճանապարհ են ընկնում, նա կանգնեցնում ե նրանց ու կարդում բոլոր նամակները: Նապոլեոնն ամեն որ վորոչ ժամանակ նվիրում եր մասնավոր նամակների ընթերցումին: Ռիչելյեն առաջին Փրանսացին եր, փորը սխտեմատիկաբար խախտում եր մասնավոր թղթակցության անձեռնմխելիությունը: Առհասարակ մեզ շատ քիչ թվով թագավորներ ու հրամանատարներ են հայտնի, փորոնք արհամարհել են ինֆորմացիա ստանալու այդ միջոցը:

Լոնդոնում, ռեստավրացիայի դարաշրջանում, հռչակավոր գլուտարար սըր Սամուել Մորլանդը դարմացրեց իր յերկրպագուններին՝ հորինելով մի դործիք, փորը բաց եր անում նամակները և ապա արագորեն ու ճշտությամբ պատճենը հանում: Այդ դարաշրջանում փոստային սպասարկությունը մասնավոր ձեռնարկություն եր, վարձակալված կոմսուհի Չեստերֆիլդի կողմից. սրա դործակալն ու կառավարիչը՝ սըր Ֆիլիպ Ֆրաուլը Լոնդոնի փոստասկետ նշանակեց ճարպիկ Ջեմս Հիքսին: Մորլանդի դործիքը բացորեն դրված եր սեղանի վրա, և մեկ անգամ Կարլ IV-ը յերեք ժամ անցկացրեց, «հրճվանքով ու մեծ բավականությամբ» դիտելով նամակների պատճենահանումը, ըստվորում ամենայն հավանականությամբ նամակների բովանդակությունն ավելի քիչ եր հետաքրքրում նրան, քան ինքը՝ մեքենան: Յերկու բողբոջից ել պակաս ժամանակամիջոցում առանց լուսանկարման ողնության հեռագրի նամակի պատճենը հանելը մեզ ել դարմանալի նվաճում կթվար: Դժբախտաբար, հրդեհը վոջնացրեց այդ դործիքը:

Յերբ 1914 թվականին Յեյրոպայում բռնկեց պատերազմը,

միայն պատերազմող յերկու պետութիւններ՝ Ռուսաստանն ու Գերմանիան ելին, վոր ունեյին պատրաստի հաստիքով դրաքննիչներ։ Ֆրանսական զինվորական ու ծովային դրաքննչութիւնն ստեղծվեց պատերազմի հենց սկզբին, առանց հատուկ դժվարութիւնների։ Բայց անգլիացիները, վորոնք ամենամեծ դրաքննչութիւնն ունեյին Յելլոսպայում, խոստովանում են, վոր ողոստոսի առաջին շարաքներին, յերբ նրանք ձեռնամուխ յեղան գաղտնի հետախուզութիւն այդ բաժնի կազմակերպմանը, նրանց սպառնում էր լիակատար քառս։ Անգլիական նավահանգիստները ժամանող նավերը հաւայական քանակութեամբ նամակներ ելին բերում դրաքննչութիւնն նոր շէնքը։ Այդ նամակները կույտերն աճում ելին սարսափելի արագութեամբ։ Հապճեպորեն նշանակվում ելին մարդիկ, վորոնք պետք է իրենց ձեռքի տակով անցկացնէին նամակները այդ հոսանքը, ըստվորում, գերմանացիները պնդումով, նրանց մեջ յեղել է գերմանական յերեք դործակալ։ Դիսաւոր վտանգը, վորին այդ դործակալները յենթարկվում ելին, այդ նրանց գերհոգնածութիւնն էր։

Պատերազմական դործողութիւններն սկսվելուց մի քանի օր առաջ փոստի մի հեռատես պաշտոնյա կալանքի տակ է առնում ամբողջ փոստը, վորն, ինչպես նրան թվաց, կարող է վորեւէ հետաքրքրութիւն ունենալ։ Յերբ նամակային ինֆորմացիայի այդ ամբողջ մասսան վերջապես մշակվեց և ուսումնասիրվեց, պարզվեց, վոր նամակների մեջ յեղել են գերմանական ու ավստրիական բաղմամբով հրամաններ դորահաւաքի մասին։ Այդ նամակներն ուղարկված ելին արտասահմանում բնակվող գերմանացիներին ու ավստրիացիներին։ Հրամանները հանձնվեցին հետախուզական բաժնին։ Այդ փաստաթղթերից յեւնելով, հետախուզական բաժինը մանրամասն ամփոփագիր կազմեց Ֆրանսիայի ու Ռուսաստանի դեմ դուրս յեկող հակառակորդ զորամասերի վերաբերյալ։ Այդ բոլոր տեղեկութիւնները շտապ կարգով ուղարկվեցին համապատասխան յերկիրները և առաջին նախադուշացումը հանդիսացան նրանց դեմ ուղարկված ուժերի մասին։ Ամբողջ պատերազմի ընթացքում վոչ մի անգամ դրաքննիչներին չի հաջողվել այդպիսի կարճ ժամանակամիջոցում հաւաքել այդքան արժեքաւոր տեղեկութիւններ, ինչպես այդ յերկու շարաքվա ընթացքում։

Գրաքննիչները հարկադրված են բաղմամբով դատարկարանութիւնների մեջ վորոնեւ ու դուրս բերել ներուժորեն վտանգաւոր մի տող։ Համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Լոնդոնում ա-

մեն չարաթ հետադուտովում եյին հարյուրավոր նամակներ, ծրարներ ու թերթեր: Նույնը կատարվում էր նաև Փարիզում: Այդ նյութի մեծ մասը դուրս եր գալիս միանգամայն անմեղ. յերբ հետադուտություններ կատարող մասնադեմները չեյին հայտնաբերում անտեսանելի թանաքի կամ թե կողային ու շիֆրային հաղորդագրությունների վորեւ հետք, փոստը նորից կնքվում էր և ուղարկվում ըստ սլառականելուն: Յեթե վորեւ նամակ կասկած էր առաջացնում, այն յերկուր չեր պահվում, նկատի ունենալով, վոր այդ հանգամանքը կարող էր նախադրուչացում լինել հանցավորի համար: Բայց այդպիսի նամակների պատճենը, վորպես հանցանչան հակահետախուզության համար, հանվում կամ լուսանկարվում էր և պահվում հակահետախուզության մոտ: Այն բոլոր նամակներն ու ծրարները, վորոնք թեև կասկածելի էյին թվում, բայց վոչ մի հիմք չեյին տալիս պնդելու, թե զրանք ուղարկողը հետախուզության գործակալ է, պահում էյին չափազանց յերկար:

Հակահետախուզության հետ կոնտակտով աշխատող փոստային դրաքննության զգոնությունն էր, վոր հայտարերեց Մյուլլեր աղագնունով գերմանական խոշոր հետախուզյին: Մեկ անգամ, 1915 թվին, Լոնդոնի դրաքննությունն ստացավ Սմստերգամ հասցեադրված մի լրագիր, վորի լուսանցքներում յերեան բերվեց ծածկագիր: Հաղորդվում էր, վոր «Ը»-ն ուղևորվել է հյուսիս և գրելու յե «201-ից»: Փոստադրոշմակի վրա գրված էր «Դեպտֆորդ»:

Սկոտլանդ Յարդի տեսուչներից մեկն աշխատանքի ձեռնարկեց այնպես, կարծես «Ը»-ն բանկ է կողոպտել կամ մարդասպան է, վորին անհրաժեշտ է բռնել: Նա հարցում ուղղեց Դեպտֆորդի վոստիկանությանը, թե քաղաքի վոր փողոցներն ունեն Նո 201 տներ: «Միայն մեկ փողոց—Դեպտֆորդ Հայ Ստրիտը»,—յեղավ պատասխանը:

Անդլիական դետեկտիվները այդ տան մեջ գտան մի վոմն հացագործ Պետեր Հաանի (անգլահպատակ), վորը յերգվում էր, թե յերբեք և վոչ մի տարրորինակ մակագրություն չի արել լրագիրների լուսանցքներում, յերբեք լրագիրներ չի ուղարկել Հոլանդիա և առհասարկ չի իմանում, թե ով է «Ը»-ն: Սակայն խուզարկության ժամանակ նրա մոտ գտան ծայրը կլորացրած գրչածայր և անտեսանելի թանաք: Հաանին ձերբակալեցին:

Հացագործը համառորեն հրաժարվում էր խոսել, բայց նրա

հարեանները հաճուքով պատասխանում ելին նրա փոխարեն և հիշեցին մի մարդու, վորը հաճախակի այցելել էր նրան: Ըստ նրանց նկարագրության դա բարձրահասակ մի մարդ էր, լավ շարժունակությամբ, դատելով ըստ ամենի՝ ուռա: Դետեկտիվները դիմեցին Լոնդոնի պանսիոնների ցուցակին, և վորոնումները հասցրին Բլումսբերի, վորտեղ խիստ վախեցած մեկ տանտիրուհի այդ նկարագրության մեջ ճանաչեց իր կենվոր ուռան՝ Մյուլլեր անունով: տանտիրուհին հայտնեց, վոր կենվորն անձնական գործերով վերջերս մեկնել է Նյուլեհտոլ: Իսկապես վոր «Շ»-ն անցել էր հյուսիս:

Բոլոր նշանները ձեռքի տակ ունենալով, Նորտոմբերլենդի նավահանգստում հակող դետեկտիվները դնացքում ճանաչեցին Մյուլլերին: Նրան ձերբակալեցին ու պահակի ուղեկցությամբ վերադարձրին Լոնդոն: Նա իրոք վոր վտանգավոր հետախույզ էր: Ստացած ինֆորմացիաների առաջման նրա սխտեմն ինքնըստինքյան ապշեցուցիչ նորություն էր և չատ ժամանակ կարող էր առանց հայտարարման մնալ հակահետախույզության համար: Նա հայտարարություններ էր տալիս անդլիական գալառաթերթերին, իսկ այնուհետև այդ թերթերն ուղարկում էր հոլանդական իր թղթակցին:

Մյուլլերի ոգտադործած կողմ վերջվերջո բաց արին «№ 40 սենյակի» հուշակալոր մասնագետները: Յեւ Մյուլլերի մահապատժից հետո հետախուզական բաժնի ուղաներն ոգտվելով նրա մեթոդից՝ շարունակում էին կեղծ տեղեկություններ ուղարկել գերմանացիներին: Դեռ ավելին՝ բրիտանական հետախուզությունը, վորպես վարձատրություն այդ տեղեկությունների, յերկար ժամանակ դրամական փոխադրություններ էր ստանում գերմանացիներից: Այս դեպքը հնարավորություն տվեց հակահետախուզությանը ճշտորեն սահմանելու գերմանացիների կողմից իրենց գործակալներին վճարվող գումարներն ու դրանց ստացման ժամկետները: Մյուլլերի գործից հետո բրիտանական դադտնի սպասարկությունը կարողացավ նախազգուշացնել դրաքննությանը, վորպեսզի վերջինս անհրաժեշտորեն նշի նման գումարների ստացումը, վորոնք չեղոք յերկիրներից պարբերական ժամանակամիջոցներից հետո ուղարկվում են վորեւ հասցեյով:

Կասկածից վեր է, վոր փոստային գրաքննչության ամենակատարյալ կազմակերպությունը ցարական Ռուսաստանի հուշակալոր «սե կարինետն» էր: Այդտեղ բերվում էր գլխավորապես բարձրաստիճան անձերի նամակադրությունը. հատուկ պաշտո-

նյաներ բաց ելին անում ու կարգում նամակները, հանում նրանց պատճենը կամ լուսանկարում և պահում դադունի կարգով: Նկատի ունենալով, վոր այդպիսի ուշադրության արժանի առաքիչներն թիվը համեմատաբար սահմանափակ էր, փոստային դրամենյակում ճիս սարքավորության մեջ դրված պաշտոնյաներն ուսումնասիրում ելին ձեռագրերի նմուշներն այն աստիճան, վոր արդեն սովորել ելին ձեռագրերը ճանաչել առաջին հայացքից: Գրաքննչության մի քանի աշխատողներ զիտեյին մինչև 20 լեզու: Ռուսները «սև կարիներն» աշխատանքն անվանում ելին պերլյուստրացիա (նամակները բաց անելն ու կարգալը՝ առանց հասցեատիրոջ գիտության):

Կոմս Իդնատյևը Կիևի նահանգապետ յեղած ժամանակ նամակներն անփոփոխաբար ուղարկում էր հավատարմատար մարդկանց միջոցով, կարծես թե նա դադունի դավադրությունների մասնակից լիներ: Այնպիսի խոշոր պետական գործիչ, ինչպես կոմս Վիտտեն, յուր կարյերայի սկզբում բավական տուժել է այն պատճառով, վոր նրան մեղադրել են հասարակական տարբեր հարցերի վերաբերյալ իր մասնավոր նամակագրության մեջ անկեղծորեն արտահայտած կարծիքների համար: Հասարակական գործեր—ահա թեմատիկական այն չափանիշը, վորը հարակցվում էր «սև կարիներն» ձեռքով անցնող բոլոր նամակներին: Մենք կարող ենք պատկերացնել, թե ինչ էր ներկայացնում դավաճանության պարզորոշ ցուցումներ կամ դոյություն ունեցող ռեժիմից անբավարարվածության մշուշապատ նշաններ վորոնող դրաքննիչների աշխատանքը: Ձանձրալի և ինտիմ անձնական գործերը, դատարկ բաների մասին բամբասանքներն ու բացարձակորեն բարեմիտ չադակրատանքներն որերով ու չարաթներով կարգալուց հետո, վերջապես բռնվում էր վորեւէ կոմսի, մեծ իշխանի կամ դեներալի պատահականորեն արտահայտված մի բառիկ: Նույնիսկ կայսերական ընտանիքի անդամներն ազատ չեյին փոստային այդ հսկողությունից:

«Սև կարիներն» իր բաժանմունքներն ուներ Մոսկվայում, Կիևում և Ոդեսայում: Մոսկվայի բաժանմունքը կոչվում էր «դադունի եքսպեդիցիա» և բազկացած էր պետից և ութ չինովնիկից: Կիևի բաժանմունքն ուներ նույնպիսի հաստիք և ամենայն հավանականութամբ ամենից ակտիվն էր, քանի վոր նրա աննկուն չինովնիկները միաժամանակ ավատրո-դերմանական գործակալներ ելին: Յեթե չլիներ լրտեսության հայտարերումը ռուսական փոստային գրաքննչության մեջ, մեզ շատ ավելի քիչ

քան հայտնի կլինեն նրա դադանի դործունեություն մասին: Յերբ «սև կարինետի» Կիեվի բաժանմունքում հայտարարվեցին հակա-առևտրային դործակալներ, նրանք ձերբակալվեցին ու դատի տրվեցին, կարծես թե հին շենքի ճեղքերն այն աստիճան մեծ էին, վոր այլևս չարժեք վորևեք բան թաղցնել հասարակությունից:

Գլխավոր մեղադրյալ Կարլ Զիվերտը գրաքննության ասպարեզում աշխատում էր մոտ հիսուն տարի: Նա միևնույն բարեխղճությամբ աշխատում էր յերկու կամ ավելի տերերի համար և զարմանալի անտարբերություն էր ցուցաբերում դեպի քաղաքական բոլոր բանակները: Նրա յերեք գլխավոր ողնականներ՝ Եղուարդ Խարդակը, Սաքս Ծուլցը և Կոնրադ Գուդանդերը նրա նման ծաղումով գերմանացիներ էին, բայց վաղուց արդեն բնակություն էին հաստատել Կիևում:

«Սև կարինետի» իր աշխատանքի մեջ այնքան հեռու յերգնացել, վոր բաց էր անում և ստուգում էր տեղական դադանի փոստիկանության փոստը:

1911 թվականին Նիկոլայ 2-րդն այցելեց Կիև (այդ այցելություն ժամանակ թատրոնում սպանվեց Ստոլիպինը): Յարական չքամբի պահպանությունը հանձնարարվեց Կենտրոնի Կուրյովին, վորը «սև կարինետի» հրամայեց ձեռք չտալ ցարական չքամբին պատկանող անձերի նամակներին: Սակայն Զիվերտը չկատարեց այդ հրամանը:

Զիվերտի դատավարության ժամանակ սլարգից, վոր նա լուսանկարելիս է յեղել այն նամակները, վոր այրի թաղուհին ուղարկում էր ծովակալներին ու գլխավոր հրամանատարներին: Նույնիսկ ռասպուտինյան շայկայի անդամները չէին կարողանում իրենց նամակները պաշտպանել Զիվերտից և նրա արքայադստերից:

Դատավարության ժամանակ ասպացուցվեց, վոր Զիվերտը Ռուսաստանի ռադական դադանիքները վիեննա յեր ուղարկում դեռ մինչև պատերազմը: Զիվերտը հաղորդել է, վոր այն հատուկ ելեկտրական թեյամանը, վորն ոգտադրվում էր գոլորշու միջոցով սովորական ծրարներ բաց անելու համար, պատրաստած է յեղել գերմանական մի ֆիրմա: Նա բացատրել է նաև, վոր շատ նամակներ յատճենները հանվել են ձեռքով, յերբ վորևեք բառ կամ ստորագրություն անընթեռնելի յե յեղել, դրանք լուսանկարել են և համապատասխան տեղի նկարը փակցրել տեքստի համապատասխան տեղում, ըստփորում լուսանկարչական բոլոր ասպարանները նույնպես Գերմանիայից են ստացվել:

Ամենքի համար ել միշտ հասկանալի յեր, վոր մի ինչ-վոր պետական կազմակերպություն կարեւոր նամակները բաց ե անում, և վորովհետեւ նրանց մեծ մասը կնքվում եր մոմով, ասլա կարծում եյին, թե դրա համար մեծ ճարպկություն ե պահանջվում: Ռազմական հետախուզության հարցերի մասնագետներն ու դասախոսներն ինչպես Յեվրոպայում, այնպես ել Ամերիկայում ծրարից կնիքը պոկելու համար սովորաբար հանձնարարում եյին ոգտադործել տաքացրած սայր, ըստ վորում նամակը կարգալուց ու կրկին ծրարելուց հետո կնիքը փակցվում եր յուր նախկին տեղում: Բայց Զիվերտը, վորին վիճակված եր բազմաթիվ կնիքներ ունեցող տասնյակ նամակներ բանալ, դտալ, վոր տաքացրած սայրը կամ մետաղալարը վայել չեր իր պերլյուստրացիոն «հանճարին»: Տաքացրած մետաղից շատ հաճախ ծրարը վնասվում եր: Այդ նկատի ունենալով, նա հնարեց մի հարմարանք, վորն իրենից ներկայացնում եր դործելու շուղի տրամագիծ ունեցող ու յերկարությամբ մինչ կեսը ճեղքված կտր ու բարակ փայտիկ: Այդպիսի փայտիկը ծրարի անկյունից մըտցրվում եր ներս, ծայրը մինչև մյուս անկյունին հասնելը, վորտեղ նամակի անկյունն առնվում եր փայտիկի ճեղքի մեջ: Այնուհետև փայտիկն արագորեն պտտելով ամբողջ նամակը փաթաթվում եր նրա վրա, վորից հետո պետք եր զգուշությամբ դուրս քաշել այն, առանց ծրարն ու կնիքը կամ կնիքները վնասելու: Կարգացված ու պատճենահանված նամակը նույն ձևով կրկին փաթաթում եյին փայտիկի վրա, մտցնում ծրարի մեջ ու փաթթոցը հետ տալով դետեղում այնտեղ, վորից հետո փայտիկը դուրս քաշում, իսկ ծրարի անկյունը հարթում ձեռքով: Նամակն այնուհետև ուղարկվում եր ըստ նշանակման նույնքան լավ կընքված ծրարում, ինչպես «սև կարիներ» բերված Ժամանակ:

ԳԱՂՏՆԻ ՎՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ժամանակակից Յեվրոպայում դադարի վոստիկանությունը մասնակցում ե հակահետախուզությանը: Կարելի յե ասել, վոր վոստիկանական ծառայությունը դործնական պատրաստություն ե տալիս դադարի հետախուզության աշխատողներին, առաջ քաշելով մի շարք հնարամիտ դործակալներ ու պետեր հակահետախուզության ուղղմական աշխատանքի համար: Գաղտնի վոստիկանությունն այս կամ այն ձևով ոգտադործվելիս ե յեղել հնարքայան բոլոր դինամոտիաների կողմից: Նա մեծագույն հզորության հասավ 16-րդ դարում Հնդկաստանում: Ակրբար կայսրը

մոտավորապես 1556 թվականին կաղմակերպել էր դադոնի հետախուզություն, վրը փաստորեն կառավարում էր պետությունը:

Ակրարի համար լրտեսները լավագույն միջոցն էին թվում խիստ բնակված և հասարակական ու կրոնական վերին աստիճանի բարդ փոխհարաբերություններ ունեցող իր կայսրությունը կառավարելու համար: Հնդկական փրկիստիայող քաղաքագետներից մեկը նկատել է, թե լրտեսները պետական պաշտոնյաների «ջանքերը հալածում են»: Ակրարի դադոնի հետախուզության սխառմի մեջ, ըստ յերեւութին, հատուկ տեղ էին զբաղում ճանապարհորդողների մասին ստացված հաղորդագրությունները: Անդլիացի Ջոն Հաուելինսը, վրը վրպես Յեղիպետա թագուհու պատգամաբեր շրջագայում էր Արեւելքում, Սուրաթում չափազանց անբարյացակամ վերաբերմունքի հանդիպեց Մոհարրուբ խանի կողմից: Հաուելինսը համառորեն շարունակեց իր ճանապարհը մինչև Ագրա: Բայց Ակրարի լրտեսներն իրենց ղեկուցադրերով կանխեցին նրան: Յերբ անդլիական ծովակալը մուտք գործեց քաղաք, նրան պատվով դիմավորեցին, իսկ մասնավոր ունկնդրություն ժամանակ կայսրը հիշատակեց այն բոլոր անախորժությունների մասին, վր տեղի էին ունեցել Սուրաթում, դրանով իսկ վերացնելով դանդաղ ծովակալի կողմից: Ցավակցություն հայտնելուն զուգընթաց, այցելուին հասկացնել տվին, վր Սուրաթում արդեն կարգ ու կանոն է հաստատված: Այդպիսով՝ լրտեսներն ողնում էին ամենատես ու ամենազետ թագավորին՝ սարսափի մեջ պահելու ժողովրդին:

Հնդկաստանում ամբողջ դադոնի հետախուզությունը հանձնարարվում էր գլխավորապես աղբահավաքներին: Որենքի համաձայն որը յերկու անգամ նրանց ուղարկում էին բոլոր բակերը մաքրելու, ըստվորում նրանք հավաքելով աղբն ու անմաքրությունները, լսում էին ամեն տեսակ խոսակցություններ: Ամբողջ լսածը նրանք հաղորդում էին իրենց պետերին, վրոնց ղեկուցադրերն ուղարկվում էին անմիջորեն կայսրին: Նյութերի ընտրություն չէր կատարվում, և ամենակեղտոտ բամբասանքները, հարեանների կամ ախոյանների ամենատանջան խոսակցությունները, բոլոր մանր սկանդալները հայտնի էին դառնում պալատում:

Գադոնի փոստիկանություն այդպիսի կաղմակերպություն գոյություն չի ունեցել ուրիշ վրջ մի տեղ, յեթե հաշվելու չլինեք միջնադարյան յեկեղեցու ուժեղ կաղմակերպություն Յեվրոպա-

ցում: Հետախուզության հարցերի գերմանական հայտնի մասնագետ Փոն-Դեկկերը մի անգամ ասել է, թե այն դադանիքը, վորը չի կարող բաց անել հոգևորականը կամ կինը, յերբեք չի բացվի: Մսկ ծխական քահանան հոգևոր անձ էր, վորը հսկայական ազդեցութիւն ուներ իր ծխականների վրա. այդպիսով, յեկեղեցին հիանալի հնարավորութիւններ ուներ թափանցելու տեղական գաղտնիքների մեջ, և տեղական ղեկուցադրերի պարունակած տեղեկութիւնները հետախուզական լուրջ նյութ ելին հանդիսանում Վոլսեյի կամ Ռիչելլեյի տիպի արքեպիսկոպոսների համար:

Յեկեղեցու հակառակորդները միշտ պնդել են, թե խոստովանութիւնը գաղտնի սպասարկութեան միջոց է: Մի կողմ թողնելով վեճերը, պետք է հիշատակել, վոր մինչև վերջին հարյուրամյակը յեկեղեցին պատրաստել է մեծ թիւով հիանալի գործակալներ, յրտեսներ ու գաղտնի սպասարկութեան պետեր: Փուլեն, Տալեյրանը, Դեմարեն անցյալում յեղել են քահանաներ, վորոնք կարողացել են կաղմակերպել և ոգտագործել գաղտնի վոստիկանութեան սպասարկութիւնը: Կարգինալ Ռիչելլեն իր տրամադրութեան տակ ուներ ճարպիկ քահանա Ժողեֆ դյու Տրեմբլէյին, վորը համարձակ և միջոցների մեջ խտրութիւն չգնող գործակալների ոգնութեամբ բաց արեց Սեն-Մարսի դավադրութիւնը, հետևում էր Ալստրիային ու նրա դաշնակիցներին, ալստրիական թագուհուն՝ Փրանսիայում. նա նույնիսկ ավելի առաջ դնաց դավադրուհի Մարիա դե Ռոզանից, զբոսուհի Լյուենից ու Շելլեր-զլից:

Փրանսիայում դեռ մինչև այսօր ել գոյութիւն ունեն այն արագիցիաները, վորոնք սկիզբ են առնում Փուլեյից ու նրա գործակալներից: Փրանսական գաղտնի վոստիկանութեան մեթոդները կապված են այսպես կոչված «դոսյեններ»—գործեր կաղմելու հետ: «Դոսյեն» լրիվ ամփոփադիրն է հանրապետութեան բոլոր բնակիչների մասին յեղած այն տվյալների, վորոնք կարող են վերեւ հետաքրքրութիւն ներկայացնել իշխանութիւնների համար. դրանք տեղեկութիւններ են բոլոր աչքի ընկնող մարդկանց ու նրանց աղղականների մասին, վատքի ճանապարհը բռնած անձերի, նրանց ընտանեկան հարաբերութիւնների և վերջապես այն բոլոր անձնավորութիւնների մասին, վորոնք թեկուզ հեռավոր կերպով կապված են այն բանի հետ, վորը կոչվում է հանցադործութեան աշխարհ:

«Դոսյեյի» սխտեմն ունեցալ բաղմաթիւ ընդորինակողներ:

Քայց Շտիրերի աշակերտները Բեռլինում՝ այդ սխտեմը դործադրեցին այլ յերկիրների քաղաքացիների նկատմամբ և հետախուզության ու դադտնի սպասարկության նպատակներով՝ պատեքազմի դեպքում: Գերմանական բոլոր դործակալներին, վորոնք արտասահման ելին ուղարկվել մինչև 1914 թվականը, հանձնարարված եր հաղորդել այն բոլոր մասնավոր տեղեկությունները, վոր հնարավոր կլինի ձեռք բերել հասարակական տեսակետից աչքի ընկնող ոտարեկրացիների ու նրանց ընտանիքի անդամներին մասին: Դրա հետևանքով ստացվեց սկանդալային խրոնիկայի մի հանրազնուակ, վորի մեջ կարելի չէ հանդիսել հաղարավոր մարդկանց անունների, վորոնք համբավ են վայելում իրենց յերկրում և վորոնց վրա անհրաժեշտության դեպքում կարելի չէ ձնչում դործադրել, սպառնալով հայտնի դարձնել նրանց մեղանշանքները, զանցանքները կամ ընտանեկան դադտնիքները:

Դա պարզապես մի մեծածախ նախապատրաստություն եր՝ պաշտոնական շանտաժի համար: Հաղիվ թե յենթադրվեր, վոր այդ բոլոր մարդկանց, ինչքան ել չվախեցնեյին նրանց, կարելի կլինի հարկադրել վորեւ ինքորմացիա տալու հակառակորդին: Քայց նրանց կարելի չէր համոզել, վորպեսզի նրանք անուղղակի աջակցություն ցույց տան կամ թաղցնեն գերմանական դործակալների դործունեյությունն անխուսափելի կոնֆլիկտի որերին:

ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱՆ ՎՈՐՊԵՍ ԳԱՆՏՆԻ ՇԵՏԱԽՈՒՋՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑ

Համաշխարհային պատերազմը կատարելագործեց հարձակման մի նոր տեսակ: Հետախուզության սովորական մեթոդներին զուգընթաց հակայական չափով դարդացավ պրոպագանդան, վորը ներդրում եր բանակի ու քաղաքացիական բնակչության բարոյական վիճակի վրա:

Պրոպագանդային, վորպես հարձակման միջոցի, մենք հանդիպում ենք հին դարերում: Ռադմասեր հույները հիանալի տիրապետում ելին այդ դեմքին: Համաշխարհային պատերազմի մեջ սխտեմատիկ պրոպագանդան շահում եր մեծ ճակատամարտերը և գինաթափ անում նավատորմը. նա բարոյալքում եր ժողովուրդներին և տասնյակ անվճռական, չեղոք յերկիրների դարձնում յետանդադին կռիվող յերկիրներ: Մարդկանց ամբողջ վաշտեր ու դուրմարտակներ իրենց ամբողջ ժամանակն ու ընդունակությունները նվիրել ելին դիտականորեն կազմակերպված պրոպագանդային. այդ մարդիկ պետք ե ունենային բազմաթիվ ու բազմազան հատ-

կություններ, սկսած մեծ հնարամտությունից ու նորություններ տարածելու ընդունակությունից, մինչև համոզելու մեծ ձիրքը:

Պրոպագանդան ուժմբի պես պայթում էր մարտական դոտի-ներէի, չամրապնդված քաղաքներէ վրա և արթնացնում միլիոնա-վոր մտքեր: Հրետանին պահանջում էր արկեր, պրոպագանդան— թուղթ ու թանաք: Պրոպագանդան մղվում էր նկարներէի, պիես-ներէի, ինչպես նաև յերգերի միջոցով նրանց համար, ովքեր լսելը գերադասում էին մտածելուց: Հինգ տարվա ընթացքում, 1915 թվականից մինչև 1920 թվականը, պրոպագանդան գերազանցեց այն բոլոր հնարամտություններէից, վորոնք յերբեկից մատուցվեց էին ընտրողներին կամ ապստամբած մասսաներին:

Յեւրոպայում պատերազմն սկսվելուց շատ չանցած՝ կովող կողմերն սկսեցին համոզել իրենց և ուրիշներին, թե պատերազմի պատասխանատվութիւնը պետք է բարդվի հակառակորդի վրա: Կովող կողմերից յուրաքանչյուրը մեղադրանքը վերցնում էր իր վրայից և առարկում մյուս կողմի ներկայացրած հանցանշաննե-րի դեմ: Պրոպագանդայի նպատակով մորիլիգացիայի էին յեն-թարկված տրամաբանական մտածողությամբ ոժտված մարդիկ: Սովորաբար մարդիկ հաճույքով հալատում են այն բանին, ինչին նրանք կամենում են հալատալ, և պատերազմական պրոպագան-դան միշտ պետք է ձգտի ներգործել նրանց զգացմունքների վրա: Ժամանակակից պայմաններում, յերբ ամբողջ ժողովուրդն է մասնակցում պատերազմին, ինչ էլ վոր չասվեր ու չգրվեր թշնա-մու մասին,—այդ ամենն առհասարակ շատ էլ անհավանական չի թվում:

Պրոպագանդան էլ հակահետախուզության աշխատանքի ու-բյեկտ է հանդիսանում: Ամենից ավելի պրոպագանդան էր վերա-հսկողության յենթարկվում ու խանդարվում գրաքննչության կողմից: Սակայն Մեծ Բրիտանիայում, Ֆրանսիայում, Իտալիա-յում և Սփրիկայում զանազան լուրերի հրապարակման խիստ հսկողութիւնը մշտապես առաջացնում էր ընդհանուր զայրույթ ու անհանգստութիւն: Այստեղ գրաքննչութիւնը թերևս ավելի շատ չարիք է պատճառել, քան թե բարիք: Հակառակորդի պրո-պագանդան ոգտագործեց այդ հանգամանքը, քանի վոր կիսով չափ իրազեկ դարձած անձեր միշտ ձգտում են իմանալ ամեն ինչ, իսկ այդ դժուր է հանդիսանում պրոպագանդիստի համար: Այլ բան է, յերբ մարդիկ չեն սովորել կարդալ ու հասկանալ: Նրանք կատարելապես անճանոթ լինելով, թե ինչի վրա յե հիմնվում պրոպագանդիստի պլանը, չեղում են նրան ճանապարհից:

Դրանով և բացատրվում ասյն փաստը, վոր համալսարհային պատերազմի ժամանակ ավստրո-գերմանական պրոպագանդան մեծ հաջողութուն չունեցաւ ուս զինվորներէ ու քաղաքացիական բնակչութեան մեջ:

Իտալական ճակատում ավստրո-գերմանական հետախուզութիւնը 1917 թվականի հոկտեմբերին ստույգ ինֆորմացիա յեր հաւաքում Հյուսիսային Իտալիայում տեղի ունեցող քաղաքացիական լուրջ անկարգութիւնների մասին: Տուրինում տեղի ելին ունենում հուզումներ, զորքը կրակում եր ժողովրդի վրա, բաղմութիւնը ցրելու ժամանակ կային սպանւածներ: Գործակալների միջոցով հաջողվեց իմանալ սպանւածների անունները և այլ ամբիւններ, վոր հայտնի ելին Տուրինի և նրա շրջակայքի բոլոր բնակիչներին: Պրոպագանդիստները գործի անցան: Ավստրիայում տպագրվեցին Հյուսիսային Իտալիայում լավ հայտնի թերթերի հատուկ համարներ, տեղի ունեցած հուզումների և արյունահեղութիւնների ցնցող հաշիւաւթիւններով: Հրապարակվեցին սպանւածների ու տուժածների ցուցակները, գրվեցին խմբագրական բացատրութիւններ, վորոնց պատերազմական ժամանակվա գրաքննութիւնը չեր ճնշել և վորոնք չեյին խնայում իշխանութիւններին: Հոկտեմբերի վերջերին Պիեմոնտից Գորիցիայի Հյուսիսային մասը յեկան մի շարք զորամասեր, և ինքնաթիռներից նրանց համար թերթեր նետվեցին, վորոնց ամբաթիւն ախպես եր նշանակված, կարծես թե գրանք հրատարակված են Իտալիայում: Պիեմոնտցիները կարդացին այդ թերթերը. տպաւորութիւնը ցնցող եր: Նրանք վորոշեցին վերադառնալ տուն՝ Տուրին և կարգ ու կանոն հաստատել այնտեղ. անառիկ խրամատները մեկ անգամից դատարկվեցին: Այդ բանը պատահեց հոկտեմբերի 24-ին, իսկ հոկտեմբերի 25-ին տեղի ունեցավ Կապորետտոյի ճակատամարտը: Իզոնցոյի մոտ ճակատը պատռվեց, չնայած վոր Իտալական զորքերի թիւը հարաբերում եր ավստրիական զորքերի թիւին ախպես, ինչպես յոթը՝ չորսին: Նահանջի ժամանակ Իտալացիները կորցրին մոտ կես միլիոն մարդ՝ սպանված ու դերի: Հասնելով Պիաւային, Իտալացիները ժամանակին հասած վեց Ֆրանսական ու Հինգ բրիտանական գիվիղիաների ոգնութեամբ կանգնեցրին ավստրիացիների հարձակումը:

Պատերազմի վերջին ամիսներին, այսինքն 1918 թվականի հուլիսից մինչև նոյեմբեր, դաշնակիցների զգուշ ու անընդհատ պրոպագանդան աստիճանաբար օկսեց զործել իր քայքայիչ ազդեցութիւնը. հաշտութեան կնքումը դարձավ անխուսափելի: Թիւրք-

քիան, Բուլղարիան և Ալստրո-Հունդարիան հետացան Գերմանիայից՝ մենակ թողնելով նրան:

Ամեն տեսակ այլ միջոցներ չմնան, պրոպագանդան ել կարող ե լուրջ մնաս հասցնել այն դործին, վորին կոչված ե ծառայելու:

Պատերազմի սկզբին Ֆրանսացիները պատերազմը հետաձգելու համար ուշացնում էին դորահալաքը, վորը հասցրեց մեծ անկարգություններ ռ ձախ թեում հակառակորդի ուժերի թվական դերակշռության: Սակայն Ֆրանսական հեծելադեսներն անցան Լոթարինդիայի սահմանը, և հենց այդ ել դերմանական պրոպագանդայի կողմից ողորդործվեց համողելու համար դերմանական ժողովրդին, թե Գերմանիան պաշտպանող յերկիր ե հանդիսանում:

Ամերիկան մտավ պատերազմի մեջ, և դերմանացիները կարող էին վախենալ դրանից, յեթե չլինեյին այն պաշտոնական հավաստիացումները, թե ամերիկացիները պարզասես ազահու-թյամբ են ղեկավարվում, ըստվորում իրենց տրամադրության տակ ունեն միանգամայն անփորձ, անպատրաստ ու փոքրաթիվ բանակ: Ամերիկյան մեծ բանակի ստեղծումից և այդ բանակը յեվրոպական մայր ցամաք փոխադրելուց հետո, դաշնակիցներին՝ չեզոք յերկրներում դործող պրոպագանդիստները հոգ տարան, վորպեսզի դերմանացիները սխալ տեղեկություններ ստանային հակառակորդի ուժերի թվի վերաբերյալ: Գործակալների ղեկու-ցադրելից իմանալով Ֆրանսական յերկաթուղիների վատ վի-ճակի մասին, դերմանական շտաբը պնդում եր, թե Ֆրանսիան կարող ե իր յերկիրն ընդունել ամերիկյան ուժերի խոշոր դեսան-տը, բայց յերբեք չի կարողանա միջոցներ տրամադրել այդ ու-ժերը ռազմաճակատ փոխադրելու համար:

Ամերիկացիներն արագորեն կառուցեցին իրենց սեփական յերկաթուղին, բերին իրենց շարժական կազմը և ռազմաճակատ փոխադրեցին միլիոնավոր մարտիկներ: Այդպիսով, Գերմանի-այի ու Ալստրիայի բնակչությունը դարձյալ մի ծանր հիասթա-փություն կրեց:

Դաշնակիցները դերմանում էին, վոր 60 միլիոն բնակչու-թյանը հնարավոր յեղալ մոլորության մեջ դեցել և այդպիսի կեղծ ինֆորմացիա տալ: Գերմանացիները հավատում էին, վոր իբր թե Անգլիայի բնակչությունը մեռնում ե սովից, իսկ Լոնդոնը ցեպպելիներին կողմից ավերակներ յե վերածվել: Բրիտանական ծովային հետախուզական սպասարկության

պետ Ռեջինալդ Հոլլն արագորեն հնարեց հակառակորդի հասարակական կարծիքի վրա ներգործելու բազմաթիվ միջոցներ։ Բայց մի դեպքում Հոլլը մի լուր բաց թողեց, վորն ընդոստակի դիպավ Անգլիային։ 1914 թվի դեկտեմբերին Հոլլը Գերմանիայում լուր տարածել տվեց, թե բրիտանական նավատորմն իր ուժերը կենտրոնացնում է Հոլանդիայի հյուսիսում, Եսսենի և Վեզերի արանքում՝ այն հանվող բրիտանական դեսանտը քողարկելու համար։ Այդ լուրն անմիջապես հասավ գերմանական զլխավոր շտաբին, վորը ճշմարտության տեղ ընդունեց այն։ Գերմանացիներն այնքան լրջորեն հավատացին դրան, վոր սպառնալիքի տակ համարվող չըջանը սղահաստի դիվիզիաներ ուղարկեցին։ Այդ միջոցառումը հուզում առաջացրեց Հաագայում։ Պահեստի դիվիզիաների շարժման լուրը թռավ Հյուսիսային ծովի այն կողմը և անհանդուստություն սպառնառեց անգլիացիներին։ Բրիտանական բանակի հետախուզական մարմնի գործակալները հաղորդեցին գերմանական ուժերի անբացատրելի ներկայության մասին ծովափում։ Իր հերթին անգլիական հրամանատարությունը նույնպես հարկադրված եր պատրաստի վիճակում լինել։ Յերկու կողմում մի քանի ուր մեծ լարվածություն տիրելուց հետո միայն Հոլլն իմացավ, վոր միտտլֆիկացիայի արդյունքները գերազանցել են իր սպասելիքներից և վերջ դրեց Ուսյո-հոլլի զինվորական շտաբի անհանդուստությանը։

Պրոպագանդայի առաջադրանքը յերբեք չպետք է հանձնարարվի հետախուզության գործակալներին։ Տաղանդավոր հետախույզները, վորոնք փորձել են միաժամանակ զբաղվել նաև պրոպագանդայով, անխուսափելիորեն հրաժարվել են դրանից և զղջացել, իսկ միջանի կարճատեսներ այդպիսի փորձի համար հատուցել իրենց կյանքով։ Բոլոր Փաշան, վորն զբաղվում եր ոճառ պատրաստելով և սպեկուլացիա յեր անում ամբողջ Հարավային Յևրոպայում, տաղանդավոր դավադիր եր։ 1914 թվականին նա ամերիկյան բանկերից ստանալով խոշոր գումարներ, դալիս է Ֆրանսիա և սկսում է թերթեր ձեռք գցել, վորոնց ոգնությամբ նա պատրաստվում եր պարտվողականության դադախարի պրոպագանդա մղել։ Գերմանիայի կարծիքով այդպիսի պրոպագանդան ռազմաճակատում պետք է քայքայեր Ֆրանսական զորամասերը։ Բոլորն կարողանում է իր տրամադրության տակ առնել միայն աննշան, խղճուկ թերթուկներ, վորոնք յերկրում վոչ մի ազդեցություն չունեյին։ Յերբ նա ձեռնարկեց գնելու մի խոշոր ազդեցություն չունեյին։ Յերբ նա ձեռնարկեց գնել սենատոր Հոմբերտի թերթ և վերջապես կարողացավ ձեռք գցել սենատոր

«Լե-ժուռնար», նրա յերդն արդան յերգված էր: Նշն սարգւ-
ւ լորը հանկարծ մեծ գումարներ եր ճարել և թերթեր եր
գնում այն մոմենտին, յերբ հասարակական կարծիքը վճռա-
կան դեր եր խաղում, հենց մեկ անգամից կասկած հարու-
ցեց իր հանդեպ: Բոլոյի չնչին մամուլում հնչող պարափողա-
կանութեան ձայնը շուտով 'խլացավ' դատարանում իրեն ար-
դարացնել ճշնող Բոլոյի ձայնով: Նրան զնդակահարեցին:

1915 թ. գերմանական զործակալները Ամերիկա եյին ու-
ղարկւում վոչ թե հետախուզական նպատակներով, այլ պրոպա-
գանդայի համար: Նրանց հանձնարարւում եր լուրեր տարածել
Գերմանիայում և արտասահմանում ապրող իրենց հայրենակից-
ների դեմ: Նրանք տարածում եյին գերմանական արժանապատ-
ւութեանը նվաստացնող մտայածին փաստեր: Իսկ ի՞նչ եր այլ
տարրերնակ կամպանիայի նպատակը: Գերմանացիները յենթա-
դրում եյին, թե հենց վոր Ամերիկայի հասարակայնութեանը
հասկանա, վոր տարածվող լուրերը չեն համապատասխանում
իրականութեանը, նա այդ լուրերը կվերադրի դաշնակիցների
վրանձողութեաններին:

Բայց վերջիվերջո այդ պլանը տապալվեց և անկասկածորեն
ողտագործվեց դաշնակիցների պրոպագանդայի համար: Գերմա-
նացիների դադանութեաններին մասին տարածվող առասպելներին
մոտավորապես յերկու յերրորդ մասը հերյուրանք եր: Բայց մեկ
յերրորդ մասը, ինչպես, որինակ, Լուվինի ավերումը, միսս կա-
վելի և կոսլիտան Ֆրիտտի զնդակահարութեանը, ճշմարտու-
թեան եր:

Пров. 1940

Թարգմ. Ա. Այվազյան

Խմբ. Սիրոս

Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան

Սրբագրիչ Վ. Զիգեջյան

Կոնսուլ սրբագրիչ Լ. Արսլան

Գլավլիտի լիազոր Ի-13489

Հրատ. № 4258, պատվեր 168, տիրոժ 20.000

Հանձնված և արտադրութեան 15/VIII 1937 թ.

Ստորագրված և ապագրելու 29/VIII 1937 թ.

Գին՝ -104.

Հաշվառման տպարան, Յերեան, Ալավերդյան № 71

8

480
560
1440

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0016335

ЦЕНА

II
9950